Várad

IRODALOM
MŰVÉSZET
TÁRSADALOM
KULTÚRA

2018

XVII. ÉVFOLYAM 1. (154.) SZÁM

SZERKESZTŐSÉG
Szűcs László főszerkesztő
Laza Pozman Erika
Szilágyi Aladár (társadalom)
Tasnádi-Sáhy Péter (irodalom)
Tóth Hajnal (kultúra)
Ujvárossy László tervező (művészet)
Megyesi Antónia (olvasószerkesztő)
Kemenes Henriette (szerkesztőségi titkár)
Boka László, Péter I. Zoltán,
Pomogáts Béla, Tavaszi Hajnal,
Varga Gábor főmunkatársak

ALAPÍTÓ SZERKESZTŐK:
Barabás Zoltán (1953–2015)
Dr. Indig Ottó (1936–2005)
Kinde Annamária (1956–2014)
Dénes László
Gittai István
Lipcsei Márta

A SZERKESZTŐSÉG CÍME:
Nagyvárad, December 1. (Nagyvásár) tér 12., emelet

POSTACÍM:
Revista culturală Várad
410068 Oradea
Piaţa 1 Decembrie nr. 12

Telefon: 0259/447–060
E-mail: varadlap@gmail.com
Internet: www.varad.ro

KIADJA
a Várad kulturális folyóirat
Felelős kiadó: Szűcs László

KÉSZÜLT
a nagyváradi Europrint Kft. nyomdájában
Felelős vezető: Derzsi Ákos

Meg nem rendelt kéziratokat, illusztrációkat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

ISSN 1583-0616

A *Várad* előfizetési díja 1 hónapra 7 lej, 3 hónapra 18 lej, fél évre 30 lej, egy évre 50 lej. Előfizethető a szerkesztőségben készpénzzel, vagy postán pénzesutalvánnyal (mandat poştal), az előfizető nevének és pontos lakcímének, valamint az Abonament *Várad* megjegyzésnek a feltüntetésével: Revista culturală *Várad* Oradea Piaţa 1 Decembrie nr. 12, CUI 18415639, Cod IBAN: RO81 TREZ 0762 1G33 5000 XXXX Trezoreria Oradea.

Lapszámunk *Művészet* rovatában és a borítókon válogatás látható az 57. Velencei Biennálé anyagából

Várnai Gyula: 5 perc, 2017, installáció, részlet

3
Szűcs László
Sóhajok egy olvasóért

Irodalom **4**
Bán Mihály
Tanka-versek

7
Dinók Zoltán
Az élet szép, csak Károlyé nem; Szilvia; Sanyi színműve *(próza)*

11
Barok Márk
Nagypapa; Szépláb báró; Sötét Benő *(vers)*

18
Márton Evelin
Tél eleji könnyedség *(próza)*

23
Vaszilij Bogdanov
Katonák a lótetemekben; A szemtanú visszapillant; Ima az Uszpenszkij katedrálisban, 1938 nagypénteken *(vers)*

27
Fellinger Károly
Bűnbánat; (cím nélkül); Elágazás *(vers)*

30
Csontos Márta
Aforizmák II., Összeesküvés; Álmodik a valóság; Egy ismeretlen festőnek *(vers)*

34
Czellár Judit
Partizánok pedig nincsenek *(próza)*

Művészet **36**
Ujvárossy László
A tavalyi Velencei Biennálé tanulságai

Társadalom **52**
Alföldi Imre
Tejfoggal kőbe (1.) – Regényes önéletrajzi krónika apámról s magamról (1924–1947)

57
Kupán Árpád
Mai szemmel egy hetven évvel ezelőtti naptárról

63
„Nem lehet magánügy a nők elleni erőszak” – Csép Andrea parlamenti képviselővel beszélgetett Fried Noémi Lujza

Kultúra **66**
Dr. Bakó Endre
Tóth Árpád műbírálatai nagyváradi pályatársakról *(tanulmány)*

72
Tóth Hajnal
Az emberektől függ, milyen lesz egy hely lelke – Fésüs Levente gondolatai szórakozásról, váradiságról, tervekről

76
Minden magányt belaktam már – Varga Melinda költőt kérdezte Tóth Hajnal

Kritika **81**
Nagy Orsolya
Fojtogató indulatok a fűző alatt – William Oldroyd: Lady Macbeth

85
Zsidó Ferenc
„Érmóza csíhá” – Demény Péter *Vadkanragyogás* című (kis)regényéről

88
Beretvás Gábor
Kemény öklök, puha kalapok – Gárdos Éva *Budapest Noir* című filmjéről

91
Mikola Emese
Korrekt rálátás – Monográfia Kinde Annamáriáról

A címlapon: Geta Brătescu: Nu violenţei! (Nemet az erőszakra!), 1974, installáció

A hátsó borítón: Csörgő Attila: Clock Work, 2017, installáció

A *Várad* folyóirat működését a Bihar Megyei Tanács biztosítja

Támogatónk a Communitas Alapítvány

Szűcs László

Sóhajok egy olvasóért

Az új év első hetében, amely egyébként olyan gyorsan elszelelt, hogy észre sem vettük (de a krónikus időhiányról majd pár mondattal később), telefonon egyeztetünk az egyik vidéki kollégával, aki a lapterjesztésben van nagy segítségünkre, bár maga is ír cikkeket, olykor irodalmi szövegeket. De abban utolérhetetlen, hogy lakókörnyezetében – egy bihari nagyközségben – évek óta remek érzékkel találja meg azokat, akik lapjaink előfizetői lesznek. Ráadásul tudjuk, nincs könnyű dolga, a nyomtatott sajtó terjesztésére igazán kedvezőtlen idők járnak, különösen akkor, ha egy fránya kiadó kulturális tartalmakkal próbál a tisztelt olvasó kedvében járni.

Ám ez itt nem a panaszkönyv, említett kollégánk is ritkán fejezi ki elégedetlenségét, viszont január eleji hívásakor azonnal éreztem némi zaklatottságot a hangjában. Ennek oka nem más, mint hogy váratlanul lepattant egyik reménybeli olvasónkról. Könnyű esetnek gondolva, a község iskolájának magyar szakos tanárnőjét kereste meg, hogy a hamarosan lejáró, kedvezményes *Várad* plusz *Biharország* előfizetését megújítsa. Csakhogy a pedagógus határozottan kikosarazta, arra hivatkozva: neki annyi a dolga, hogy sem könyveket, sem folyóiratokat olvasni nincs ideje. Na, ez az a kifogás, amivel szemben a terjesztő tehetetlen, ez volt a pillanat, amikor ifjú munkatársunk tudománya is megállt. Bizony, időt mi sem csaphatunk a lapok mellé.

De abban sem bízhatunk, hogy az időhiányos tanerő meg fogja szerettetni az irodalmat a tanulóival, ezért alighanem fölöslegesek, sőt, meg is takaríthatók azok az ötven percek, amelyeket a kölcsönös érdektelenség jegyében tanóra néven meg szokott tartani. Azzal együtt mondom ezt, hogy tudom, az egész oktatási rendszer nem úgy van kitalálva, hogy a tárgy megszerettetését szolgálja, tudom, már az egyetemeken sem igazán ez a cél a hallgatók jelenlétével kapcsolatban.

A lényeg, hogy a hagyományaink ápolva legyenek, mint egy nagy cserép filodendron, esetleg fikusz, az író pedig reménykedjen: ha kortársai nem is olvassák, emléktáblára-koszorúra az utókor részéről majd neki is futja, ha jól viseli magát.

Bán Mihály

Tanka-versek

Tárt karokkal,
Reggeli harmatcseppben,
Gyermeki
Mosolyt oltalmaz az ég,
Egy királylány játszadozik.

拡げた手、
朝の結露で,
子どもっぽい
空は笑みを守る,
王女が遊ぶ。

Csendben halkan,
Röppen az idő,
Vas dobozban
Vágtázik,
Örökkön örökké.

静か小声、
時間は飛び翔れて、
鉄の荷で、
駆けっこ、
果てし無くて長の。

Bán Mihály (1974, Sepsiszentgyörgy) biológus diplomát szerzett Kolozsváron, jelenleg a Károli Gáspár Református Egyetem elsőéves japán szakos hallgatója.

Rohanó folyó,
Béka csobban,
Füst felszáll,
Kerget az idő,
Álmodik egy halovány
fénysugár.

滲むの川、
蛙が跳ねれて、
煙は上げて、
巻狩りの時間
生白い光線が夢を見る。

Homok táncol,
Árnyakat formál
A lemenő nap,
Emberi sorsok,
A hullámok gyűrűjében.

砂は踊り,
夜陰を成して
日の入りは,
人的の宿縁,
波でのサークレットに。

Az idő folyamában
Kinyújtja kezeit,
Csipetnyi fohász,
Az életet befedi
Egy tavaszi reggelen.

時の川
一撮の願い
手を出して、
生活と塗れて
春の朝での。

Árnyak ugrálnak,
Ide-oda lépeget a nap,
Szél marta hullámok,
Csapódnak szívemhez,
Még álmodok.

影の跳ぶ,
日はジッグで動く,
噛むくて風波,
心に振れて,
まだ夢を見る。

A szél is csendesen
Kószál a világban,
Az ágak egymásnak
bókolva,
A felhők békésen kergetőznek.

風もすっと
世で逍遥と,
枝は共
頭を下げる,
雲も落ち落ち。

Az idő meglegyint
Őszülő tekintetével,
Mosolyt varázsol,
Emlékek
sorakoznak,
Meghajlok előttük.

時は煽ぐ
老けの事相と,
笑みをして,
遺事は並べるの,
前に曲げると。

Dinók Zoltán

Az élet szép, csak Károlyé nem

Dinók Zoltán író, költő (1981, Kecskemét). Volt hírlapárus és könyvkereskedő. Írt regényt, kisregényt, drámát, novellát, verset, esszét. Az álomvilág nagyúr címmel 2010-ben jelent meg novelláskötete.

Tiszta ideg volt. Vérnyomása magas. Hamarabb feküdt le a kelleténél. Attól majd lejjebb megy a vérnyomása – gondolta. Író volt. Novellákkal rukkolt elő. Felfigyeltek rá. A társadalom mélyéről jött.

Remekül tudott fogalmazni, a szavakkal bánni. Megszokta már a munkanélküli életet. Csak az írás okozott neki örömet. Mert hát nem is volt eleve más örömforrása. De amiért megdolgozott, azért várta az eredményt. Ez talán érthető. Károly szerette a szőke nőket, de nem futott be életébe a nagy ő. Mikor lefeküdt s elaludt, hallotta, hogy Szilvia, az anyja, sír. Miatta. Mert betegeskedik. Másnap is végig tűrte a hüppögést, de Szilviának nem szólt egy szót sem. Tudta, ha elmondja, akkor felbőszül s tagad mindent, az Úristent is, pedig amikor a pszichiátrián volt, akkor ezt még őrá mondták. Végül mégis elmondta s Szilvia felkapta a vizet:

– Én nem sírok!

– Akkor mi volt az a bömbölés?

Félórás veszekedés tört ki kettejük közt s Szilvia végig tagadott.

– Még hogy sírok! A hátad mögött nem szoktam!

– Hát épp ez az, hogy szoktál! Nem ez az első eset, elegem van!

– Nekem is a hisztériádból! Menj a szobádba!

Károly úgy is tett, de aznap estére valamit kieszelt.

Anyjának csak annyit mondott:

– Sétálni megyek!

– Ilyen későn?

– Tíz perc múlva itthon vagyok!

Kint az utcán téblábolt, aztán keresett egy fát, amelynek tövében majd, gondolta, nyugovóra térhet. Az egyik lakó a környékről jól ismerte Károlyt, tudta, milyen kótyagos, ezért hívta a rendőröket, miközben Szilvia otthon már tiszta ideg volt. A rendőrautó pillanatok alatt megérkezett. Károly felriadt a zajra.

– Mit csinál itt, fiatalember? – kérdezte a rendőr.

– Én csak itt szerettem volna aludni!

– Menjen haza! De azonnal! – mondta a rendőr.

– Jól van, na! – mondta Károly.

– Hazakísérjük!

– Ahogy akarják! – egyezett bele Károly.

Szilvia szíve nagyot dobbant, amint megpillantotta a rendőrautót a ház előtt. Aztán a rendőrök felértek Károllyal a második emeletre.

– Fiam, hol voltál? – kérdezte aggódva.

– Sehol. Csak egy fa tövében. El akartam aludni.

Szilvia sírva fakadt.

– Valami baj van, hölgyem? – kérdezte a rendőr.

– Azt hiszi szerencsétlen, hogy sírok, amikor elalszik.

– Mi? – kérdezte a rendőr értetlenkedve.

– Az anyám néha sírni szokott, amikor elalszom – magyarázta Károly.

A rendőr meglepett arcot vágott:

– Tehát azért akartál az utcán aludni, hogy ne halld, hogy sír az anyád, amikor elalszol?

– Erről van szó! – mondta Károly megnyugodva.

– Kérem, ezt az ostobaságot oldják meg valahogy. Azért ez mégiscsak nevetséges. Oldják meg! – ismételte, majd magukra hagyta őket. Szilvia egy szót sem szólt, Károly pedig elment a szobájába lefeküdni. Vattát dugott a fülébe, de még így is behallatszott a bömbölés... Nem ilyen anya való neki. Nem ilyen, egyáltalán nem ilyen... Közben kezdett rájönni, hogy mellesleg az élet szép, csak az övé nem...

Szilvia

Szilvia a tévét nézte, aztán se szó se beszéd, a szobájába kullogott. Elővett egy naplófélét és írogatni kezdett. Persze nem verseket. Kamasz volt, sok minden kavargott a fejében.

Dezső furcsának találta lánya viselkedését, az anyja, Gabriella viszont büszke volt rá. Látta, hogy gyorsan érik. Szilvia, miután letette a naplót és a tollat, sétálni indult. Apja bement a szobájába. Egyből a naplójába nézett. Nem hitt a szemének: horogkeresztek vannak benne! Dezső feldühödött, ezt nem gondolta volna! Megmutatta Gabriellának is.

– Horogkeresztek a naplóban? Erre ki nevelte?

– Nem én! – mentegetőzött Gabriella, de ő is dühös lett.

Mikor Szilvia hazajött, Gabriella éppen mosogatott.

– Szia, anyu, séta közben vettem neked egy csomag ropit!

Gabriella komoran, szótlanul mosogatott tovább. Dezső megjelent a konyhában, kezében a kék füzettel. Szilviának még a szívverése is gyorsabb lett. Az apa csak állt, szótlanul, és mutatott a kék füzetre:

– Ez meg mit jelentsen? Horogkeresztek?

– Megmagyarázom! – válaszolt Szilvia.

– Hogyan? – kérdezte Dezső.

– Én utálom a fasizmust!

– Utálod?

– Igen, apa, hidd el! – s a szobájába futott.

Gabriella férjéhez fordult s megpróbálta megmagyarázni, hogy lányuk biztos valamelyik osztálytársától leste ezt el, nem önszántából rajzolt ilyet a füzetébe.

– Biztos, az a kiállhatatlan Barbara beszélte rá erre!

– Ő rajzolta! Nem Barbara!

Gabriella bement Szilviához.

– Miért rajzoltál ilyeneket? Apád nagyszülei a háborúban pusztultak el!

– A padtársam beszélt rá erre! – mondta Szilvia.

– Barbara? – kérdezte az anya.

– Nem, Emília! De már megbántam, hogy ilyet tettem.

– Semmi baj! – mondta Gabriella, és átkarolta Szilviát.

– Többet nem teszem! – mondta a lány.

– Apád úgyis megbékül majd! – mondta Gabriella, majd magára hagyta a lányt, s az odasomfordált az apjához.

– Apa, többet nem teszek ilyet. Ideadod a naplót?

– Tessék!... Biztos, hogy többet nem teszel ilyet?

– Persze!

– Tudod, figyeltem az érésedet, ahogy már nagyobb lány lettél, s láttam, hogy nincs minden rendben körülötted! És be is igazolódott.

– Miért nincs velem minden rendben? – kérdezte Szilvia.

– Nem is tudom. Megváltoztál teljesen. Már a kedvenc sorozataidat se nézed! Kicsit megkeseredett lettél! Te nem veszed észre, de én igen!

– Emília szokott horogkereszteket rajzolni!

– És ki mondta, hogy utánozd?

Szilvia maga elé nézett.

– Na jól van, elnézem, de többet ne lássak ilyet! Különben szobafogságot kapsz! Menj és játssz vagy nézz tévét!

– Rendben, apa!

Dezsőnek még így is olyan rosszulesett a dolog, hogy este kocsmába ment. Gabriella nagyon szomorú volt. Szilvia kedvenc könyvét olvasta. Majd letette. Odament az anyjához, de látta, nagyon el van merülve a gondolataiban. Így hozzá sem szólt. Bement a szobájába s széttépte a naplóját. Majd könnyezni kezdett.

Sanyi színműve

Negyvenöt éves, meggyötört, fáradt író volt Kepes Sándor. Pedig negyvennégy évesen díjat is kapott. Ám már egyre kevésbé érdekelte az irodalom. Az utóbbi időben sok gondja akadt: az élet mélyebb értelmét kereste. Nem írt novellákat. Semmit sem írt. Egyre mélyebbre süllyedt a depresszióban. Lánya, Márta, huszonnégy éves volt, orvosként kereste a kenyerét. Büszke volt rá. Sanyi elvált a feleségétől, Mártával élt. Sokat beszélt a lányának az irodalomról, ám neki más volt az érdeklődési köre. Természetesen szerette a jó verseket meg novellákat, de a zenét mondjuk valahogy jobban szerette.

Egy napon, amikor Márta ment haza a munkából, apját az ágyon találta ájultan. Azonnal hívta a mentőket, de már nem tudtak segíteni rajta. A halál oka: szívroham. A temetés aztán szűk körben zajlott.

Márta nem tért magához. El sem akarta hinni. Nagyon tehetségesnek tartotta az apját, annak ellenére, hogy nem értett az irodalomhoz. Csak kinézte belőle. Sokat olvasgatta apja könyveit. Egyszer a kezébe került egy kis terjedelmű színmű. Tudta, hogy az apja sosem adta ki a kezéből. Bevitte Simon Lajosnak, a szerkesztőnek. Ő is elolvasta.

– De hát ez remekmű! – mondta Simon Lajos. – Igaz, hogy elég rövid és tömör, de magáért beszél.

Aztán tovább gondolkodott. Rágyújtott. Mártát is megkínálta.

– Ezt én kiadom! – mondta végül –, ilyen remekmű nem maradhat a fiókban.

– Rendben! – egyezett bele Márta.

A rövid színdarabot végül sosem mutatták be, de a szakma felfigyelt rá. Posztumusz díjat is kapott. Márta egy csokor rózsát vitt az apja sírjához:

– Remélem, tudsz a díjról, ott a mennyekben is! – mondta, és könnyezett. – Olyan önző voltál – folytatta már zokogva –, de a díj a tiéd! Isten nyugosztaljon!

Ezután már ő gondolkodott el az élet nagy dolgain, étvágya sem volt.

Aztán egyszer csak abbahagyta: – Az élet megy tovább! – gondolta. – Az apám véghez vitte azt, amit akart! Ez a lényeg!

És megivott egy üveg vörösbort.

Barok Márk

Nagypapa

Nagypapa, ülj le a székre, mesélj,
Mondd, milyen ott, odaát?
Nyolcadik éve a tested a sírban,
Szótlan a szád, husa oszladozik.
Izület, ínszövet ím elenyészett,
Hústalanul hever ottan a csontod.
Nem marad, ér, ideg egy sem,
Csak a csont…
Csak a csontszövet élheti ezt túl,
Lágy: sohasem.
Látni se bírom a hóka, üres koponyád!
Néhai ősz kobakod,
Benne a féktelen észt de szerettem!

Mára a rák is elillant.
Kis, kerek árny, tini trónol a cétén,
Nem marad így nyoma, elnyeli azt is a föld,
Gyilkosod oszlik a gátorüregben,
Benned és teveled.

Rák a tüdődben,
Tipp: cigitől lett.
Nem csoda, láncban a négy napi pakli után,
Még ha a mérget öt éve letetted is.

Hallom a hangod, a régit,
Dörmög a képzeletemben.
„Tampere messze van-e?”
Kérdezed egyszer a gortvai házban,
Jóval a nagy, nyavalyás utazásod előtt.
„Mennyi van annak a rákos egérnek?
Megbetegíted a száz egered, s azután?
Hatnak-e már csoda új szereid?
Hogy jön a szádra a szó: xenograft?
Cirmi de boldogan élne laborban, ahol lakik ennyi egér!

Barok Márk (1976, Debrecen) a Debreceni Egyetemen lett orvos, majd szerzett PhD fokozatot. Jelenleg kutatóorvos a Helsinki Egyetemen. Több lapban jelentek meg novellái, versei, másfél kötete van.

Hogy jön a szádra a szó: scid egér?
Látogatóba ha jössz kora nyáron…”
– Azt te már nem érted meg.

Hadd mutatom be neked Melikét,
Tetszene, kedves, okos feleség.
S dédpapa lettél, kétszeresen:
Flóra a képen az anyja kezében,
Julcsika hónaposan,
Ennivalón csicsikál az ölemben.

„Szép temetés volt.”
Mondta fülembe anyám,
Skype-on a finn’be szaladt kutatónak,
„Gortvai jó hapokát hajigáltak a sírba le rá.
Jó sokan álltak a sírnál.”
Egyvalakit nem láthattál csupán,
Nem hagyhattam a száz egerem.

„Hosszú gyerek.”
Mondtad a konyha előtt hajoló sihedernek.
Tudtad-e akkor, hogy nem leszek ott?
Búcsúzom tőled, Vincze Stefán.

Helsinki, 2017. november 28.

Szépláb báró

Hogy nézhet ki Szépláb báró?
Megismered a lábáró’.

Oly’ göcsörtös az ő térde,
megkérdezed, tényleg térd-e.

Lúdtalpán ül három tyúkszem,
kacsintanak, ha nem futsz el.

Visszér fut fel a vádliján,
tekeredik sötétlilán.

A lábfején oly'dús szőr nő,
ránézni is jaj, de szörnyű:

Beleragadt rágógumi,
lábujjai: mint öt cumi.

Cipőjét ha megrendeli,
a cipészét hideg leli.

Hol fog nyomni, mit fog törni,
mibe és majd mikor törli.

Nem túl szép láb, de amit tud,
ly' sebesen egy nyúl sem fut.

Csúfolták a lába miatt,
Szépláb báró nem lett riadt.

Pedig sok szó nagyon bántott,
Szépláb báró rá se rántott.

Nem gondolta ő ezt bajnak,
százméteren így lett bajnok.

Olimpián síkfutásban,
a télin meg sífutásban.

Csúnya lábon állt a báró
a dobogón: hú, de baró!

Csúfolnád a lábaiért,
fut közben az álmaiért.

Fejedben most váltott a kép:
lám ez a láb mégiscsak szép!

Helsinki, 2016. április 22.

Sötét Benő

– félelmetlenítő –

Flóra, Flóra, sose félj,
Apa jön, és elmesél…

Egy sztorit most a Benőről,
Éjszakai nagymenőről.
Megmutatom, mi a kunsztja,
S mi az, miről nincsen dunsztja
Se!

Képzeld, Flóra, Sötét Benő,
Esténként a sötétbe' nő.
Se nem roppan, se nem koppan,
Egyre nagyobb lesz ő ottan.

Felkapcsolom most a villanyt:
Sötét Benő huss, elillant!
Felkapcsolom, zsugorodik,
Nem ér már el az orrodig
Se!

Jól ismerem én a komát,
Mégsem látom most a nyomát.
Segíts, Flóra, hol van Benő?
Mondd neki, hogy jöjjön elő!
Csalogasd a kapcsolóval,
Húzd ki onnan két nagy lóval!

Egyszerű ez, mint egy lángos:
Benő elmegy, ha világos,
De ha sötét már a terem,
Sötét Benő, hopp, itt terem!

Két tenyerem között lapul,
Remélem, hogy ki nem fakul.
De sötétben innen elő-
jön majd a jó Sötét Benő.

Hogyha sötét már a szoba,
Benővel te álljál szóba!
Ne félj, Flóra, ne félj, Flóra!
Hallgatni fog a jó szóra.

Kérdezd tőle, emlékszik-e,
Lassan mondd, mert nem egy szike,
Benő agya kicsit lassú,
Ő maga meg jó nagy hasú.

Mondd neki, hogy fa cipellő,
Mit a lábán elcipelt ő.
Emlékeztesd: jó pár éve,
Mit tett a te apád érte.

Énekeld ezt, kicsi Flóra,
Benő hallgat a jó szóra:

Új barátom nagyon menő,
Úgy hívják, hogy Sötét Benő!
Új barátom nagyon menő,
Úgy hívják, hogy Sötét Benő!

Régen történt, forró nyáron,
Nem volt levél a vén nyáron.
Leszáradtak mind egy szálig,
Izzadságom felért állig.

Nagy kezemben karéj kenyér,
Rajta ült egy sózott egér.
Harapnék a kenyerembe,
A sózott kis egerembe…

Mikor olyan hangot hallok,
Azt hittem, hogy szörnyethalok!
Nézek jobbra, nézek balra,
Szörnyű hangtól mászok falra.

Nyár tövében alig-árnyék,
Akkora, mint cérna-nyár ék.
Látom, hogy egy pici alak
Árnyék felé lassan halad.
Olyan kicsi, olyan lassan,
Éppen csak, hogy megláthassam.

Megszólítom: Hova? Hova?
Válaszolja: „Tova, tova.
Mindig oda, ahol árnyék
Van, és ahol én is állnék,
Ha lenne egy csöppnyi eszem,
S kenyerem nem napon eszem."

Kérdem tőle: Mi a neve?
Annyit mond erre, hogy: „Heve-
-sen süt a Nap, de annyira,"
– Benőből áradt a rinya –
„Vézna árnyéknak sincs már hely,
Benő fején nincsen már haj."

Szeme most az égre mered:
„Sötét Benőből nem marad
Semmi, hogyha el nem bújik,
Árnyékba be nem húzódik.
S hozzá még ez a nagy teher,
Mi a lábaimon hever!"

Néztem, vajon mit cipel ő:
Benő lábán fa cipellő.
Lassan húzta mindkét lábát,
Végigkarcolta a járdát.
Az adta a szörnyű hangot,
Megríkatta vén harangot,
Mi fent csücsült templom csúcsán,

Nézett le rá nagyon furcsán.

Figyeltem ott szegény Benőt,
Fájdalom a szívembe' nőtt.
Varrtam neki új lábbelit,
Szarvasbőrből egy bálbelit,
Vékony talpút és oly' könnyűt,

Nem olyat, mit régen elnyűtt.
Új cipőben Benő suhan,
Lépései: csupa rugany.
Olyan gyors lett, olyan hepi,
Napfény utol nem érheti.

Azért, amit tettem érte,
Nekem akkor megígérte,
Hogyha egyszer lesz egy lányom:
„Meghálálom, meghálálom!”
Harapott a tenyerembe,
Nagyot csapott kenyerembe.
Ígéret volt ez, úgybizony,
Megtartja, én ebben bízom.

Így ismertem meg a Benőt,
Ki aztán a szívemhez nőtt.
Ettől fogva Benő meg én:
Két jó barát a földtekén.

Ezért aztán, ne félj, Flóra,
Hogyha sötét lesz a szoba,
Benővel te álljál szóba,
Énekeld ezt, szóról szóra:

Új barátom nagyon menő,
Úgy hívják, hogy Sötét Benő!
Új barátom nagyon menő,
Úgy hívják, hogy Sötét Benő!

Helsinki, 2017. október 23.

Márton Evelin

Tél eleji könnyedség

Mottó: Jön! – én
Zene: Where is your soul / Mathias Duplessy

Találkozzunk a Házsongárdban halottak napján – írta Alois az ő szerelmesének, Hórumnak, egy szemerkélős napon, mely iszonyú hószaggal társult. Alois beleborzongott a tél, a fagy, a nagy havak gondolatába.

A hegyek felől fúj a szél, mert ahol mi lakunk, édes Hórum, mindenhol csak a hegyek vannak. A hegyeken is hegy van, és mind így. Errefelé sohasem nézik furcsán a sílécen közlekedő embert, és minden autó, szekér, bicikli valamelyik zugában található sapka és kesztyű – mesélte, de akkor még nyár volt, és nagyon kellett röhögni ezen a síléces dolgon, főleg, hogy a jó öreg Alois hangosan bizonygatni kezdte egy átizzadt lepedő alatt, mely alatt majd megfulladtak suttogás közben, hogy a csontjaiban érzi azt a kurva telet, mert már igen vén.

– Nagyanyád az – mondta Hórum és Alois fenekére csapott. Akkor még a forró passzátszelek jöttek-mentek, bár néha belezavart ebbe az őrült melegségbe egy-két jégeső is. Viharos széllel, ahogy illik, mely hajnalig csavargatta a fákat. Jólesik ilyen időben egy takaró alatt melegedni, nyitott ajtó mellett, valahol, akárhol. – Veled – mondta Alois és kiflivé görbült.

– Na, és hol talállak én ott meg? – kérdezte Hórum számolgatva, hogy hány búbánatos nap lehet még halottak napjáig, és közben a kismillió sír útvesztőjére gondolt, meg arra, biztos esni fog az eső. Vagy egyenesen havazik. Vagy mindkettő egyszerre. Egyiket sem bánta különösebben, csak a sok napot, mert sok jött ki, túl sok.

– Várni, csak várni, mindig csak várni – dúdolta Alois a konyhában mély szomorúsággal és szaporán kavart valamit. Szórakozottan bedobált ezt-azt a már rotyogó fazékba, és remélte, hogy a végeredmény valami ehető dolog lesz. Ez változó sikerrel következett be az életében, de mind ez idáig még soha nem sikerült ezen mélyebben elgondolkodnia. A jó Alois minden gondolatát a bűn fogta egy csokorba. Mint ahogyan a hajra ráhúzzuk a gumit. Vagy kézre a kesztyűt, és mind így. A mérleg ezt mutatta: a bűn bűn ugyan, de jó. Tételének bizonyítása ő maga, bár vannak olyanok, akik ezzel a levezetéssel nem elégednek meg, sőt, megkérdőjelezik a tétel igazságát, aljasságnak nevezve azt, és aljas árulónak a kitalálóját. Így van ez a tételekkel, bármilyen természetűek legyenek is ők, ha kijelentetnek,

Márton Evelin (1980, Kolozsvár) a Bukaresti Rádió szerkesztője 2005-től. Legutóbbi kötete: Szalamandrák éjszakái (Bookart Kiadó, 2015).

azonnal el lehet kezdeni a megcáfolásukat, aminek semmi akadálya nincs tulajdonképpen. A bűn nem lehet jó – mondhatják például ellenérvként. Szerencsére ezt is könnyedén meg lehet cáfolni imigyen: Miért ne lehetne jó? Ha egyszer jó. A vitát orrvérzésig lehet húzni, főleg hogyha az érvelés átvált verekedésbe. Egy nagyobb ellenfél esetében esély lehet a megmenekülésre a teljes passzivitás. Ez persze nem biztos esély. Tulajdonképpen ez a szókapcsolat, hogy: biztos esélyes velejéig romlott, hamis kijelentés, nincs mögötte semmi, csak vegytiszta tudomány, mely még a paranoiát is megmagyarázza holmi vegyületekkel, képletekkel, elképzelhetetlen dolgokkal, melyek talán még a képzeletünket is irányítják – amint látják, Aloist néha elragadja egy vastag bundába öltözött póniló, szerencsére Hórum jól tűri az ilyen eltévelyedéseket, alszik a jóember, hasán fekszik és olyan csendesen piheg, mint valami madárka. Alois egy pillanatra abbahagyja az eszme kifejtését és gyönyörködve nézi az ő szerelmesét, majd lefekszik mellé és későbbre halasztja az eszmét, mert hirtelen úgy érzi, semmi szüksége nincsen rá ebben az órában, és kiflibe görbül ismét, mert jó is az.

Nem tudom, de biztos megtalálsz – írta a bölcs Alois, és így is történt. Egyszerű valószínűségszámítás az egész – mondhatná, de tudja, hogy Hórum herceg, sőt, királyfi, akit angyalok vezetnek. Nem az orránál fogva. Bár néha port hord a szél a szemébe, mert az utazás néha kellemetlen, mint ahogy a munka is keserves időnként, sőt, mindig az, bár vannak olyanok, akik épp e kínkeservben lelik örömüket. Illetve annak eredményében. A boldogságnak azonban más útjai is vannak, bár azok sem kevésbé keservesek, ebben az egyben sajnos egyre megy minden. Ha az ember boldog akar lenni, szenvednie kell. Tudta ezt a jó Hórum, aki fázósan kocogott a pislákoló gyertyafényben, aztán egyszer csak meglátta. Alois stratégiai pontra helyezkedett, bár amikor odaállt a polihisztor kriptája elé, nem volt benne biztos, hogy nem fog odafagyni, míg Hórum megtalálja. Ha megtalálja egyáltalán. De ezt a halványan parázsló kételyt könyörtelenül ledobta és eltaposta.

– És mikor még? – kérdezte Hórum és reszkető kezével valahogy beletaláltatta a kulcsot a zárba.

– Még be sem mentünk – mondta Alois és arra gondolt, a kérdés jogos, hiszen minden találkozásuk búcsúzás is egyben. Mert sohasem tudhatjuk, lesz e következő alkalom.

Olvass valamit, hátha elalszom kicsit – mondta Hórum és az ő szerelmese ölébe hajtotta a fejét. És Alois felolvasott neki egy részletet, mely Bocseszlászról szól, akinek lehetetlen lefordítani a nevét, vörös üstöke van és szeplői, és lényegében lehetetlen róla mesélni, sikamlós, mint a hal, és teste oly fényes, hogy belekáprázik a szem és állandóan azt hiszi, kettőt lát belőle. Bocseszlász herceg, későbbi Szt. Bocseszlász, aki saját nevén igazult meg, s vált szentté, mert annyira szent volt ő, hogy nem is kellett neki más

nevet adni a megigazulás és megszentülés útján. Mely igen rögös volt, s a kerítés is pálinkából volt fonva körülötte. Bocseszlász herceg Alois ikertestvére, de csak igen ritkán van jelen. Nem érdemes sokat gondolkodni rajta. Egyáltalán nem kell gondolkodni. Csak kellemesen ellazulni, és hagyni, hogy a sok marhaság zúduljon ki, s bé. Tanácsokat itt nem osztogatnak, nem kell megszívlelni semmit, ha nem tetszik ez az oldal, ki lehet tépni, és feneket lehet törülni vele, nem túl kemény a papír, pont jó, olyan, amilyennek lennie kell, ne aggodalmaskodjanak, csak nyugodtan, semmi sem szent, ezt mondja Szt. Bocseszlász herceg is, íme, ezen az ikonon éppen ő látható, amint szeméről sietős kézmozdulattal letörli az izzadságot. – Azt hiszem, lefekszem, igen elfáradtam, mondja ő, és egy fű alatt le is heveredik már, minek annyit szaporítani a szót – mondja még Szt. Bocseszlász állítólag, és azt is lejegyzi, amit kedves szülője mondott volt őrá, és drága testvérkéjére nézve: Titeket, fiaim, azt hiszem, Hrabal írt, semmi közöm hozzátok. Ezt mondta a szent édesanyja, és szintén a szemét törölgette közben, de nem is örömében, hanem bánatában – olvasta Alois az alvó Hórumnak, és óvatosan lehámozta az öléből a hercegi fejet, de az azonnal felébredt és közölte:

– Teljesen őrült vagy. Imádlak.

– Mennem kell – mondta Alois és bánatosan felrángatta a harisnyáját. Egy szem álnokul futott lefele, mert a harisnyák már csak ilyenek, állandóan cserben hagyják az embert.

– Mikor? – kérdezte halkan Hórum.

– Még nem tudom – mondta Alois és elszorult a torka. Az utcán még jártak az emberek, sápadt fények imbolyogtak a külvárosban, fura árnyakat vetve a falakra, melyek a központig kergették Aloist. A központban óriási nyüzsgés volt és több fény, az emberek, mint a molylepkék, egy-egy lámpa alatt gyülekeztek, a sötét kapualjakban ittak, drogoztak és csókolóztak, majd megpróbáltak bejutni valami olyan helyre, ahol a zene is szól. Alois határozott léptekkel ment be egy ilyen csehóba, és azonnal kért egy italt. Poharába kapaszkodva nézte a város éjszakai népét, és várt.

– Öljél meg – üvöltötte Alois a vita hevében, mely évek óta megállás nélkül zajlott.

– Miért ölnélek meg? – kérdezték tőle ingerülten.

– Mert a halott embert már nem lehet megölni – válaszolta Alois, és nem tudta abban a pillanatban, hogy örvendjen neki, vagy bánja azt, hogy él.

Ha az embernek mindig legalább két élete volt, nehéz hozzászokni ahhoz, hogy mégiscsak egy van. Kettőből is nehéz volt összerakni az egészet, de ahogy teltek az évek, egyre több darabka lett. A kettő is a végtelenségig osztható: kettővel. De az egy? Az csak eggyel osztható. Legalábbis a rigorózus és ósdi szabályok szerint. Persze rég tudjuk, az egy is osztható azért, de meddig? A válasz egyszerű: bármeddig.

Fölsír a hat, de mire mégy? A hetedik, te magad légy! – nem hiszem el, hogy oszthatósági szabályokat tanulmányozok éjnek évadján, ahelyett hogy József Attilát olvasnék. Vagy bárki mást, aki ugyanúgy tudott írni, mint ez a bácsi, aki nem érte meg azt, hogy bácsi korú legyen. Miközben én, Alois, aki ezeket írom, szinte már néni vagyok. De azért pislákol bennem még némi élet, még vágyaim is vannak, sőt, néha még be is teljesednek. És rég elfelejtettem a féltékenységet. Miközben külső szemmel nézve egyre mélyebbre jutok a szennyben, belülről úgy tűnik időnként, hogy valami fényesség felé haladok, na nem a vallásos értelemben, bár megkísértett már a gondolat, hogy valamiféle vallási tételt teremtsek ebből, de aztán rájöttem arra is, hogy ennek igazán semmi értelme nincs. Volt időm ezt végiggondolni, elhihetik, már majdnem negyvenéves vagyok. És amióta visszaemlékszem, egyetlenegy gondolat bánt engemet: mi a bűn?

– Gondolom, világos, nem vágytam és nem vágyom a bűnök bocsánatára – mondta még Alois abban a bizonyos végeérhetetlen vitában, és azt is hozzátette: – Tudom, hogy bűnhődés viszont van, mert állandóan érzem, testemben-lelkemben egyaránt. De nem veszem komolyan ezt sem, mert minek komolyan venni valamit, ami úgyis van, ha tudomásul vesszük az ő létét, és akkor is, hogyha nem.

Nyugalomvölgy, álomkutyaláb az ember rekeszizmában egyre mélyebben. A kutya, kutyafejében, kutyaálmot lát, melyben nem tudjuk, pontosan mi történik, de tulajdonképpen mi közünk van hozzá? Erre is ugyanannyi érvet tudok felhozni, amennyit ellene, nem számoltam, de esküszöm, a végtelenségig tudok érvelni, de vannak olyan személyek, akikkel könnyen feladom, vagy legalábbis úgy tűnhet az illetőnek. De bármit álmodjanak is a kutyák, szeretnék egy éjszaka kutyaálmot látni. A kutyák már lassan értenek emberül, de mi vajon értünk-e kutyául? Kutyául. Micsoda szép kifejezés. Ismerik azt a szép mondást, hogy egy fű alatt megteszünk valamit?

– Egy fű alatt veled lenni, kedvesem – mondta Alois és megsimogatta a távol levő Hórum arcát. Majd az egész testét is, ha már ilyen szépen fogott neki. Mit neki az, hisz szereti Hórum testét, gyönyörűsége telik benne, mert így van ez a szerelemben. Mely szerelem mégiscsak egy mocsok állat, de mi szívesen befogadjuk, és enni is adunk neki. Hogy ez például bűn-e vagy sem? Erre szintén egyenlő számú pró és kontra érvet lehet felhozni, miközben tudjuk, hogy ezeknek valamelyik részében egyáltalán nem hiszünk. Világos ugyanis, hogy a szerelem, ha van, azt nem lehet eltéveszteni. Csak ha az ember nagyon hülye, de akkor magára vesse az első követ, ha egyáltalán és valaha rájön, hogy tévedett. De ha tévedett is, mit számít, ha egyszer volt esélye átélni ezt a dolgot, amelyet így nevezünk: szerelem, és imádjuk.

A jó Alois kisebb korában ilyen szépeket írt:

Éjszaka van. Olvad.

Míg ezeket gondolom kint, bent a szobában veled szeretkezem.

Lehetséges, hogy mindig is téged kerestelek? – ezt kell gondolnom, mindennek ellenére. Még azoknak a mondatoknak ellenére is, amelyeket ugyanígy mondtam el másoknak, de a kétely egy apró szikrájával? Hogy mi van, hogyha tévedek, és ez mégiscsak egy szép, de értelmetlen mondat lesz egy idő után, amikor a fellángolás, egyáltalán – a láng – kialszik?

Meghallgatnám most veled az erdőt. Csak úgy feküdnénk a hátunkon, és hallgatnánk a telet. Miért van az, hogy az igazi boldogság az mindig valami nagyon, nagyon egyszerű dolog? És hogy az igazi boldogság, mindig békés?

Alois Hórumra gondol, és a halottak napjára. A trombiták napjára. Akik magukban őrzik valakinek a leheletét. A nyálát. Mindazokat, akik fújták. A sófár hangja örökre a fülünkben szól. És mire hív a sófár? Imádságra? Korántsem. Inkább a tábor bontására szólít fel. Feküdjünk le és aludjunk, mert ahogy Szt. Bocseszlász is mondta volt, igen elfáradtam, lefekszem, és le is feküdt. Kövessük az ő példáját és feküdjünk egymás mellé, szép szerelmem, az órák majd egymásra segítenek, és jó lesz nekünk, mert a bűn, ha bűn is, jó, és ma senki nem mond ellent ennek, mert semmiféle oka nincsen rá ebben az órában, szüksége még annyi sem, mert a szerelem bármilyen mocsok állat is, mi beengedjük, sőt enni is adunk neki, mert imádjuk, és inkább szenvedünk a boldogságért, mely olyan apró és ritka cseppekben csepeg, de csepeg és mi kitartóan és mi kitartóan és mi…

Vaszilij Bogdanov

Katonák a lótetemekben

Délben a Szajna felett fojtó ködben,
megláttam Andrejt, imbolygott fölöttem.
Sáros, vérpettyes katonaruhája
repített egy rég elsüllyedő nyárba,
hideglelősen egy albumot néztünk,
képet harcokról. Ijedten remegtünk.
Félholt katonák, visszavonulóban,
meg ne fagyjanak, bebújtak egy lóba.
Véres dögökbe tűnve dideregtek.
Fütyült az ukrán puszták szele – végzet.
Elképedtem, hányinger kerülgetett,
mikor fordítva néztem a képeket.
Victor Hugo-vers illusztrációja,
Andrej az Hugo-köteteket búja,
meg is találta, végül azt a verset,
amit soha el én már nem felejtek.

Bogdán László író, költő, újságíró (1948, Sepsiszentgyörgy). A Megyei Tükör, a Művelődés, A Hét, majd a Háromszék munkatársa. Verseskötetei, regényei, elbeszélései a hetvenes évek óta jelennek meg, az egyik legtermékenyebb erdélyi író. József Attila-díjas. Legutóbbi kötete: Az ördög Háromszéken. Szocreál ponyva (Hargita Kiadóhivatal, 2015).

„Zászlók, parancsnokok? Ugyan, ki bánta már!
Tegnap még: Nagy Sereg, – ma: futó birkanyáj,
egybekavarodott közepe-zöme, szárnya.
Hullt a hó. Bújtak döglött lovak hasába
a sebesültek. A sír-néma táborok
őrhelyén nyergükben ültek a megfagyott,
fagytukban megmeredt kürtösök, zúz-fehéren,
tartva rézkürtjüket kőajkuk szögletében."[1]

Bejött apám és megütközve nézett.
A képet látva mindent meg is értett.
Dadogva mesélt véres háborúkról.
S hiába van már, Hadeszek öblén túl,
látom kesernyés, borongó mosolyát,
és a lóba bújt, vacogó katonát.
„De Napóleon mit akart, nem értem?" –
dadogott Andrej, elveszve a képben.

1. Victor Hugo: *Bűnhődés* (részlet), Illyés Gyula fordítása.

„A franciák túl messze merészkedtek.
Nem foglalhatták soha el e földet,
az orosz puszták és a kegyetlen tél
győzte le őket, vad, kísértő veszély
volt számukra fa, rengeteg, pusztaság,
egy ismeretlen, ugrásra kész világ…”
Legyintett, becsukva az albumot.
Vadul szikráztak eszmék, árnyalatok.
Elképzeltem, hogy ágyútalpra tették,
véres, kihűlő, merevedő testét.
És sort is lőttek, mint a Hamlet végén,
Eltöprengve a háborún, s a béken.
A gyászolók közt Andrej is ott állott.
Este sodorták el a látomások.

„Apja és bátyja halálhíre megviselte. Hetek teltek el, már nem is beszélgettünk, csak némán, összeszorított foggal ölelt, könnyezve, s már tényleg nem tudtam, mit csináljak. Egy reggel arra ébredtem, hogy a kis tükörasztalnál ül és ír. Egy óra múlva, pontosan artikulálva, komoran olvasta fel a versét. Be kell vallanom Neked, kis unokám, hogy megdöbbentett. Ő viszont azzal volt elfoglalva, hogy lehetőleg pontosan idézze Hugo híres sorait – miközben nem is volt tudatában annak, hogy élete egyik fontos, kikerülhetetlen versét írta meg: a két kisgyerek amint egy háborús képes albumot nézegetnek. Az Hugó-vers a sebesült francia katonákról, akik döglött lovakba bújnak, hogy meg ne fagyjanak, mindenestül dermesztő volt. De mondom, őt az idegesítette, hogy nem emlékezett pontosan egy, ki kell hangsúlyozni: kisgyerekkorában egyszer, a bátyja felolvasásában hallott versrészletre. Ezért nem volt mit tenni, fürödtünk, a szenvedésnek már érzékelhető szaga volt, felöltöztünk és bementünk az egyetemre. A Sorbonne könyvtárában, az olvasóteremben, egymás mellett ülve olvastuk el a megrendítő verset, lemásolta a részletet, egyébként szinte hibátlanul őrizte meg páratlan memóriájában, és láthatóan megnyugodott. Az írás – gondoltam, miközben kézen fogva sétáltunk a havas fák között, a Luxembourg kertben – terápia is. Azt hittem, ezzel vége, de tévedtem. Ennek nem lett soha vége, csak különféle stációi követték egymást, kaotikus kavargásban, áttekinthetetlenül…” – *Tatjána Bogdanova*

A szemtanú visszapillant

1

Mindig úgy képzeltem, az életem egyenes vonal,
és vezet valahova, minden kitérő, kacskaringó ellenére,
ilyen volt Petrovszk, az elveszített éden,
a tíz gyönyörű párizsi év, a londoni, velencei,
génuai, lisszaboni, milánói kirándulások,
a normandiai sziklás tengerpart. Közel az óceán,
dübörgését ma is hallom, Klaudia, a sellő
a víz fölött lebeg, el-eltűnik, megint előbukkan,
a hullámok taraján lovagol és nevet.

2

Hazatérésünk után, első vlagyimiri utazásunk
alkalmával, gyertyafényben figyelve Rubljov
hosszú fejű, szomorú szentjeit, az Uszpenszkij
katedrálisban, megrémültem, lehet, hogy ez a vonal
végképp magába fordul? Nem jutok el sehova?
Magamra maradok, egy immár mindörökre idegen,
a tülekvésnek kiépülő világban, s hiába fekszem
az ürömfűbe, a végtelen ukrán pusztákon, soha többé
nem fogom meghallani orosz földünk hangjait.

Ima az Uszpenszkij katedrálisban, 1938 nagypéntekén

Egy verset írhatok-e még, utolszor eltűnőben,
félúton a tévútjaim között, az oltárszélen?
Minden olyan bizonytalan. Gomolyog. Szertefoszlik.
Fityiszt mutatnak koldusok. Rettentő sok van estig.
Egy boldog órát adj, Uram, ki benned sose hittem,
térdre hullva fohászkodok, szédítő révületben.
Az nem lehet, hogy ne legyen vége az esztelennek.
Sikátorokban fogdmegek és csekkisták keresnek.
A hajlékod még menedék, de tudhatom-e,meddig?
Minden szétesik, kavarog, mielőtt le nem festik
a homály bősz piktorai, ecsetjük majd eltüntet,
egy püspöklila pacniban, várom az öröklétet.
Egy boldog órát adj, Uram, ámultan dideregjek,
gyertyák repdeső fényében egy verset rögtönözzek,
hisz mégsem egyenes vonal az életem, belátom,
s a második oszlop mögött leselkedik halálom.
Iszony munkagödrébe hull körülöttem az ország.
Plakátokon szemlélheti zátonyra futott sorsát.
Ha egy egész órát nem is, adjál egy boldog percet.
Egy táguló pillanatban éljem át az egészet.
Rejtőzve képzeletemben nem találnak rám soha.
Kopár fennsíkon bujdosok, ólmos égről néz Koba.
Tiport hazám űzött fia, várakozok a végeken.
Életem bicsakló vonal. Hozzád kiáltok, istenem.

A vers, mint címe is mutatja, 1938-ban, ebben a sorsdöntő évben íródott, amikor Vaszilij Bogdanov nyaka körül (is) szorulni kezdett a hurok. És nemcsak látomásaiból nem volt kiút, hanem úgy tűnt, élete útvesztőjéből sem. Aztán 1939 tavaszán váratlanul döntött, és elutaztak Szibériába, ahol egy manysi törzs vendégeiként éltek, lányával és feleségével, hét esztendeig bolyongva a tajgában. – *Tatjána Bogdanova*

Fordította: Bogdán László

Fellinger Károly

Bűnbánat

János még kora reggel
felkereste Julit,
mert azt álmodta,
hogy ma veszekedni fognak.
Amikor elmesélte a dolgot,
Juli magából kikelve
lehurrogta Jánost,
hogy lehet ennyire babonás,
miért kell elrontania a napot,
amikor ő olyan édeset álmodott,
fehér paripán jelent meg neki
a szerelme, evett a főztjéből
délben, de most már
egészen biztos, hogy semmit sincs
kedve kotyvasztani.

2017. aug. 3.

Fellinger Károly (1963, Pozsony) költő, író, helytörténész. Polgári foglalkozása agronómus. Gyermekkorától Jókán (Szlovákia) él. Magyarul 21 kötete látott napvilágot (versek, gyermekversek, mesék, helytörténeti munkák Mátyusföldről és a Felső-Csallóközről). Versei könyv alakban angol, francia, spanyol, orosz, török, német, szlovák, szerb, román nyelven jelentek meg.

(cím nélkül)

Tegnap elkészült apám síremléke,
valójában hármas sírhelyről van szó,
ide temetik majd anyámat, apám
jobbjára, engemet pedig a baljára,
ez holtbiztos, a síron olvasható
felirat szerint legalábbis,
anyám sápadt, beesett arccal veszi
tudomásul, hogy hibátlanul vésték
fel nevét az impala márványra,
amin meglátszik a por, s a víz nyoma,
mit oly gyakran kell majd tisztítania,
ahányszor meggyónnia a bűneit,
zavarja, hogy nevét a szél
csipegeti, a meleg, az ismerősei,
én meg arra figyelek csak, hogyan
tükröződik képünk a márványlapon,
gyakorolni kell a megsemmisülést.

Elágazás

Álmomban malacokért voltam,
elég sokat kellett fizetnem a hat
visító állatért,
hiányzott kerek ötven euró,
már majdnem lemondtam
a legkisebbről,
amikor valahonnét ott termett
halott anyai nagybátyám,
s kifizette az összeget,
pont egy ötvenessel
a belső zsebében temette el a családja,
a múlt héten vittem
kardvirágot a sírjára,
úgy látszik, nem tud
az adósom lenni.

Csontos Márta

Aforizmák II.

1. Bizonyos mértékig mindenkit bosszant, ha túl nagy megértéssel közelednek felé.
2. Miközben másokhoz próbálsz alkalmazkodni, alkalmatlanná válhatsz önmagad érdekeinek képviseletére.
3. Azt is mindig más szemmel nézed, amit örökösen szem előtt próbálsz tartani.
4. A szerelem mindig többet akar, mint amennyi belőled valóban adható.
5. Semmit nem tudsz kifinomultabban megvalósítani, mint örökös rettegésben tartani önmagad.
6. Ha sokszor vétkezel gondolatban, már nem biztos, hogy kedved lesz a tényleges bűnbeeséshez.
7. A határozottság azt jelenti, hogy sikerül a mellékes gondolatokat hosszú távon kordában tartani.
8. Aki tévedhetetlennek hiszi magát, saját igazságát próbálja egyetemes szintre emelni.
9. Ha jól körülvetted magad ellenségekkel, akár már kezdheted is magad biztonságban érezni.
10. Minden határtalan mindaddig, amíg az ember nem próbálja saját korlátai közé szorítani.
11. Kutatás tárgyává tenni csak a létezőt lehet, ezért az ember mindenáron láthatóvá próbálja tenni a semmit.
12. Jobb, ha bizonyos mértékig megismerhetetlen maradsz mások számára, hogy mindig maradjon valaki, aki jobban szeretne megismerni téged.
13. Soha ne érezd kiszolgáltatottnak magad, csak azért, mert már nem állsz valakinek a rendelkezésére.
14. Az erőszakoskodást nem szabad összetéveszteni az erőfeszítéssel.
15. A tapasztalat arra is jó, hogy ne akarj valamiről több ismeretet szerezni.
16. Azért nem tudod önmagadat utolérni, mert mindig valaki mással akarsz lépést tartani.
17. Szinte mindenki magából indul ki, azért találja meg oly nehezen a máshoz vezető utat.
18. Legjobban akkor szeretsz beleszólni mások életébe, amikor teljesen tanácstalan vagy a megoldást illetően.

Csontos Márta (1951, Győr) költő, műfordító, esszéíró, gimnáziumi tanár. A Szegedi Írók Társaságának tagja. Legutóbbi kötetei: Szerzők, múzsák, szenvedélyek (esszé, Accordia – Littera Nova közös kiadása, 2011); Egografia 3 (aforizmák, Littera Nova, 2012), A Sehol szélén (Littera Nova, 2014).

19. Nem jó az ördögöt a falra festeni, mert könnyen ikon lesz belőle.
20. Minden férfinak eredendően négy nőre lenne szüksége a teljes boldogsághoz: egy szeretőre, egy szakácsnőre, egy társalkodónőre és egy pszichológusra. És mi kell a nőnek? Egy szerető, egy divattervező, egy bankár és egy védelmező lovag.

Összeesküvés

(mottó) „...valahol
istenben szövetségese
egymásnak a rossz meg a jó"
(Szabó Lőrinc)

Ezer hidat ácsoltál, kérdést
is tettél fel; ezernyit.
Ezerszer próbáltad megfejteni
a harangok üzenetét,
s léted nagy erőművében
próbáltad illanó füstbe varázsolni
önmagad ördögi részét.

Emberszagú földet akartál,
akartad, ne menjen le a Nap,
árnyékba szórtál ezer magot.
Észre sem vetted, hogy
cinkos vagy a vétkesek között,
s az Úr hátat fordít neked.
Hiába kéredzkedsz az ég szívébe,
ha homokzsákba zártad a sivatagot.

Álmodik a valóság

Nem látod, hogy hamis a
fény? Ez csak a belső világ
illúziója, ahol takarásban marad
a lélek, s te ott maradsz az
üresség övezetében, ott
zúzod szét arcod festett
cserepeit, mert gyűlölöd
rosszul sikerült utánzatodat.

Színeidbe belefolyt egy mű-
rózsafa vére, a rögtönzött
világragyogásban feltálalod
kincseidet virtuális terítékre,
csak a harmadik szemeddel tudod
letapogatni a képeket, – azt hiszed,
lehetőséged határtalan, szekered
repíted az ég mennyezetére.

Tányérodon roskadozik az élet,
talpadról feloldod a kerékféket,
borítékodban engedélyezve
egyéni boldogságod pecsétje,
agyadban a humán massza, s
mezítelen gyönyörök követelése.

Felfegyverezted magad a
képzelet morálja ellen, ízekre
szedted a gondolatot, mely
egy belső utazás reményében
átsegítene a halhatatlanság
megtapasztalható ürességébe.

Már bejártad a külső valóságot,
a szabadság feelingje *átitatta*
minden sejtedet, örültél, hogy
kedvedre élni hagynak, élvezted
a rohamát az átprogramozott
tavasznak , ölbe kaptak a vágyak,
zászlót lendítve egy véget nem
érő éjszakának, mikor hirtelen
zátonyra futott a fémjelzett álom.

Most ott ülsz egy lakatlan szigeten,
békéd lélegzik melleden, s a megszerzett
magány jogán már nem vagy más, mi lehetnél.

Egy ismeretlen festőnek

Hát megszáradt, lásd, a festék is,
kiszöktek a színek a képből,
lomtárba kerültek a fegyverek, –
az istenek kőedénybe bújtak,
a szél felszárította a vért,
megégett az oltáron a fény;
elűzte az Úr a lázadó bárányokat.

Új vásznat feszítesz a vázra,
a zöldben térdig gázolva próbálsz
erdőt szülni az éteri füstgomoly
alatt, szádban megolvadnak a
rossz ízű, párába fúlt szavak.
Lábad alatt exhumált, kiürített homok;
fölötted kóbor, birkahangú madarak.

Már mindent összekevertél a palettán,
a halált hozó fű *csöndjébe belekeverted*
az oszlás-sárga szétszóródó cseppjeit.

Czellár Judit

Partizánok pedig nincsenek

Rettenetes zajra ébredt a gyerek, még soha ilyen dörömbölést nem hallott egész életében, igaz, még csak hatéves volt.

Egész testét elöntötte a rémület, reszketve bújt a takaró alá, befogta a fülét, de mindhiába. Mint a megriasztott állat, futni szeretett volna, de nem mozdult a lába, a félelem megbénította minden tagját. Lassan magához tért, kiabálni kezdett torkaszakadtából, hisztérikusan, hogy a szüleit felébressze, de nem történt semmi, csak a dübörgés folytatódott irgalmatlan monotóniával. Még soha nem fordult elő, hogy felsírt éjszaka, és apja vagy anyja nem vigasztalta, nyugtatta volna. Nagy nehezen kikászálódott az ágyból, a novemberi hideg élesen megcsapta a lábát, mezítlábasan futott a szülők szobájába hüppögve, sírva, reszketve.

De a szülői ágy üresen tátongott, hiába tapogatózott biztonság, megnyugvás után. Kétségbeesve rohant a konyhába. Sötét volt, de a szülei ott álltak a kitárt ablakok előtt a novemberi hidegben, mereven, őt észre sem vették. Odafúrta magát hozzájuk, de rá sem pillantottak, mindketten az utcát nézték, ahol hatalmas zöldesbarna járművek dübörögtek végtelen sorban. Kerek tetejük nyitva, bennük egy-egy katona állt, fején gömbölyű vassisak, kezében fegyver. Egy hatalmas cső nyúlt ki oldalt mindegyik járműből az ablakok irányába. Vajon mi lehet ez? De nem mert kérdezni semmit, mert látta, hogy anyja sír, apja pedig reményvesztett hangon ismételgeti: Bejöttek az oroszok!

Kik lehetnek ezek, hogy ennyire sokan jönnek, és miért kell félni tőlük? De már nem gondolkozott sokat ezen, a sok sírás és a hideg elbágyasztotta, lecsúszott a földre és hirtelen elaludt. Még motyogott valamit, mikor ölbe vették, megsimogatták és ágyba tették. Másnap korán rohant a szomszédba, hogy eldicsekedjék, mit látott az éjszaka, már messziről kiabálta a barátjának:

– Én láttam, hogy bejöttek az oroszok!

A kisfiú azonban nem csodálkozott, a tízévesek mindentudó fölényével javította ki:

– Nem bejöttek, hanem megint bejöttek! Különben is minket nem érdekel, mi disszidálni fogunk!

Leforrázva állt, újra valami, amit nem ért, még nem tanult semmit, még a betűkben is csak az R betűnél jártak, hogyhogy megint bejöttek, és mi az, hogy disszidálni!?

Czellár Judit Genfben él, tanár, a Genfi Magyar Értesítő szerkesztője, fordító. Írásai magyarországi és romániai folyóiratokban jelentek meg.

Ám nem szólt semmit, mert újabb recsegés, kattogás hallatszott, de most a hegyek felől, így félve hazarohant. A ház lakói az udvaron álltak, és a férfiak azt hajtogatták, ez géppuska, ezek a partizánok!

Sok érthetetlen dolgot hallott még aznap, de nem sokat gondolkodott semmin, mert már egy hete nem volt iskola, boldogan játszott a gyerekekkel. A szülők most nem sokat törődtek velük, tanakodtak, menjünk, maradjunk, ki ment már el és hova.

– Úgysincs iskola, gyere velem –mondta apja pár nap múlva neki –, beteghez hívtak a szomszéd faluba, legalább nem leszek egyedül az úton. Az ócska Opel füstölögve indult, s ő büszkén, lábát lóbázva ült a hátsó ülésen. Találós kérdésekkel szórakoztak, mikor apja egy mondat közepén csikorogva fékezett. Egy férfi ugrott a kocsi elé, kezében fegyver, a fején véres kötés. – Doktor úr – lihegte –, adja ide a kötszereket, gyógyszereket, mindent, amije van, sebesültjeink vannak az erdőben!

Apja szótlanul adta át a kért dolgokat, majd suttogva kérdezte:

– Meddig tudják még tartani magukat?

A bekötött fejű férfi mormolt valamit és csüggedten legyintett.

Otthon este hallotta a konyhából átszűrődő halk beszédet:

– Odaadtam a partizánoknak minden kötszert és gyógyszert, még tartják magukat valamiképpen.

Aha, most már tudom, mi az a partizán, ez a bácsi, a bekötött fejével! – gondolta és elégedetten álomba merült.

Telt-múlt az idő, tavasz táján Pestre készültek, meglátogatni a rokonokat. Borzasztóan örült, vonattal utazni csodálatos, és addig még csak egyszer volt benne része.

A város nem tetszett neki, a villamosból látta, hogy sok házon lyuk tátong, feketék a falak. Hirtelen azonban ismerős arcot vett észre:

– Apa, apa, itt a partizán, de már meggyógyult a feje, nincs is bekötve! – de folytatni nem tudta.

Az ismerős férfi könyörgő-rettegő szemmel nézett az apjára, aki azonnal leszállt vele a villamosról és reszkető hangon, lassan suttogta a fülébe:

– Börtönbe akarsz juttatni? Nincs és nem volt partizán, megértetted?

Megértette.

Ujvárossy László

A tavalyi Velencei Biennálé tanulságai

Ujvárossy László (1955, Ditró) Munkácsy-díjas vizuális művész. A Partiumi Keresztény Egyetem tervezőgrafika tanára, az egykori Kelet–Nyugat, majd a Várad grafikai tervezője. Kutatási területe a vizuális kommunikáció, ebben a témakörben hat könyve jelent meg.

Az 57., tavaly májusban megnyitott nemzetközi Velencei Biennálé főkurátora, Christine Macel a seregszemlének nem egy munkacímet adott, amely köré az általa besorolt művészek felzárkózhattak, sem olyan hívószót nem használt, amilyenre az alkotók reagálni szoktak (lásd *All the World's Futures, Il Palazzo Enciclopedico* vagy ILLUMI*nations*), hanem rendhagyó módon a banálisnak tűnő *Viva Arte Viva* címmel hirdette meg a nemzetközi pavilonok tematikáját. A katalógus előszavába írt indoklása szerint társadalmi konfliktusokkal teli világunkban a művészet a gondolkodás, az egyéni kifejezés, a szabadság legmélyebb közvetítője, mely az álmok, fikciók, utópiák révén kozmikus gyökerekkel viszonyul az ember lelki dimenzióihoz vagy a természethez és a társadalomhoz. Hitvallása szerint a művészet az egyéni érdekeken és tendenciákon túlmutató kert, melyben a kultúra művelője, a művész a globális rendellenesség idején alkotásaiba foglalja az életet akkor is, ha elkerülhetetlenül kétségek merülnek fel benne. Macel a művész hangját, szerepét és felelősségét most fontosabbnak tartotta, mint valaha, hiszen bizonytalanságunkban a művészi intuíció vagy megismerés által a művész anticipálhatja, jelezheti a „holnap világát"[1], a jövőt, és művészetével, szerepvállalásával humanista kiállásra hívja fel a világ figyelmét.

A fenti gondolatokat olvasva jutott eszembe a Bo Bergström által említett kétféle rendezői módszer a színházi jelenetek felépítésére; ezeket a „takete és a maluma"[2] szavak fedik. A takete mód jelzői: felfűtött, lehengerlő, dinamikus, szokatlan, ugyanakkor erőteljes, zavarba ejtő rendezési technika, a második pedig a maluma, mely harmóniát, egyensúlyt, melegséget, emberséget és pozitív kisugárzást közvetít. Ez a két mód a férfi és a női princípium általános jellemvonásait idézi, a kiállításon szereplő művek többségénél pedig szembeötlő volt a női intuitív alkotási rend. Macel a „főrendezői" szerepkörben, a mindenkori kritika célkeresztjében állva, „színházában" felvállalta a már-már feledésbe merülő „maluma" rendezési elv dominanciáját, méghozzá úgy, hogy kilenc pavilonba sorakoztatta a művészeteket. Nyilván nem azokkal a művészetekkel találkoztunk 2017-ben, amelyeket születésük hajnalán a kilenc görög múzsa képviselt, de a kilences számot mint a fény hordozóját, a bölcsesség, a teljesség, az ihlet, a teremtőerő, az önálló gondolkodás, a teljesítmény, az önzetlenség és a személytelen szeretet[3] jelképét meghagyta. És a vizuális művészetek szerepköreinek kommunikációs csatornáit interdiszciplinaritásuk okán olykor a megszemélyesített múzsákhoz csatlakoztatta. Ez nem lehet

1. Christine Macel, in Biennale Arte, 2017, Short Guide, 57th International Art Exhibition Viva Arte Viva, 38.
2. Bo Bergström, *Bevezetés a vizuális kommunikációba*, Scolar Kiadó, Budapest, 2009, 177.
3. Lásd numerológia.

véletlen, hisz a múzsák legfőbb feladata – az istenek és titánok harcának megéneklésén túl – az, hogy énekükkel enyhítsék az emberek gondjait, bánatát, baját. A mostani kiállítás építő szándéka szerint, ehhez hasonlóan, nem a borzalmak, a katasztrófák dömpingje került előtérbe; a főkurátort a művészet és a valóság viszonyát vizsgáló, hírértékű reprezentációk helyett inkább a meleg textilanyagok, a fény, a tradíció, az identitás, a közösség, az életöröm, a földünk jövője iránti aggódás, a katasztrófák miatti félelem, a gyógyító erővel bíró sámánok, nem utolsósorban a könyvek meg az idő és a végtelen filozófiai kérdése foglalkoztatta, s többnyire az általa kiválasztott művészeket is ezek ihlették. A fentiekből következik, hogy a főkurátori koncepcióhoz tartozott a művészet terapeutikus szerepköre éppúgy, mint az alkotás szabadságában rejlő játék, a szórakoztató és megismerő funkciók, melyekkel lépten-nyomon találkozhattak a nézők. A művészek szellemiségének megnyilvánulásaiban csak azokat az alkotásokat elemzem, melyek a biennáléról közölt decemberi számunkban nem szerepeltek és a fenti szerepkörök által tanulságosak voltak számomra.

A kilenc tematika közül az első kettőt a Giardini központi pavilonjában lehetett megtekinteni; a *Művészek és könyvek* címhez 27 szerző csatlakozott, és az írott emlékezet feldolgozói

Taus Makhacheva:
Tightrope (Kötéltáncos),
2015, 4K videó, 58'10"

közül azokat kedveltem, akik nem a hagyományos könyvábrázolásokkal vagy könyv objektekkel jelentkeztek, hanem akik a vizuális autonóm könyvértelmezés aspektusait tágították. Ilyen volt **Taus Makhacheva** Dagesztánban élő és alkotó orosz művésznő: ő a könyv gondolatát a *Kötéltáncos (Tightrope)* című videóra terjesztette ki. Rasul Abakarov artistát csodálatos környezetben filmezte, amint két szikla közé

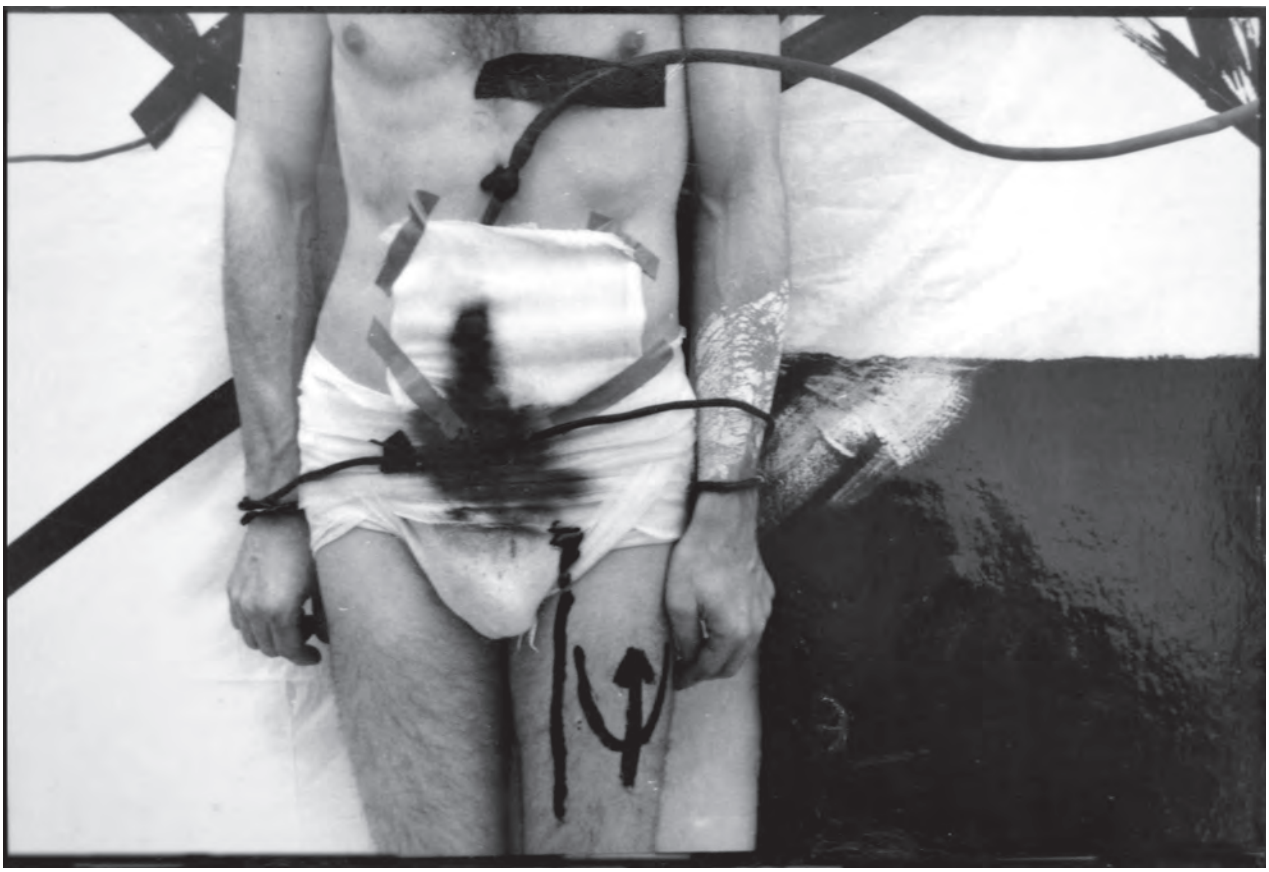

kifeszített huzalon sétál. A film szereplője az egyensúlyozást segítő rúdra festményeket aggatott, és az egyik sziklacsúcsról a másikra cipelte át a dagesztáni múzeum kollekciójából vett alkotásokat. A természeti környezetbe helyezett gyűjtemény már önmagában szerzői kérdésfelvetésnek tűnt, például: mikor értékelődnek fel képzőművészeti alkotásaink a múlt és jelen, kelet és nyugat viszonylatában? Van-e értelme még archívumnak? Ha a múzeumok nem őrzik és gyűjtik a művészi alkotásokat, akkor mit kezdjünk az életművekkel?

Másodiknak **Philippe Parreno** Párizsban élő algériai művészt citálom, akinek szintén nincs könyvtárgya, hiszen számára a tárgy „csak a kiállítási folyamat happy endje, nem a munka logikus konklúziója, hanem egy esemény”[4]. Amit bemutat, az a Quasi-Objects (Kvázi-objektumok, 2017) című sorozatához tartozó relacionista installáció, melyben egy „elektromágneses hangsugárzó felhő”[5] előállítása érdekében átlátszó falat, üvegtetőt, elektromos világítási rendszert alkalmazott. A velencei

Hajas Tibor:
Tumo I, 1979. 12. 07., 15,5×23 cm, fotórészlet a 9 darabból álló sorozatból
Fotó: Vető János

4. Philippe Pareno, Az emlék. mű kortárs formái, in Nicolas Bourriaud, *Relációesztétika*, Műcsarnok, 1998, 48.
5. Biennale Arte, 2017, Short Guide, 57th International Art Exhibition Viva Arte Viva, 66.

specifikus térbeli, időbeli és a nézők szituációs kontextusához alkalmazkodó művet hozott létre. Például ha figyelmesen járkáltunk a függesztett lámpatestek alatt, azt érzékeltük, hogy a kinti fényviszonyok és a látogatók mozgása szerint változott fényerejük és zúgásuk. A pavilon bal szárnyában, a biennálé könyvtárának környezetében a vizuális művészkönyvek között sétálva **Lee Mingwei** perfor-

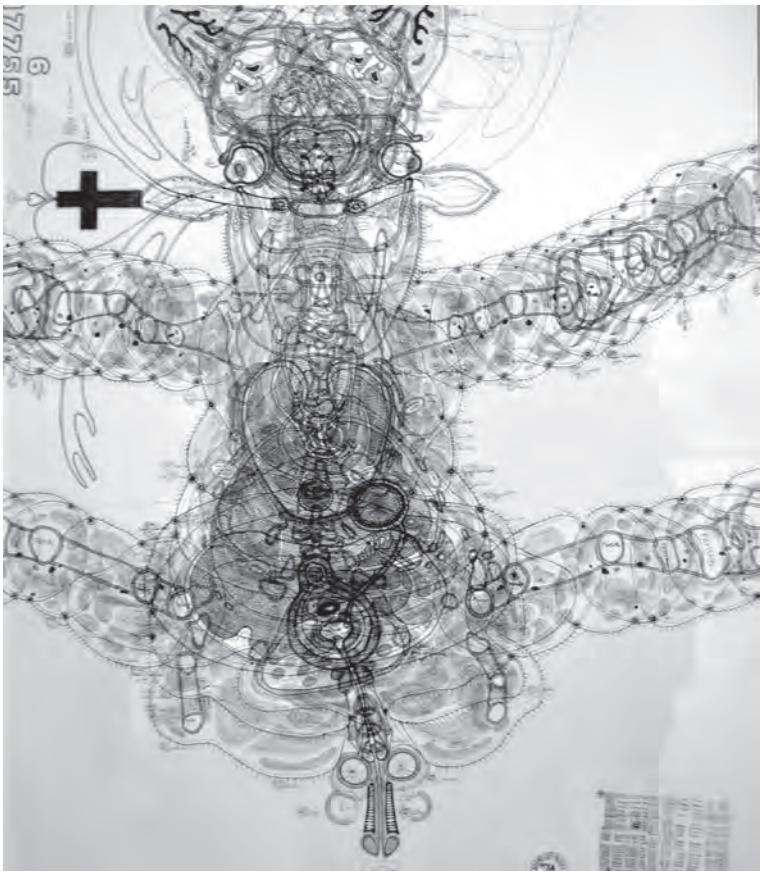

manszába botlottam: ő a könyvet mint ajándéktárgyat interpretálta. Tajvani öltözetben, lábán csengővel, a nézőközönség mozgásritmusával ellentétesen teljesen lelassulva járta körül az üvegtárlókat, és időnként egy-egy látogatót borítékkal ajándékozott meg. A biennálé könyvtárának bejárata előtt meditációra alkalmas természeti oázist rendezett be a művész, halkan csobogó vízben piros díszhalakkal; a néző csend-élménye olyan volt, akár Basó egyik haikujában: „Öreg tó, / Béka ugrott a vízbe. / Egy csobbanás a csöndben."[6]

Luboš Plný:
Cím nélkül, 2010, tinta, akril és vegyes technika papíron, 84×59 cm, részlet

A művészek és könyvek tematikája volt az első ellenpont, új jelenségnek hatott az autonóm könyvtárgy művészeti alkotásának újbóli felvetése, az elektronikus könyvek terjedése idején ez felhívás a meditációra, a szellemi elmélyülésre.

A II. pavilont *Az örömöknek és a félelmeknek* szánták. A szubjektív érzelmek felszínre kerülésével arra kényszerül a látogató, hogy újra átgondolja az emberi lényt „nemcsak mint egy észszerű alkotót, amely képes új, szabad és testvéri világot felépíteni, hanem azt is, hogyan küzd az impulzusokkal és érzelmekkel, beleértve a félelmet, a szorongást vagy az agressziót"[7]. E téren a Prágában élő **Luboš Plný** munkássága ejtett ámulatba. A biennálén látott művei többnyire anatómiai atlaszokból vett elemek heterogén összeállításai, melyeket akrillal vagy indiai tintákkal rétegesen egymás fölé rendelve aprólékosan továbbrajzolt. A szabad szemmel szinte követhetetlen, analitikus látásmóddal felhordott felület a vonalak fedéséből hihetetlen részletgazdagságú rajzolatot teremtett. Rajzaiból éppúgy sugárzott az alkotás öröme, mint az elmúlástól vagy a test sérülékenységétől való félelme. Montázs-rajzai egyben magánéleti naplók, feltüntetve számtalan saját és szüleivel kapcsolatos bejegyzést, életének, álmatlanságainak, idegklinikán töltött napjainak időrendbe szedett adatait is.

Másik nagy élményem volt eredetiben látni az 1980-ban elhunyt **Hajas**

6. Baso, in Andrej Tarkovszkij, *A megörökített idő,* Osiris Kiadó, Budapest, 1998, 105.
7. Biennale Arte, 2017, Short Guide, 57th International Art Exhibition Viva Arte Viva, 77.

Tibor performer analóg fényképeit. Felkavarók Vető János felvételei Hajas halálfélelméről, szorongásairól, és megdöbbentő az a tudat is, hogy a művészi tevékenység visszahat az alkotó életére. Tarkovszkij leírja, hogy *Nosztalgia* című filmjének forgatása közben az az érzés kísértette, hogy a film hatással lesz az életére. És ez bekövetkezett, minden korábbi filmje főszerepeinek alakítója abban a kórban halt meg, amelyből az *Áldozathozatalban* Alexander szerepében megmenekült volna, s később Tarkovszkij is ugyanabban betegszik meg. „Mit jelent mindez?" – teszi fel a kérdést. Nem tudja, csak azt, hogy ez rettenetes. De semmi kétsége, „a költői film konkretizálódik, az elért igazság pedig materializálódik, érthetővé válik,"[8] és akár tetszik ez neki, akár nem – írja –, befolyásolja életét. A fenti gondolatok a puskini igazsággal megtoldva érvényesek Hajas tevékenységére is: „a költő anélkül, hogy ezt akarná, prófétává válik"[9].

A régi hajógyár, az Arsenale hatalmas tereiben láthatta a közönség a további hét „transzpavilon" díszleteit. Rögtön a bejárat után következett a III., a *Közösségi hely*, ahol videón táncok és játékok, interaktív alkotások szórakoztatták a látogatót. Részt vehettek közösségek építésében, ami szintén fontos tényező a főkurátor számára, hiszen amint írja: ez egyik módja a klímánkat fenyegető gazdasági önérdekek elleni küzdelemnek[10].

Thu Van Tran:
The Red Rubber
(A vörös gumi), 2017,
viasz, fa, installáció

Sorban a IV.-ben, *A föld pavilonjában* a fenti koncepció folytatását láthatjuk, a művészi utópiákon kívül az energiaforrások kiaknázására reagálva hoztak alkotásokat a művészek. Elsőnek **Julian Charrière** *For They the Wind,* 2016. *Future Fossil Spaces* című installációját említem, mely a lítiumötvözet oszloperdejének csíkozottsága miatt is impozáns látványt nyújtott. Ha a lítiumra mint az elektromos akkumulátorok tartozékára gondolunk, akkor a látvány elgondolkodtató, hiszen a címben szereplő „a jövő fosszilis kihalt tereiben", akár a sivár romok között, csak a szél járhat. Ez ma még Charrière fikciója, de holnap valósággá válhat. A mobiltelefonok, a laptopok és az elektromos autók miatt a lítiumbányászat megsokszorozódik, a növekvő kitermelési igény tovább terheli az ökológiai rendszereket, az ökoegyensúly felbomlásának veszélye máris fennáll. A következő művet a **The Play** japán csoport a természetben játssza. Van, amikor nyíl alakú tutajjal vízen utaznak, máskor házat úsztatva figyelik a természet szépségei mellett a civilizáció szennyét, „elutasítva a kapitalisták monoton ülőfoglalkozását"[11], a véletlen sodrású vízáramra bízva sorsukat. Kiállításukat az útjaikon készített dokumentum-fotóanyag képezte. Más alkotó a természet kiaknázásából következő történelmi kegyetlenségekre emlékeztető példával figyelmeztet a jövő veszélyeire. A kétéves korában Vietnamból Franciaország-

8. Andrej Tarkovszkij, *A megörökített idő,* Osiris Kiadó, Budapest, 1998, 105.
9. Uo.
10. Christine Macel, in Biennale Arte, 2017, Short Guide, 57th International Art Exhibition Viva Arte Viva, 44.
11. Uo. 103.

ba menekített **Thu Van Tran** két kultúrán nevelkedve, munkáiban a francia délkelet-ázsiai gyarmati hódítások idejéből Vietnamba importált hatalmi visszaéléseket jelképező motívummal, a gumival dolgozott. A *Kényszerített gesztusok. A betakarítástól a harcig (Des gestes démesurément contraints. De Récolte à Revolte)* című 6 mm-es filmjében a bennszülöttek által gumifából nyert kaucsuk útját mutatja. A padlón fadobozban fehér fatörzsek viaszöntése mellett jelképesen egy vörösre öntött fatörzset is használt a brutális harcra emlékezve. A nagy méretű

The Play: Current of Contemporary Art, 20 July 1969 / The River, Kyoto-Nakanoshima, Osaka Fotó Sigeru Higuchi

Julian Charriere: For They That Sow the Wind, 2016, Future Fossil Spaces, installáció

színezett alkotásain a gumifalevelek felfelé szállnak, ezzel is emléket állítva a múlt véres csereforgalmának.

Az V.-et Christine Macel a *Hagyományok pavilonjának* nevezte. Ebben olyan alkotók vettek részt, mint a Japánban élő mexikói **Gabriel Orozco**, az albán születésű, Berlinben alkotó **Anri Sala**, a Londonban élő új-zélandi **Francis Upritchard** és a Chicagóban tanult kambodzsai **Sopheap Pich**, aki 2002-es hazatérése után szerves anyagok használatával, rizszsákból, bambuszból, jutából, méhviaszból, földből hozta létre alkotásait. A gyerekkori élmények motiválta, magasnyomású technikával bemutatott rajzain gumiarábikummal kevert természetes oxidpigmenssel kente be a bambuszrudat, s azt nyomódúcként a merített papírra nyomtatta. Művei az európai nézők számára újszerű látványt hoztak, pedig csak a khmer múlt rossz emlékeit feledve az ősi alkotási hagyományt ápolja.

A harmóniát, az egyensúlyt szimbolizáló VI. számú pavilonba a művész mint sámán vagy mágus, rituális gyógyító került. Egy racionálisan pragmatikus korszakban a „művész a szertartásmester szerepét veszi át – mint Beuys –, aki rituális cselekedetekben fordult a gondolkodás képi rétegei felé, új szimbólumokat teremtve egy új kor közösségi érzése számára." [12] Itt az elemzéshez talált alany, **Younès Rahmoun** marokkói „sámán" pozitív hozzáállású művészete arra szolgál, hogy „segítséget nyújtson az embereknek a lelkekkel való közvetlen kapcsolatteremtésben"[13]. A kapcsolat, ha csak egy pillanatig is tart, akkor az lehet a kezdet – írja. Installációjának címe: *Taqiya,* óvatosságot vagy rejtett dolgot jelent. Alkotása 77 lámpából és ugyanannyi marokkói kötött gyapjúsapkából állt. A lámpákat földre helyezte és színes sapkákkal betakarta, ezért a sötét teremben a világítás ellenére félhomály és melegség uralkodott – szándéka szerint azért, hogy így a néző a valóságon túli tudás birtokába juthasson. Ha ez nem történt volna meg, akkor is érvényesült volna a befogadói azonosulás a művészetterápia flow (folyam, áramlás) élményével.

A VII.-et, *A dionüszoszi életörömök pavilonját,* ki más, mint Erato, a szerelmi költészet és dalok múzsája vezérelte, ennek ellenére kevés „szerelmi költemény" született.

A VIII. pavilonban a főkurátor a *Színeknek,* vagyis a „szubjektív érzelmi

Younes Rahmoun: Taqiya-Nor, 77 db világítótest, rajtuk kötött sapkák

Sopheap Pich: Pulse No. 3, 2016, Red iron oxide, gumiarábikum, akvarell, papír, 80×131,5 cm

12. Martin Schuster, *Művészetlélektan. Képi kommunikáció – kreativitás – esztétika,* Panem Kiadó, Budapest, 2005, 374.
13. Uo.

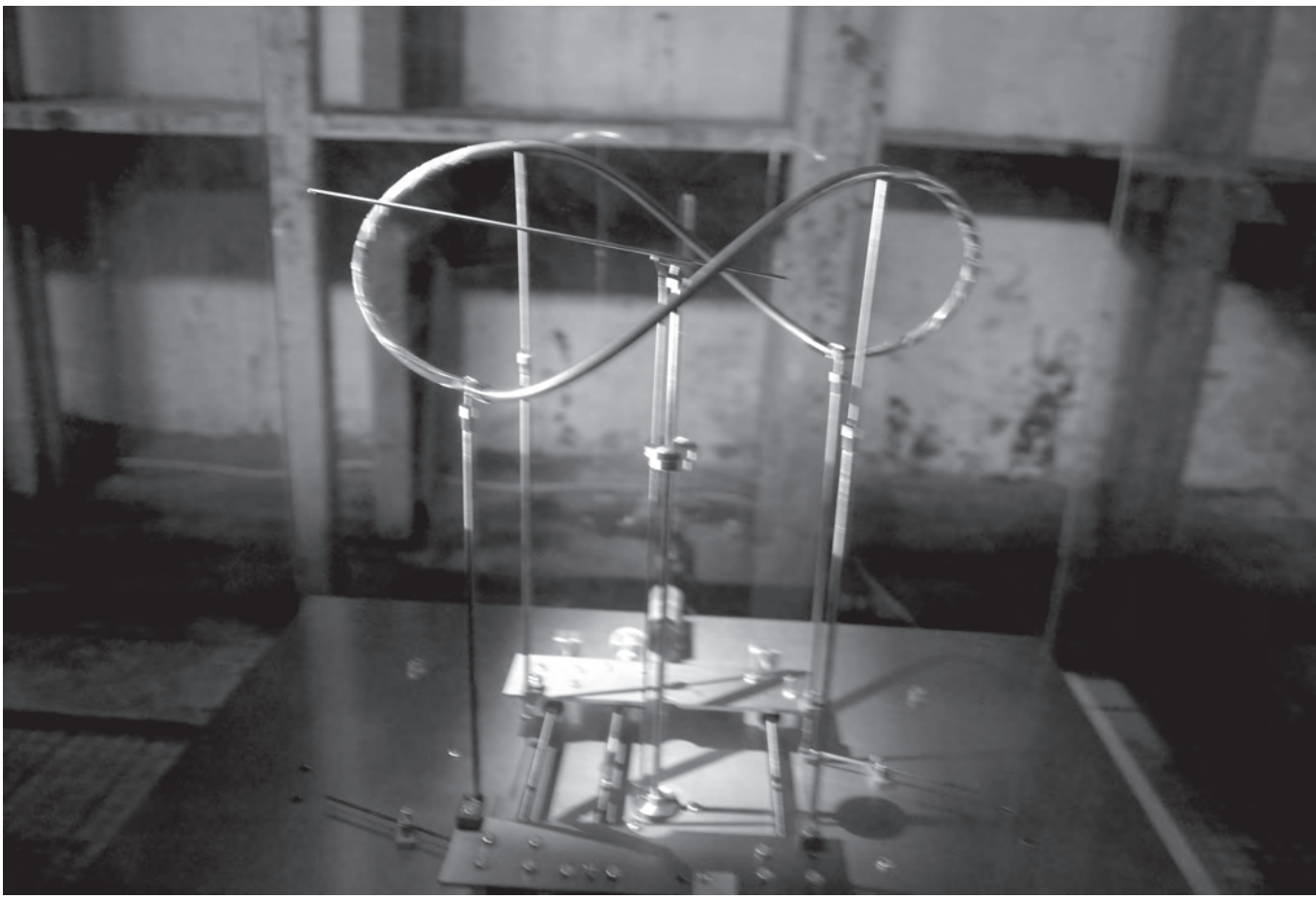

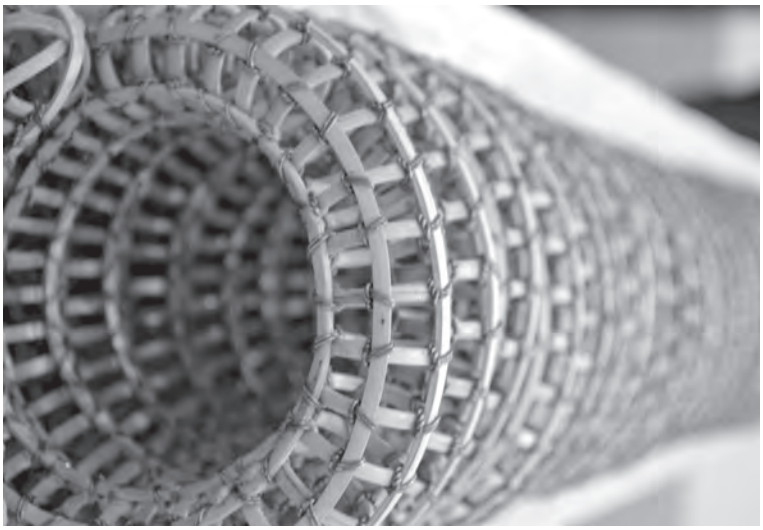

forrásnak” adott teret, felélesztve a szövött textil vagy a textilinstalláció médiumát, melyet a szakbiennálékon kívül eddig nem lehetett látni kortárs művészeti rendezvényeken. Megjegyzem, ahhoz képest, hogy a pavilon a színekről szólt, festmények helyett színekre épített videoinstallációt találtam, **Hale Tenger** munkáját. Ezt egy nagyon férfias játék, egyfajta vízi golyócsapda inspirálta, amelyet a Boszporusz partján és a török tengerparti városokban mint játékot gyakorolnak az emberek.[14] Ehhez a játékhoz mérten

Csörgő Attila:
Clock Work (Óramű), 2017, 90×90×150 cm, fémszerkezet, elektromotor, parabolikus reflektor, halogénlámpa

Sopheap Pich:
Monument 2, 2016,
szobor

a víz motívumát fejre állította, elmosva az ég és a víz közötti határokat. A sötét kiállítótérbe lépve egy fordított mozgóképen a kék tenger horizontját egy sor színes felfújt léggömb jelezte. A látvány okozta bizonytalanságot a vízben való tükröződés oldotta fel. Egy darabig a hullámverést és a zenét követte a néző, aztán kifordult a teremből, ám a kifeszített vászon mögé nézett, még hat videocsatornán felváltva követhette a sárga, a rózsaszín, a narancs, a zöld, a lila és a kék színű felfújt luftballonokat, amíg a vízen sorra ki nem pukkantak. A spirituális tapintás és a vizuális robbanás közötti finom egyensúllyal játszott a szerző[15].

Az idő és a végtelen némileg eldugott helyszínén a pavilonok sorát **Csörgő Attila** zárta, akit képzeletemben a csillagászat és az asztrológia múzsája, Uránia támogatott. Azért is Urá-

nia, mert a művészet, a filozófia és a tudomány határán olyan kozmológiát is érintő intermédiumokkal dolgozik, mint *Óramű (Clock Work)* projektje. Ezt megelőzően már barkácsolt folytonosan mozgó platóni testeket, az ikozaéder (a víz) kivételével négyet, így tetraédert, kockát, oktaédert és dodekaédert – ezek közül az utolsó Platónnál a kozmoszt jelképezte. A IX. pavilont Csörgő művéről is elnevezhette volna Macel, hiszen az óramutató tű az időmérő síkja (óra számlapja) helyett egy Möbius-szalag gépezetének vázán halad a végtelen ismétlődésben. Csörgő a vizuális érzékelhetőség kedvéért halogén izzóval világítja meg művét, ekképpen az árnyékon látni, „hogy két különböző idő soha nem lehetséges egyszerre, hogy a kettő viszonya mindig egyenlőtlen, tranzitivitás áll fenn közöttük, hogy minden időhöz egy korábbi és egy későbbi tartozik stb."[16]. Kiemelném még **Liliana Porter** argentin származású, sokáig grafikával foglalkozó intellektuális művész installációját, az *El Hombre con el hacha y otras situaciones breves (A férfi a fejszével és más rövid helyzetekkel)* című alkotást. Porter a *Viva Arte Viva* kontextusban a fluxista örök érvényű művészi attitűdre utalt, melyben a '60-as évek hagyománya szerint a művészek a klasszikus emléket, egy fekete zongorát fejszével összevágnak, törnekzúznak, hogy megújhodjon a művészet kifejező médiuma. Ez a művészetnek nevezett artefaktum-gyártás számtalan mikrocselekményben megmutatkozó pillanat, amíg csak humánum él a földön, végtelen esetben megújítja önmagát.

A nemzeti pavilonokkal egészen más a helyzet, ott a nemzeti kurátor útján kiválasztott alkotók közül ki jobban, ki kevésbé igazodott a meghirdetett nemzetközi tematikához, az intuíció, az érzelem és a képzelet által létrehozott alkotási folyamatokhoz, nem mellőzve a „racionális intellektus működését sem, valamely sajátos

Liliana Porter:
El hombre con el hacha y otras situaciones breves (A férfi a fejszével és más rövid helyzetekkel), 2013, installáció, különböző méret, részlet

14. Biennale Arte, 2017, Short Guide, 57th International Art Exhibition Viva Arte Viva, 149.
15. Uo.
16. Edmund Husserl *Az „idő eredetének" kérdései* fejezetben említi az apriorisztikus időtörvényeket, in *Előadások az időről*, Atlantisz Könyvkiadó, Budapest, 2002. 20.

probléma megoldásában."[17] Így voltak pavilonok, amelyek művészei a geopolitikai aktualitásokra reagálva Macel szempontjaihoz képest némi eltéréssel, az amazonok világához, a harcos mentalitáshoz álltak inkább közel, és voltak olyanok, akik a jelen kihívásaira pavilonjukat, interaktív játék és szórakoztató szerepkörrel felruházva, „játszótérré" alakították át. Ez történt **Erwin Wurm**nak az osztrákok kiállítóhelyén talált kellékekre és tárgyakra rajzolt utasításaival, ahol az önkéntes látogatók valóságos felüdüléssel jelenítették meg a szob-

Várnai Gyula: Szivárvány, részlet a kiállításból

Erwin Wurm: One Minute Sculpture, 2017, mixed média, részlet az egyperces szoboralakításról

17. C. G. Jung, *Az ember és szimbólumai*, Göncöl Kiadó, Budapest, 1993, 92.

rász *Egyperces* műveit. Peter Weibel a katalógus előszavában azt írja a szerzőről, hogy „egyike azoknak a kevés művészeknek, akik a változó térbeli tapasztalatokat a térbeli művészetbe fordítják át”.[18] Továbbá a változó tereken az útlevél nélküli migránsok elé gördített akadályokat (határ, fal, kerítés) érti, másrészről az okostelefon-hálózaton, interneten keresztül követett tájékozódásra gondolt. Wurm nem első alkalommal készít egyperces élő szobrokat, melyek megkérdőjelezik a statikus térbe helyezett testközpontú szobrászat létjogosultságát huszonegyedik századi, gépre és médiára összpontosított mobil térélményünkhöz képest. Kiállított installációjának központi eleme egy autó és egy hálókocsi volt, az egyik a külső térben orrára állított teherautó, melynek belsejébe, mint egy kilátóba, lépcsőn hatolhatott fel a néző. Ez bennem az osztrák autópályán talált „halálkamion” emlékét idézte fel. A másik pedig bent a kiállítótérben egy lyukakkal ellátott hálókocsi volt, mint a migránsok mozgó otthonának jelképe. A lyukak az egypercnyi élő szobrok megjelenítését segítették elő, a mobil-lakóházból a nézők alfelüket, kezüket, lábukat, fejüket időnként kidugták a többi szelfiző látogató örömére. A „szobrok” mozgásának alakzata eléggé bizarr helyzeteket alkotott, a falon levő dőlt székre vagy egy lámpa alatti asztalra kellett feküdni, bőröndön állni stb. átélve a hontalan ember lelkiállapotát. Intermédiumokat hozott létre a művész a szobor, a test, a mobil és a média között úgy, hogy a tárgyakra rajzolt megvalósított helyzetek viszonyát, az élő szobrokat sokan fotózták és az okostelefonok felületein, a megosztókon terjesztették.

A magyar pavilonban kiállító **Várnai Gyula** művésszel és *BÉKÉT A VILÁGNAK!* című, több műből álló berendezésével folytatom. Ez az összetett alkotás, akár a címe, most, az észak-koreai atomrobbantások, az etnikai, vallási konfliktusok, a terrortámadások idején égető aktualitást nyert. Így Várnai kiállítása azt hirdette, hogy az embereknek a nagy tragédiák megelőzése végett vagy azok átélése idején szükségük van a hitre, az utópiákra és az összefogásra. Az *Egy utópia* művészi indokát a tárlat katalógusában olvashatjuk: a ’60-as évek elején „a levegőben volt, hogy a nemzetek ideológiai és tudományos versengése egy nagy világbékében oldódik majd fel”[19], mert a jövő kihívásaira csak globálisan adhatunk választ – írja. Ellenben ez a monumentális gondolat, akár a ’60-as évek Sztálinvárosának (mai Dunaújváros, Várnai ott él és dolgozik) készített *Békét a világnak* című szocialista békegalamb, hiába tündökölt sokáig, csőrében zöld ággal, a Béke tér legmagasabb tömbházának tetején – csak utópia maradt, pedig a konvencionális eszközökkel előállított világító neonplasztika a sötétben is emblematikusan propagálta a nemzetek közötti békét. Ugyanakkor táplálta a békés jobb világba mutató optimista hitet, mely a sci-fi-írók szerint talán csak a marsi telepesek korában lesz majd megvalósítható[20]. Várnai Gyula lakóhelyének gyermekkori békeattribútumát, az eredeti remake-jét, a hajdani ellenség nyelvére fordítva, angolul, *PEACE ON EARTH* címmel állította ki Velencében. Mindehhez ráadásul – a fiatal szelfizők örömére – több száz színes kitűzőből, korabeli jelvényekből összerakott egy másik szocialista békeszimbólumot, a szivárványt is. Az utópia idejére reflektálva pedig kiállította a korabeli város tizenkét részre osztott hajdani óriáskerekének egyetlen, rekonstruált kocsiját is, akár egy makro-óra ötpercnyi emlék-cikkelyét. Várnai alkotásai: a *Neonbéke*, a *Szivárvány*, az *5 perc*, az *E-Wars* nyomtatott printek, a Stanislaw Lemmel készített képzeletbeli *Lem-interjú* és a *Láthatatlan városok* című videoinstalláció együtt a művész tudományos-fantasztikus érdeklődéséről és fanatikus hitéről

18. www.vernissage.tv/2017/06/30/erwin-wurm-austrian-pavilion
19. Várnai Gyula, *Egy utópia*, in *Peace on Earth! Utópiareferenciák*, Biennale Arte 2017, Magyar Pavilon, Velence, Giardini di Castello, 2017. május 13. – november 26.; Ludwig Múzeum – Kortárs Művészeti Múzeum. Budapest, 2017, 114.
20. Uo. 32.

tanúskodnak. Ez a hit – írja – az emberből a realitásérzéket is háttérbe szorítva képes elképesztő pozitív energiát felszabadítani. A „hit, hogy az ember számára bármi elérhető”[21] továbbra is hitének tárgya maradt. Így osztja a „mindenki művész” fluxus-szlogent, vagyis hogy teremtő géniusz lehet a fizikustól a kőművesig bárki, de művészetét a szükségesség és az elégségesség – vagyis a takarékosság – elve kell

hogy szabályozza, és ma a felelősség fogalma is fontossá vált.[22]

A román kortárs művészet egyik központi figurájának életművéből kiragadott darabokat, az 1926-ban született **Geta Brătescu** intuitív archetípusait a román pavilon látványos választófalai közé installálták. Az archetípusok Jung szerint képek és érzelmek, melyek az „érzelmek hídja révén”[23] kapcsolódnak a művész élő személyéhez, démonaihoz, egyúttal az alkotói játék szabadságához. Ha igaznak tartjuk a művészetlélektan azon állítását, hogy „szépnek azokat az ingereket érzékeljük, amelyek az észlelés kiszélesedését teszik lehetővé”[24], akkor Brătescu minden művében a befogadói interaktivitás – nem föltétlen a címek ismeretében – a néző szabad hozzájárulása által teljesedett széppé. Voltak önironikus fotók, mint *Oliver asszony útikosztümben* (*Doamna Oliver în costum de călătorie,* 1980–2012) című alkotása – a névadás az anyjától örökölt Oliver írógépről készített fotójából eredt –, a 2001-es *Önarckép fotókollázsa* vagy *a Másság (Alteritate,* 2002–2011*)* című fotóperformansza, melyben széles szellemi teret szánt a vizuális talányok interpretálására. Öröm volt újra látni az 1993-ban előállított *Én és a madár (Eu şi pasărea)* című, személyes mitológiájához tartozó neoszürrealista rajzait. Geta Brătescu már fiatalon, a ’60-as években kitért a hivatalos szocreál elvárásai elől és a grafika formanyelvén kísérletezett az irodalmi művek interpretatív illusztrációjával. Abból az időből hozta a biennáléra Brecht *Kurázsi mama és gyermekei* című drámájához készített litográfiasorozatát, illetve a ’80-as években született, színes temperával és kollázzsal előállított vizuális Goethe-értelmezését, a titkokkal teli *Faustot.* A papírkollázst vagy assemblage-t élete során többször alkalmazta, ezek közül Velencében bemutatta az 1987–1988-ban alkotott merítettpapír-munkáját, a *Varázslatokat (Farmece)* és az 1989-re reflek-

Geta Brătescu:
Önarckép tükörben, 2001, object, tükör, fa, fotókollázs, 21×15 cm

21. Uo. 114.
22. Uo. 118.
23. C. G. Jung, *Az ember és szimbólumai*, Göncöl Kiadó, Budapest, 1993, 97.
24. Martin Schuster, *Művészetlélektan. Képi kommunikáció – kreativitás – esztétika,* Panem Kiadó, Budapest, 2005. 384.

táló, 40 darabból álló, drámai, fekete papírból létrehozott *Emlékezetet (Memorie,* 1990*).* Művei semmit sem veszítettek aktualitásukból; az 1974-ben alkotott – a régen cséplésre használt csépre, cséphadaróra emlékeztető – térberendezése, a *Mondjunk nemet az erőszakra (Nu violenţei!* 1974*)* ma sokkal drámaibb érzelmi értékű, mint hajdanán volt. Geta Brătescu, a biennálén megérdemelt jelenlétével, az *Apparition (Jelenések)* című tárlatával felzárkózott a mindenkori román nemzedékek szellemi etalonjainak sorába.

Az alapvetően installációval és szobrászattal foglalkozó **Xavier Veilhan** a franciák 2017-es kiállítóhelyének termeit zenestúdióvá alakította át. Az ötvenöt éves művész a relációesztétika bűvkörébe tartozó alkotói (építész, műszaki szakember, újságszerkesztő stb.) csapatmunkában hozta létre mostani művét. Inspirációs forrása a Kurt Schwitters-féle Merzbau (1923–1937) különleges házi építménye volt. Ma Schwitters művét monumentális installációnak neveznénk, melynek mérete túlnőtte a lakás belső terét, és alakítás, terjeszkedés közben a mennyezetet is áttörte. Erre itt nem került sor, ellenben a rendkívüli látvány mellett hangélmény is fogadta a látogatót. A művész által tervezett makro zeneszobrok, elektronikus meg konvencionális hangszerekből és dobfelszerelésekből összerakott előadóterek a világ minden tájáról várták a különböző műfajokban – akár együtt – játszó zenészeket, és kitűzött program nélkül, hét hónapon át, kisebb szünetekkel, üzemeltek. Az előadóművészekről időnként nyomtatott színes újság jelent meg. Mindehhez egy igen jól felszerelt zenestúdió tartozott, melyben az elhangzó improvizációs kísérletek keverhetők és rögzíthetők voltak. Xavier Veilhan *Velencei Stúdióját,* találkozóhelyét úgy szerette volna működtetni, ahogy a Bauhaus vagy a Black Mountain College kísérleti zenestúdiója működött, ahol a fluxista eventekben kutatni lehetett a zene és a képzőművészet médiumainak fúzióját. A művész akusztikus térberendezésének vizualitása szervesen következett a sokszög formájú szoborkompozíciókból, a generatív szobrászat által mintázott mértani testekből vagy az elektronikus képfajtáinak hibaesztétikájából. A zene és a vizuális tér lélekre gyakorolt hatását, a művészet terapeutikus szerepét újból nem ecsetelem.

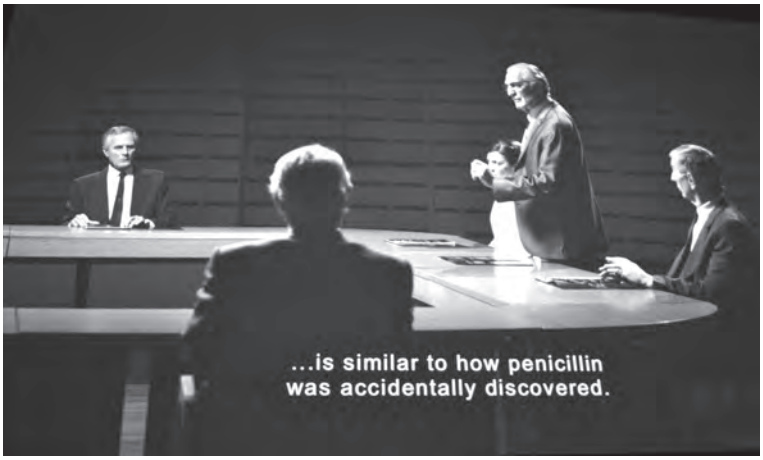

George Drivas:
Laboratory of Dilemmas,
(A dilemmák laboratóriuma),
videó, installáció, részlet

A görögök pavilonjában **George Drivas** a menekültek áradatára és a probléma politikai megoldásaira reagálva irodalmi metaforát, Aiszkhülosz i. e. 463-ban íródott *Oltalomkeresők* (*Hiketidesz)* című színházi játékának ókori példázatát vitte Velencébe. A dráma témája, melyet munkájában inspirációs forrásként használt, a történelem során először vetette fel az üldözött csoport menedékjog-kérését: Danaosz arábiai király ötven lányával (a Danaidákkal) az ikertestvére, Aigüptosz egyiptomi király ötven fiának házasságkérése elől menekül, először Rodoszba, majd Argoszba. Az unokatestvérek nem tágítottak, követték őket, ezért kénytelen volt a házasságkötésekbe beleegyezni, a lányait végül kisorsolta és titokban tájékoztatta őket, hogy a jóslat szerint egyik veje fogja megöl-

ni őt, emiatt egy-egy tőrt adott nekik, hogy a nász éjjelén gyilkolják meg férjüket. Egy lány kivételével – aki nem bántotta férjét – a többinek bíróság előtt kellett felelnie tettéért, de az istenek jóvoltából mind megmenekültek. Ellenben Argosz királya nagy dilemmában volt az idegenek befogadását illetően, mert ha a lányokat megmenti, akkor ezzel egyrészt az anyanyelv biztonságát veszélyezteti, és egyben kockáztatja a békét, hiszen az egyiptomiakkal háborús konfliktusba kerülhet. Másrészt, ha nem segít nekik, akkor megszegi a „ven-

Xavier Veilhan: Studio Venezia, 2017, részlet a látogatókkal az installációban

Grisa Bruskin: Scene Change, 2016–2017, részlet a multimédia-installációból

Grisa Bruskin:
Scene Change, 2016–2017,
részlet a szobor-installációból

Recycle Group:
Blocked Content, 2017,
részlet az installációból

déglátás szent törvényeit, és megsérti a törvény és a humanizmus elveit"[25], egyszersmind hagyja, hogy esetleg elpusztítsák a nőket. Nos, az irodalmi mű dilemmájának játékát mutatja be George Drivas úgy, hogy az egész pavilont egy átfogó narratív videoinstallációvá, *A dilemmák laboratóriumává (Laboratory of Dilemmas)* alakította át, és egy tudományos biológiai kísérletről szóló, befejezetlen dokumentumfilm kivonatain keresztül vizsgálta az egyének zavartságát és a társadalmi csoportok zavargását.[26] A projektben részt vevő kutatók és az őket vezető görög professzor sejtkultúrájukban hirtelen olyan új sejtek egy csoportját fedezik fel, amelyek eltérnek a vizsgálttól és így kiszolgáltatottá válnak. A kutató sejttenyésztők számára dilemma az, hogy tegyék-e lehetővé a sejtek önszerveződését, s akkor az új sejtek kölcsönhatásuk révén túlélési képességre tehetnek szert, egyben lehetőséget adnak a kutatócsoport számára a meglévő sejtek tanulmányozására. Vagy akadályozzák meg őket abban, hogy megszervezzék magukat, így az új sejtek elszigetelődnek, elítéltté válnak – ebben az esetben a kutatók attól tarthatnak, hogy ezek kihalnak, ami veszélyesen megsérti a létező kutatási szabályokat. A vitát egy sötét labirintus fölé épített folyosóra helyezett monitorokon, majd az úgynevezett szűrőszobában követhették a nézők. Az érvek egymást váltogatták, több lehetséges változat is szóba jött, de megoldás nem született, a dilemma tehát nyitva maradt.

Az oroszok kiállítása az örök hatalmi politika által mozgatott gépezet iróniájának tűnt; címét, a *Theatrum Orbist* Abraham Ortelius kartográfusnak az Antwerpenben 1570-ben nyomtatott *Világszínház (Theatre of the World)* című atlaszáról kapta. Ez a lexikon a felfedezések korában az elsők között ötvözte a tudást a tapasztalattal a tudomány és a kultúra területén. A pavilonban rendezett háromszintes kiállítást többen jegyezték. Elsőnek ciklikus ismétlődésekkel a kultúra fejlődését, a mindenkori hatalmak által megtébolyult tömegek mozgását vetítette elénk az idősebb művésznemzedék ma 73 éves tagja, **Grisa Bruskin**. Installációjában az „emlékezetszínházként" lesötétített terekben a távoli múlt jelképei és a modern kor szimbólumai között *Jelenetváltásokat* hozott létre úgy, hogy a körbevetített többcsatornás animációt – nevezzük negatív mozgóképeknek – váltogatta az alkimisták statikus plasztikáinak megvilágításával. Rögtön a bejárat után fehér gipszöntvényben „a hatalom ellentmondásos természetét ábrázoló"[27] mechanizált kétfejű sashibrid

25. www.laboratoryofdilemmas.gr
26. Uo.
27. Uo.
28. Uo.
29. Uo.

emelkedett ki az embertömegből. A fal előtt pedig sorba helyezve a fenti atlasz ábráinak megmintázott szobrait lehetett látni, máshol a nemzetközi terrorizmusra utaló androidokat, megint máshol antennákkal és radarokkal felszerelt, mindenkit figyelő „binokuláris drónok és archaikus bálványok katonái követték az átlátható világot”[28]. A terem közepére épített csigalépcsőn mehetett le a közönség a Dante poklát idéző *Blokkolt tartalom* (*Blocked Content*) elnevezésű labirintusba. Itt a **Recycle Group** által mértani hasábokba fagyasztott szobor-testrészletek voltak láthatók. A föld alatti „kripta” egész alakos látványát a mozdulatlanság rabságából csak a virtuális technológia segítségével, például okostelefon-applikáción vagy tableten bonthatta ki a látogató. A harmadik térben **Szasa Pirogova** *A kert* című transzcendens videója következett, amely az életről, a halálról és a halhatatlanságról mesélt a „sötétség és a világosság fogalmai által”[29].

Folytathatnánk az elemzést Olaszország, az Egyesült Államok, Japán pavilonjaival és a biennáléhoz kapcsolódó különféle események elemzésével, de helyszűke miatt ezt most nem tesszük. Tanulságképpen elmondhatjuk, hogy ha felkészületlenül, vagyis a művészi szándék ismerete nélkül történik a kortárs művészet értelmezése, akkor sokszor az eredeti törekvéstől gyökeresen eltérő benyomás jön létre a befogadóban. Egyébként is sokszor kifürkészhetetlenek a lelki élet tartományai az introspekció vagy reflexió számára, írja Jung, de ha egy gondolatszegénynek tűnő taszító látványt az indokok ismeretével felvértezve értelmezünk, az akár a kedvenc kategóriába is kerülhet. Ezért fontos ma, hogy több időt szánjunk a katalógusok, az idegenvezetők vagy a kiírt ismertetők olvasására, mert a lélek tájainak mélységeiben vagy a racionális utak követésekor a vizuális befogadás mint örömszerzés árnyalataival gazdagíthatjuk érzelmeinket, emlékezetünket, tudatunkat.

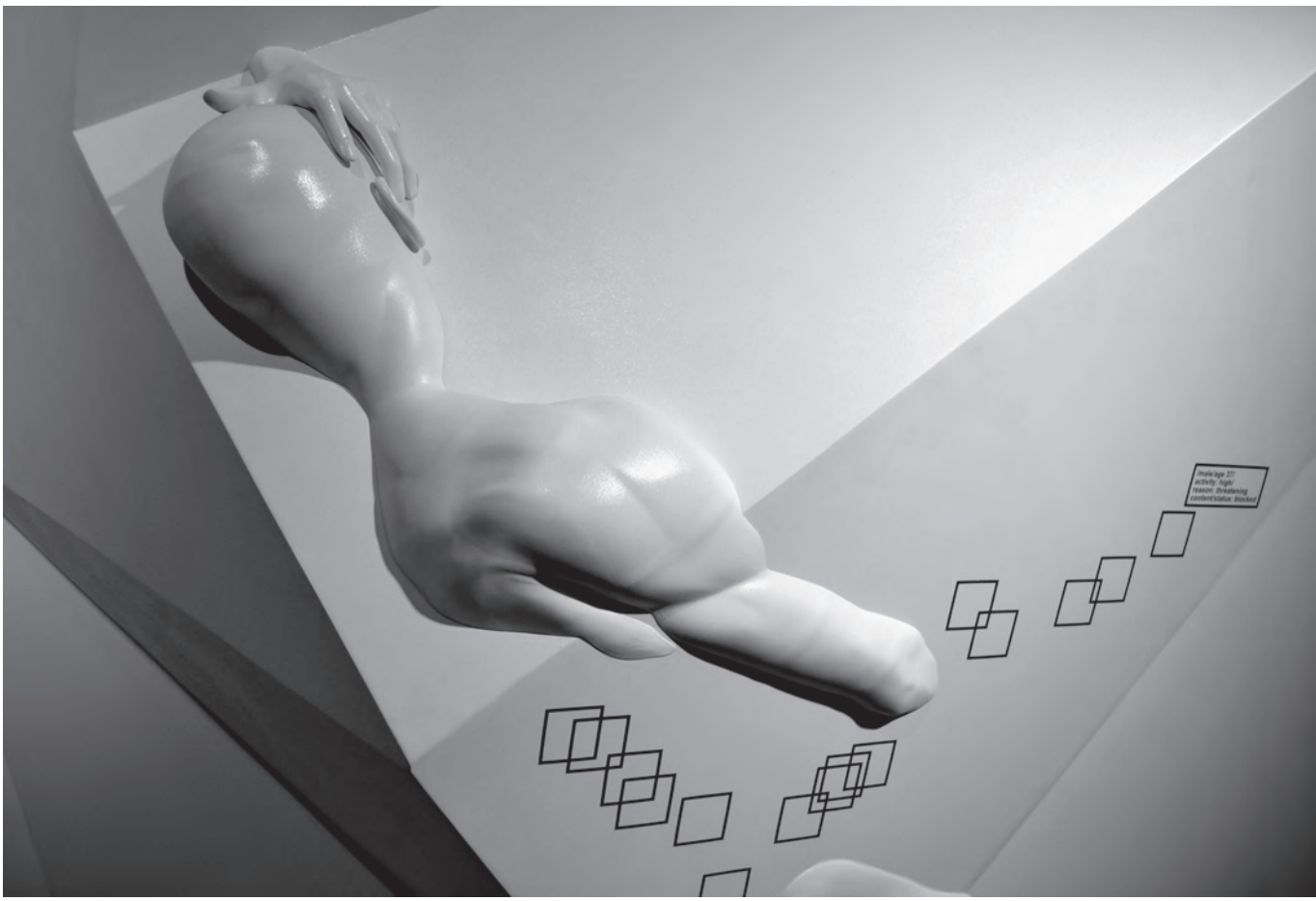

Alföldi Imre

Tejfoggal kőbe (1.)

Regényes önéletrajzi krónika apámról s magamról

Az 1924-ben Nagyváradon született krónikaíró annak a Mozog Nagy Imrének a fia, akinek önéletírását Jár a baka, jár *címmel közöltük folyóiratunk 2016–17-beli számaiban. Az Alföldi Imre írói álnevet használó ifjabbik Nagy Imre emlékiratai édesapja hagyatékával együtt kerültek hozzánk. A vaskos gépiratköteg élére szerzőnk a következő, sokat sejtető megjegyzést fűzte: „Egy hegedűművésznek készülő, de végül is középszerű írásipari dolgozóvá kisiklott váradi fiatalember emlékeiből." A gyermek- és ifjúkorát, tanulóéveit Váradon töltő fiatalember ígéretesnek tűnő zenei pályafutását a második világháború végén – leventeként – a frontra kerülés, majd a hadifogság pokla törte meg. Kalandos úton hazavergődve, mintegy pótcselekvésként állt be „írásipari dolgozó"-nak. Újságíróként előbb szülővárosában tevékenykedett, majd Budapestre költözve különböző lapok, illetve a Rádiókabaré munkatársa lett. Krimiszerzőként öt kötete jelent meg, részint a* Népszava *kiadásában. Önéletírásának sorozatban közlendő részleteit a születésétől 1947-ig terjedő időszakból válogattuk.*

Sz. A.

Pólyám emlékezete

Ezerkilencszázhuszonnégy november 15-én, este háromnegyed nyolckor születtem Nagyváradon, az akkori Ferenc utca 10. szám alatti, kis vályogfalú házban. (Később a Doina utca 14. számú, az ötvenes évek elején épült házacska állt a helyén, a környékkel együtt a nyolcvanas évek közepén bekövetkezett lebontásra várva.) Egy szoba, előszoba, konyha és éléskamra – ennyiből állt az az egykori, másfél száz éves ócska ház. A Ferenc utca felől tekintve, a nagykaputól jobbra volt a hálószobánk, két pici ablakszemével az utcára, keletre révedt. Mögötte a fűtetlen, cementpadlós előszoba, ezen át léphettünk be az U alakú nagy udvarról a roskadozó házba. Leghátul helyezkedett el a konyhánk, amelyik egyetlen ablakával a hátsó udvarra-kertre lélegzett. Konyhánk nagy csikótűzhelyét ma is magam előtt látom: totyogó koromat napközben körülötte éltem, különösen téli vagy hűvös időkben, anyám szoknyáját rángatva. Napközben csak ő volt velem, és az egész házban csak itt volt meleg. A hálószobai henger alakú, embermagasságú vaskályhába – melyet anyám ezüstporral szépre festett minden ősszel – csak a hideg beálltával és csakis estefelé gyújtottunk be. Illemhelyül a házhoz csatlakozó, a Téglavető utca irányába néző hátsó udvarrész végében, a fáskamra szomszédságában, deszkából ácsolt, kátránypapír tetővel fedett budi szolgált.

Földszintes, öreg épületekkel keretezett proletárudvar volt ez a Ferenc utca 10 alatti porta, egyik oldalán a mi hajlékunkkal. A velünk szemközti oldalon álló magasabb téglaház, valamint az udvar mélyén egy falusias, tornácos viskó más-más tulajdonosé volt. Egy portának három gazdája, Schingloff Gyuláék, Horváth cipészék és mi éltünk ott, békésen egymás mellett. Ebben a falusias ábrázatú várad-réti utcácskában nevelkedtem nyolc és fél éves koromig; 1933 júniusában költöztünk át a közeli Temető utca felső végébe, magunk vásárolta telken, magunk építette, szép, két szoba-konyhás, szuterénes kertes házba. (…) Születésem

idején a Ferenc utcában jobbára csak magyar munkások, iparosok, konflis kocsisok, fuvarosok, igen-igen szegény emberek laktak, és néhány kákabélű, aprópénzű kistisztviselő. A vízvezetékes kút csak az udvar közepén szolgált, a lakásokban nem. A soha nem száradó tócsával körülvett kút volt a Ferenc utca 10. szám alatt lakók társadalmi életének központja. Itt találkozgattak és cseréltek pletykákat az asszonyok, rémhíreket a vízért kiballagó férfiak, itt itatták az állatokat, innen hordták a virághoz is a vizet. Itt, az „agórán" derült ki, mi hír a világban, a városban, az utcában, az udvarban. Kinek a gyereke torokgyíkos, vörhenyes vagy ótvaros, lánya, fia vagy testvére tüdőbajos. Kit vitt el a román rendőrség, azért-e, mert kiderítették róla, hogy „kommunista", hogy tizenkilenc tavaszán ugrabugrált és járt a szája, avagy azért, mert borközi állapotban teli szájjal énekelte valamelyik környékbeli kocsmában, hogy aszongya „Szép vagy, gyönyörű vagy, Magyarország!" Mindkét bűncselekmény elegendő volt néhány heti fogsághoz, ott az eltetvesedéshez, emlékezetes veréshez.

Az U alakú, közös udvar mélyén egy időben konflisok istállója, majd népkonyha is működött. Mérhetetlen volt a szegénység! Teli az udvar naphosszat csellengő, egy-egy tányér népkonyhai levesre, egy merőkanálnyi híg főzelékre áhítozó, örökké éhes, rettentően rongyos és bűzös emberekkel, a társadalom peremére szorultakkal, lumpen alakokkal, munkától ódzkodó cigányokkal, ide-oda kóválygó jöttmentekkel. Többségük ugyan csak a napi egyszeri meleg ételért járt a népkonyhára, azért akadt közöttük, aki út közben elemelt, amit tudott. Én, ide-oda totyogó, cserfes-barátkozó, mindenkivel szóba álló kisfiú, nagyon jól éreztem magam a körükben. Ők is szívesen beszélgettek, tréfálkoztak velem; kérésükre megmutogattam, hol rejtőzik még az udvar mélyén egy-egy félretett, ellopható seprű, vödör, láda, kevéske tűzifa. Játékból, „társadalmi munkában" segítettem a lopkodásban őket, ha ugyan félre nem löktek az útjukból morcosan, ha belém nem rúgtak, amikor közöttük csetlettembotlottam. Anyám nem győzött előkajtatni közülük, s beparancsolni az úgy-ahogy elkerített hátsó udvarrészünkre, leginkább a házba.

Születésemkor apám, idősb M. Nagy Imre 32 éves volt, postai alkalmazott, 75 százalékos hadirokkant. Fél lábára nagyjából béna. Sántítva, bottal járt, az első világháborúban szerzett agysebesülése következtében. Anyám, Kolozsvári Piroska – szép nevét számtalanszor megdicsérték, amikor életem folyamán itt-ott közölnöm kellett személyi adataimat! – a Székelyhíd környéki Érolaszi szülötte, kisparaszti családból származott. Világra jöttömkor 26 éves, háztartásbeli. Apám is faluról származott el egyébként – frontokon, hadikórházakon, rokkantintézeteken és Budapesten át – Nagyváradra. A Margittához közeli Albis községben látta meg a napvilágot, és jobbára ott is élt az első világháborúig. Föld nélkül kínlódó zsellérszülők örökké elkívánkozó, időnként „világgá induló", de csak Margittára, Debrecenbe vagy Nagyváradra szegődő, másféle életre vágyakozó, aránylag gyönge fizikai erővel, de annál jobb szellemi képességekkel megáldott kisebbik fia. Bátyjai, Lajos és Ferenc mind fiatalon, tizenévesen haltak el. Szülei ezért csak benne remélhettek támaszt. Napszámból, részes munkából éltek, és éppúgy az érmelléki gróf Stubenberg József földbirtokosnak dolgoztak, mint édesanyámék. Annyi különbséggel, hogy anyáméknak volt azért néhány hold saját földjük is Érolasziban, amiből édesanyám egy kis szőlőrészt és nyolc kishold szántót hozott a házasságba. Ez a hozomány rengeteg keserűséget okozott később, hajnalokig nyúló viták, veszekedések gyűlölt tárgya lett anyám és apám között, ahányszor csak szóba került, hogy esetleges eladása révén változtathassunk silány életkörülményeinken. Mikor én megszülettem, az akkor négy és háromnegyed éves Zol-

tán nevű testvérbátyám volt még szüleimen kívül a kis áporodott levegőjű, dohos, penészes falú Ferenc utcai szülőház lakója. Vendégünk pedig – a Váradra be-beruccanó s nálunk megszálló falusi rokonnépen kívül – a sokféle gyermekbetegség.

Apám a háborúig kis megszakítással a szülőfalujában élt, paraszti bérmunkából. Szántott, vetett, aratásokra szegődött; erdei favágáson, útépítkezéseken kubikusként izzadta elő az anyja hibájából rosszul gazdálkodó családnak a pénzt, hogy a leányaik kiházasítása miatt támadt bankadósságaikból mielőbb szabaduljanak. Falujában apám hat elemit végzett, jelesrendűen. Jófejű, irodalom- és dalkedvelő, sőt nótacsinálgató és versfaragó gyerek volt, Milotay Lajos albisi tanító és Kalas István nagytiszteletű úr kedveltje, iskolatársainak pedig irigyelt vagy inkább gyűlölt örökös „példaképe". Kalas nagytiszteletű úr mindenáron Debrecenbe szerette volna küldeni őt, a kollégiumba, hogy jó eszével ott tanuljon tovább. Nagyanyám – kit csak Idesnek hívtak – nem engedte: Hogyisne, fenét az uraknak – fújtatott a méregtől. Mikor már dolgozni tudna, és hasznát lehetne venni itthon, megkeresné a kenyérre valót, akkor menne el éppen? És apám otthon maradt, szomorúan, szabad mezőkre, illatozó rétekre vágyakozó, kalitkába zárt madárként, lemetszett szárnyakkal. Midőn a hajnaltól sötétedésig tartó mezei, erdei vagy kubikosmunkától maradt egy csöpp ideje, mohón esett a kalendáriumoknak, a margittai, a székelyhídi vásárokról Albisra vándorolt újságoknak, könyveknek, az iskolai könyvtár Jókai-, Mikszáth-, Eötvös-, Jósika-, Petőfi-, Arany- és Tompa-köteteinek, Madách *Tragédiájának.* Ez utóbbit, valamint Petőfit, Aranyt, Tompát nagyjából kívülről fújta, mire Ides nagyanyám szorító vasmarkai közül kitépte őt az első világháború. Később, az én gyermekkoromban is *Az ember tragédiája* volt a bibliája, amit folyton olvasott, amiből szüntelenül idézgetett, mint a kálvinista papok a Károliféle Bibliából a textust. A „prédikálást" sem vetette meg különben jó apám. Főképp családi körben, de mások előtt is, kíméletlen szókimondással és (rög)eszméinek unos-untalan, rendszeres hirdetésével nevelte és művelte – hite szerint – a környezetét. E rögeszmékben sok volt az igazság, az okosan kiszűrt élettapasztalat, annak nyílt megvallása, hogy hiába takargatják előtte a valót, ő átlát a szitán. De szikrája se volt benne a mások és a körülmények megértésének, a diplomatikus és szükségszerű alkalmazkodásnak. Meg is szenvedett miatta később, eleget!

Előbb Galíciában az orosz, majd az Isonzónál az olasz harctéren védte a Habsburg-birodalmat s annak alkotórészét, az ezeréves Magyarországot. Lelkesen védte, többször sebesülve, eszébe se jutott, hogy talán nem is arra lőnek, akire kéne, s nem is azt védelmezik, amit kéne. Kivonni magát a nagy húsdarálásból valamiféle csalafintasággal – amiképp azt sokan, apám szavával élve: „hazafiatlan városi jöttmentek, bőrüket mentegető polgárok, nagygazdák, urak és lakájaik, semmi emberek, akiknek békeidőben büdös a munka, háborúban meg büdös a puskapor" megtették – apámnak eszébe se jutott volna! Bár világnézete a későbbiek során árnyaltabb lett, a mindenkire érvényes kötelesség egyéni szabotálását mindig fölháborodva fogadta. Karinthy Frigyes írásait például igen-igen szerette, könnyezett is a kacagástól, ha olvasta őket, de amikor a háború kitörésekor „gyáván kórházba vonuló" és egészséges vakbelét kioperáltató íróról (általában a dekkolókról) olvasott később – pláne elismerő sorokat, hogy ez aztán milyen bátor, pacifista tett volt az imperialista háborúval szemben –, mérhetetlen fölháborodással vágta sarokba a könyvét. „Gyáva, elpuhult, beszari népség! És ez a velük összejátszó, hazaáruló úri intelligencia! Mohó piócák a vérző magyarság és a haza testén!" – Ezek még a finomabb jelzői, ítéletei voltak... Például Nagy Lajos később megismert magatartása is

kihozta a sodrából, noha írásait, legfőképp a *Kiskunhalom* és a *Budapest nagykávéház* című könyvét nagyon szerette, a magyar társadalmi és sorskérdéseket feszegető irodalom legkiválóbb alkotásaiként becsülte. De azon már fölháborodott, hogy az író – önéletrajzi emlékezéseinek tanúsága szerint – legfőképp az egykori Abbázia, Bucsinszky vagy Japán kávéház kirakatából „undorodta végig" a háborút. A forradalmat is onnét kísérte passzív lelkesedéssel, s ott értesült jószerivel még arról is, hogy bejöttek a románok Budapestre…

„Undorodni lehet és kell is a fölösleges vérontástól – mondotta apám. – De tessék a harctéren, borjúval a háton, szuronnyal a kézben undorodni! Ott tessék agitálni! Miben különböznek ezek az itthon, kávé és dumaparti mellett undorodó urak, kivételezettek, lógók és betojottak azoktól, akik papírtalpú bakanccsal tisztelték meg a vágóhídra terelt szegénységet, a bakák százezreit, a balekokat; noha ők se kéjtől élvezve rohantak a frontra, eltetvesedni, tífuszt kapni, fejlövéstől elvérezni, megdögleni? A futóárkokba terelt százezreknek eszükbe se juthatott volna elbujkálni, hamis papírokkal lógni, és a hinterlandban bölcselkedni „a háború rontó hatásáról" az emberi kultúrára, társadalomra, a kizsákmányoltak millióira! De különben is – dohogott apám –, befért volna-e hárommillió munkás meg paraszt a kórházba, vakbelét kivétetni, vagy az Abbázia kávéházba, undorodni? Lazsálhattak volna-e mind a k. u. k. és honvéd mundérba indulózottak? Faszolhattak volna-e kézigránát helyett pótkávéból készült tejeskávét a Bucsinszkyban? Ugye, hogy nem? De ha a gyáva uraknak, a Nagy Lajosoknak, a háború hasznát bezsebelő vállalkozóknak van rá erkölcsi joguk, nekünk miért ne lett volna? Megtehettük-e mégis? Nyavalyatörést! Csak azoknak sikerült, akik a háborút csináló és azon nyerészkedő urakkal, kis- és nagyhatalmasokkal összejátszhattak! Hamis papírokat, kórházi beutalókat, hátországi beosztásokat, orvosi igazolásokat kaphattak, de főleg vehettek maguknak, mert volt kitől és volt miből! Hogy ők tüntettek volna a pacifizmusukkal a háború ellen? Nem vettük észre, de a háború se. Nem tüntettek ők, hanem sárga lett a gatyájuk, már a hírre is, hogy be kellene vonulniuk! És mentették a maguk bőrét, az én nyolc kisebb-nagyobb sebem és nyomorékká lövetésem, a hozzám hasonló százezrek baleksága árán!" – Így háborgott éveken át, csillapíthatatlanul.

Nem kívánom „világnézetileg" minősíteni apámnak a fentiekhez hasonló, szélsőséges indulatoktól túlfűtött kitöréseit. Annyit azonban meg kell vallanom, hogy – elnézve szitává lőtt, szegény, jóakaratú, de ügyeskedni a legcsekélyebb mértékben is képtelen édesapámat – gyermek- és ifjúkorom éveiben fenntartás nélkül osztottam háborgó nézeteit!

Apám különben egy Doberdónál 1916-ban elszenvedett súlyos koponyalövés után – a tarkóján hatolt be és a homlokán jött ki a golyó, orvosai szerint kész csoda, hogy átlőtt fejjel egyáltalán életben maradt – eszméletlenül feküdt a front környéki kórházakban, majd hónapokon át teljesen bénán lebegett élet és halál között. A Monarchia különböző katonakórházaiban azonban egy év alatt úgy talpra állították, hogy végül csupán a bal lába maradt béna. Így aztán 1917-ben és 1918-ban már elvégezhette Pesten, a hadirokkantak számára szervezett iskolában a négy polgárit. Majd egy postástanfolyamot is abszolvált, mivel a paraszti, általában a fizikai munkára alkalmatlanná vált. De nem is vágyott ő vissza a falujába, hiszen mindig is elvágyott onnét! Végre a sors elszakította Albistól, ha oly rettenetes szenvedések árán is, s olyan helyekre sodorta, ahol sok az újság, közelben a könyv, egyre-másra szervezik a különféle tanfolyamokat. Mindig erre – tanulni, kiemelkedni – vágyott!

A tanfolyam után előbb Budapesten postáskodott, majd 1918 novemberében – a Károlyi-féle forradalom kez-

deti időszakában – saját kérésére, hogy családjához, rokonságához e viharosnak ígérkező időkben közelebb legyen, Nagyváradra helyezték, az Úri utcai Főpostára. Itt érte őt az 1919. márciusi proletárdiktatúra, majd 1919 húsvétján a Váradra bevonuló, a háború előző éveiben már egyszer tönkrevert, most mégis diadalittasan győztessé avanzsált királyi román hadsereg. Nyomában a szerveződő, egész Erdélyt és a Partium keleti részét bekebelező, az egész Tiszántúl elcsatolására étvágyát gerjesztő új, nagyromán impérium.

Apám még 1918 novemberében, Váradra helyezésekor Érolasziban eljegyezte, és 1919. január 7-én feleségül vette anyámat. Ez a házasság számomra sokáig rendkívül homályos pontja volt családunk történetének. (...) Már régebben is elgondolkodtatott, milyen keveset tudok én anyámról, nemkülönben arról, hogyan is kerültek ők össze. Egyszer vettem is a bátorságot, és újfent Váradon tartózkodván föl is tettem apámnak a kérdést. Ő kitért a válasz elől, mint aki nem érti, mit is firtatok. Majd idegesen fölpattant mellőlem, ahogy ültünk a Temető utcai ház udvarán, a szőlőlugas alatt, és sürgős tennivalói akadtak a kert legtávolabbi végén, jó messze tőlem, a málnabokrok között. Megértettem, hogy hiábavaló a faggatózásom, erről ő nem hajlandó vallani. Nem is oly rég, az akkor még élő Zoltán bátyámnak is szóba hoztam ezt a kérdést. Mindketten megbizonyosodtunk arról, hogy anyánk és apánk összeházasodása nem volt más, mint édesapám nénjének, Zsófi néninek a „mesterműve". Őt zavarta új házasságában a második urával, Kolozsvári Mihállyal együtt kapott idegen leánygyermek. (...)

Anyám szép arcú, dolgos, a ház körüli teendők ellátásában igen ügyes, talpraesett leányka volt, de testi hibás: görbe lábú. Zsófi néném nem tudta a háború által megtizedelt, emiatt válogatósabb legényekhez hozzáadni a karikalábú, fizikailag gyöngébb, huszadik évét betöltött Piroskát, aki Érolasziban – ahol már 16-18 éves korukban elkeltek a lányok – vénlánynak számított. A világháború pedig egyre csak ritkította a házasulandó legények sorát. Megrémült, hogy mostohalánya a nyakukon marad. Másrészt látta a háborúból összevissza lőve, hadirokkantan, béna lábbal és megviselt idegekkel hazaevickélő apámat, az ő édesöccsét. Feltételezte, hogy megnyomorított állapotában nem kap jóravaló asszonyt magának. Gondolta, összehozza őket, jók lesznek egymásnak. Jó szándék vezette, akkor se anyám, se apám nem ellenkezett az elgondolással. Meg is bánták később a szüleim, mind a ketten, sőt maga Zsófi néni is, aki így lett nagynénémből „nagyanyám"... Kétségbeejtően rossz házasság lett belőle, két gyűlölködő ember szörnyűséges együttélése.

(Folytatjuk)

A szöveget gondozta és szerkesztette
Szilágyi Aladár

Kupán Árpád

Mai szemmel egy hetven évvel ezelőtti naptárról

Érdekes, forrásértékű kiadvány került elő nemrég, melynek mai szemmel való olvasása nemegyszer megváltoztatja az akkoriban történt események értékelését. Egyben arra is lehetőséget nyújt, hogy megismerjük, milyen nagy reményekkel fogadták a második világháború után bekövetkezett változásokat azok az új vezetők, akik akkor még őszintén hittek egy új, igazságosabb világ eljövetelében.

A háború súlyos csapásait, rombolásait kezdetben még a jóhiszemű, becsületes, haladó és humánus gondolkozású új vezetők irányításával próbálta népünk felszámolni, és az áhított új, igazságosabb világot megteremteni. Ekkor alakult meg Romániában a Magyar Népi Szövetség (MNSZ), ennek vezetője (elnöke), Kurkó Gyárfás írt előszót az MNSZ által kiadott, *A Népi Szövetség Naptára [az] 1947. esztendőre* címmel megjelent kiadványhoz. Írásának címe: *Miért küzdünk*, és az alcímben felsorolja az általa legfontosabbnak tartott célkitűzéseket: jogegyenlőség, magyar szakiskolák, a Székelyföld iparosítása, szocialista gazdakörök indítása.

A másfél oldalas írásból idézünk néhány gondolatot: „Immár harmadik esztendeje, hogy a demokráciáért, jogegyenlőségért folytatott harcunkat szabadon fejthetjük ki, és ebben minden jóindulatú és népét szerető magyar kiveszi részét, ott, ahová a sors állította. Az összetört világ és emberiség helyére újat, egészségesebbet és korszerűbbet állítani, és ez a nagy feladat kellett és kell munkára lendítsen minden élni akaró és emberi öntudattal bíró magyart ott, ahová a sors állította. […] A háború befejeztével nagy családunk, az ország kétmilliónyi magyarsága úgy nézett ki, mint a tűzkárosult gazda, akinek nemcsak az épületei és jószágai lettek a tűz martalékává, hanem saját sérülései is maradtak. Új életet kellett kezdeni, de ennek egyetlen előfeltétele van, az üszkös terület, a termőföld. Ahhoz azonban, hogy az üszkös területet eltakarítsa és a földet megművelje, még a legkisebb szerszám is hiányzik. Segítségre van szüksége, és az első, akihez fordulhat, természetesen a szomszéd. Így kezdtünk el építkezni, semmi nélkül, magunkba és a jövőbe vetett hittel és a szomszédokra való támaszkodással. De a gyújtogató rossz szomszéd felismerésével és az ellene való óvintézkedésekkel is építjük házunkat és új, emberibb életformánkat.

Mert emberfölötti munkánkban segítségünkre vannak barátaink: fegyvertársunk a román demokrácia, de jóindulatú szemlélőink és

Kupán Árpád (1938, Dobra) történész, érdemes tanár. Kolozsváron szerzett történelemtanári diplomát 1958-ban, tanított Zetelakán, Kárászteleken, Mezőtelegden, volt levéltáros, vezetett diákszínjátszó kört, helytörténeti kutatásokat folytatott. Mezőtelegd társmonográfusa, többkötetes ismeretterjesztő közíró, Nagyváradon él. 2009-ben Magyar Kultúráért díjjal tüntették ki.

erkölcsi támogatóink a környező szomszédok is: a Szovjetunió, a magyar és jugoszláv demokraták és mások, akik hasonló erőfeszítéseket tesznek és együtt éreznek velünk, jóban és rosszban egyaránt.

Nem maradnak azonban tétlenül közös ellenségeink sem. Ahol csak lehet, gáncsot vetnek, hogy az építkezésnél a legszükségesebb anyagokhoz se juthassunk; a munkálkodókat tétlenségre ösztönzik, ellopják a betonból a vasat és a cementet... De nem egyszer kísérelték meg, hogy az épületet aláaknázzák. A romok eltakarításának megszervezésével, az építkezés irányításával és a lelkek átnevelésével túlságosan lekötött figyelmünk közepette súlyos csapásokkal tudták hátráltatni munkánkat. [...] Súlyos sebeket tudtak ejteni rajtunk jogi és igazságügyi területen is. [...]

De a demokrácia friss, tavaszi hajtásait megőriztük, és most csak rajtunk múlik, hogy megerősödött kormánnyal és demokráciánk hatalmas fegyverével: elsöprő népi parlamentünkkel, a még fönnálló földreform és minden más, reakció ütötte jogos panaszunkat rendezzük és szoros együttműködésben a parlament minden haladó szellemű, becsületes demokratájával, a reakcióra halálos csapást mérjünk.

Ezzel megteremtjük az előfeltételét nemcsak a teljes nemzetiségi jogegyenlőségnek, hanem ezzel együtt a szomszédos kis népekkel az egyenlő jog alapján való szövetkezésnek is.

Vár tehát ránk küzdelem. Tiszta helyzetet kell teremtenünk az építőmunka számára, melyet már megkezdtünk ugyan, de mindaddig kiteljesíteni nem tudunk, míg gyökerestül fel nem számoljuk az ellenünk működő sötét erőket: a nemzetiségi gyűlölködést és a haszonleső munkáselnyomást."

Azért tartottuk szükségesnek szinte teljes terjedelmében közölni ezt az írást, hogy érzékeltessük, mennyire hittek a korabeli vezetők azoknak a hazug ígéreteknek, amelyekkel manipulálták őket.

Egy másik érdekes összeállításban, *Az elmúlt évek története* címen, röviden felidézik a naptár szerkesztői, milyen fontos események történtek az országban és a romániai magyarság életében 1945-ben és 1946-ban. Mi ezekből csak az országban történteket idézzük annak illusztrálására, hogy ezekből mit tartottak fontosnak a naptár szerkesztői.

1945. december: Létrejön az első román–magyar gazdasági megegyezés, Bukarestben megalakul a Román–Magyar Társaság.

1946. január: Mihály király felveszi a kapcsolatot a nagyhatalmak hármas bizottságával. Megalakul a Nemzeti Néppárt.

1946. február: Anglia és Amerika elismeri a Groza-kormányt. Megszüntetik a fegyverszüneti bizottságot. A Román–Magyar Társaság felhívást bocsát ki az éhező Budapest megsegítésére.

1946. március: Halálra ítélik a Horia Sima-féle bábkormány több tagját. Megtartják az első nőkongresszust Bukarestben. A Romániai Szociáldemokrata Párt azt a határozatot hozza, hogy az egységlistán indul a választásokon.

1946. április: A bukaresti népbíróság halálra ítéli Antonescut és három társát.

1946. május: Tătărescu külügyminiszter pártja csatlakozik az Országos Demokrata Arcvonal választási listájához. Groza Péter beszédet mond a balázsfalvi nagygyűlésen.

1946. június: Kivégzik Antonescut és bűntársait. A reakció terrorcseleke-

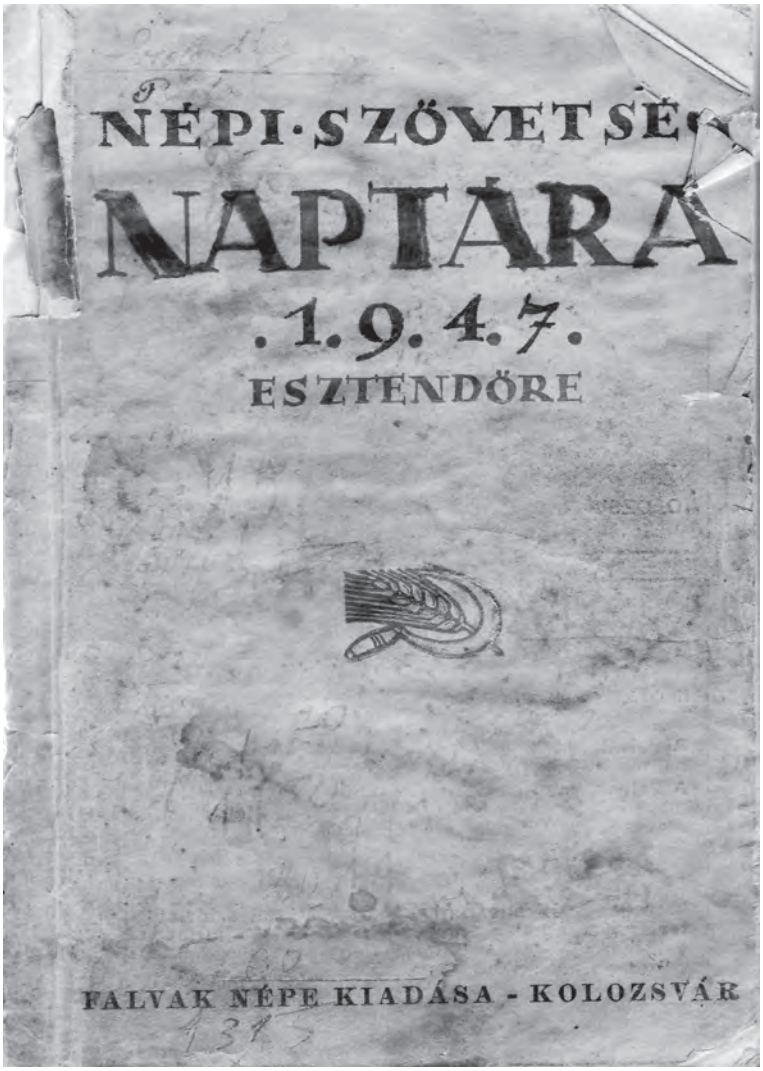

detei Kolozsváron. A demokrata egyetemi ifjúság országos nagygyűlése Bukarestben.

1946. július: Az angol és az amerikai kormány jegyzéket intéz Romániához a választások kérdésében. Terrorcsoportokat lepleznek le az országban. Mihály király aláírja az új választási törvényt.

1946. augusztus: Kiosztják a választási jeleket. Országis ifjúsági konferencia Brassóban. A Demokrata Pártok Blokkjának országos konferenciája.

1946. szeptember: A kormány országos mozgalmat indít az aszály sújtotta vidékek segélyezésére.

1946. október: Párizsból hazaérkezik a román békeküldöttség. Nagygyűlés Gyulafehérváron. A kormány kiírja az általános választások időpontját. Törvényrendelet a *székely népcsendőrség* felállításáról.

1946. november: 19-én a Demokrata Pártok Blokkjának nagy győzelmével lezajlanak az általános választások.

1946. december: 1-én összeül az ország első népparlamentje. Mihály király megtartja trónbeszédét.

Az összeállítás harmadik fejezete *Az elmúlt évek története a romániai magyarság életében* címen az alábbiakat vette számba.

1945. november: A Magyar Népi Szövetség százas intézőbizottságának ülése Marosvásárhelyen. Magyar bányászati szakemberek kolozsvári értekezlete a székelyföldi bányakutatás kérdéseivel kapcsolatban.

1945. december: Balázs Ferenc Főiskola létesül Aranyos-Torda megyében. Józan Miklós unitárius püspök halála. A Magyar Népi Szövetség küldöttsége a kormánynál az egyenjogúság kérdésével kapcsolatban.

1946. január: Megalakul a Magyar Székelyföldi Bányakutató Intézet. Magyar segélyező bizottság létesül, és felhívást intéz az ország magyarságához.

1946. február: Megnyílik a Bolyai Tudományegyetem. Az erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület századik közgyűlése Marosvásárhelyen.

1946. március: Kurkó Gyárfás tárgyal Groza Péter miniszterelnökkel Bukarestben az erdélyi magyarság kérdéseiről. Erdély magyarsága megünnepli március tizenötödikét. A Magyar Népi Szövetség százas intézőbizottságának tanácskozása Brassóban.

1946. április: Mezőgazdasági kiállítások Temes megyében. A Magyar Népi Szövetség országos végrehajtó bizottságának felhívása a választási és jogvédelmi alapra való gyűjtéssel kapcsolatban.

1946. május: Országos magyar gazdasági értekezlet Brassóban.

1946. június: A magyar sajtó kolozsvári értekezlete.
A Magyar Népi Szövetség országos nagygyűlése Székelyudvarhelyen.

1946. július: Brassóban megalakul az Apáczai Csere János Népfőiskola. Balázs Pál demokratikus harcos meggyilkolása Brassóban. Magyarországi gyermekek nyaraltatása Erdélyben. A Magyar Népi Szövetség új vezetősége a kormánynál. Petőfi-ünnepségek az országban.

1946. augusztus: A romániai magyar ifjúság első országos nagygyűlése Marosvásárhelyen. A Bolyai Tudományegyetem felavatja első doktorait. A Magyar Népi Szövetség országos értekezlete Kolozsváron. Temesváron megalakul a Bartók Béla Népfőiskola.

1946. szeptember: Megalakul a Magyar Népi Szövetség választási bizottsága. A Magyar Népi Szövetség mozgalma az aszály sújtotta vidékek segítésére.

1946. október: A Magyar Népi Szövetség országos gyűlése és a Magyar Gazdasági Tanács országos értekezlete Temesváron. A Csíki Magánjavak visszakerül a székelység tulajdonába. Megnyílik a Kolozsvári Állami Magyar Zene- és Színművészeti Főiskola.

1946. november: A Magyar Népi Szövetség képviselői listáján 29 magyar képviselő jut be a Román Parlamentbe. Népi internátus létesül Krasznán.

1946. december: A Magyar Népi Szövetség képviselői bemutatkoznak a parlamentben. Kolozsváron felavatják a Móricz Zsigmond Népi Kollégiumot.

Ezeket olvasva eszünkbe jut, hogyan nyilatkozott az egykori osztrák császár és magyar király, aki az 1848–49-es forradalmat követő 1867-es kiegyezés után Magyarországra látogatott: „Minden nagyon jó, minden nagyon szép, mindennel meg vagyok elégedve." Hogy mi volt a valós helyzet és mi következett a nagy testvéri összeborulás után, azt a romániai magyar kisebbség később, a hírhedt Ceauşescu-érában tapasztalhatta meg. Ráadásként mindazokról a szörnyűségekről, amiket az erdélyi magyarság átélt, még beszélni sem lehetett, nemhogy tiltakozni vagy tenni valamit ellene.

Ezzel akár be is fejezhetnénk naptárismertetőnket, de szükségesnek tartjuk, hogy a továbbiakban még megfogalmazzuk néhány gondolatunkat a naptárhoz fűződően és bemutassunk belőle a korra jellemző részeket.

A tulajdonképpeni naptári rész L. Gy. szignóval jelzett metszetekkel van díszítve. Az egész első oldalt elfoglaló metszet címe *Együtt építünk.* A háromalakos kép a tervezőt, a kubikust és az építészt ábrázolja. Mindegyik hónapnak két oldalt szentelt a

szerkesztő: az első oldalon az illető hónaphoz köthető valamilyen történelmi eseményt felidéző metszet képe, alatta öt rubrika: napok, református, római katolikus és görögkatolikus nevek és ünnepek felsorolása, valamint a napkelte és napnyugta ideje az adott napon; a második oldalon az ábrázolt történelmi eseményhez fűzött magyarázat olvasható, valamint pár sornyi üres hely, ahová a naptár tulajdonosa írhat feljegyzéseket, elvégzendő feladatokat, illetve legalul az illető hónapban a különböző helységekben rendezett vásárok időpontját közlik.

Érdemes felidézni néhányat a hónapokat jelző történelmi események közül: január – Vazul herceg megvakítása, 1037; február – Budai Nagy Antal forradalma [sic!]; március – az 1848-as forradalom Erdélyben; május – Dózsa György ceglédi beszéde, 1514; június – II. Rákóczi Ferenc szabadságharca, 1703–1711; október – az őszirózsás forradalom, 1918. október 31. Érdemes felidézni, mit írtak erről a második oldalon: Vata, Budai Nagy Antal, Dózsa György, II. Rákóczi Ferenc, Horea és 1848 újra meg újra bilincselt szelleme az első világháború után hatalmas erővel széttépte láncait. Egy új világrend megalapozásához kezdett, de megint bilincset vetettek rá. A legaktuálisabb rajz december hónaphoz kötődik: egy munkást, egy parasztot és egy értelmiségit ábrázol, felirata: Együtt a Magyar Népi Szövetségben, a másik oldalon pedig az alábbi lelkesítő szöveg, *Az egyenlőség és megbékélés útján* címmel: *„Ma újra és örökre sikerült szétszaggatni a láncot. Az annyiszor vérbe fojtott igazság a népek, nemzetek egyenlőségének zászlajával előttünk jár, s vele a szabadság szelleme. Mi magyarok a Magyar Népi Szövetségben harcolunk mellette s diadalra visszük, ha kel, életünk árán is."*

A naptárban sok érdekes olvasnivaló volt, kezdve a szépirodalommal: Petőfi Sándor, Illyés Gyula, Létay Lajos, Kiss Jenő, Reményik Sándor, József Attila versei, Kós Károly, Asztalos István, Nagy István elbeszélései, de közzétették Banda András földműves legény két versét is. Gondoltak a műkedvelő színjátszókra is, közölték *A csoda* című színjátékot, amely Sipos Domokos elbeszélése nyomán készült. A legterjedelmesebb és legalaposabb szakcikk a méhészettel kapcsolatos tudnivalókat foglalta össze, kezdve a méhek téli etetésével, itatásával, majd az anyáztatásról és egyesítésről, a rajoztatásról és annak megszüntetéséről, a pergetésről, a lépek építtetéséről, a méhekkel való vándorlásról, a rablás megszüntetéséről.

Nem olvashatunk viszont a naptárban az 1947-ben bekövetkezett gyökeres változásokról, az 1946-ban zajlott nagyszabású tisztogatási akciókról. Márciusban 105 követet, tanácsost és titkárt távolítottak el, sokan választották a száműzetést.

Hogy mi is történt valójában a második világháború befejezése után Romániában, azt a leghitelesebb és egyoldalú elfogultsággal legkevésbé vádolható, nemzetközi hírnévnek örvendő francia történész, Catherine Durandin *A román nép története* című könyvéből tudhatjuk meg. Románra Liliana Buruiană-Popovici fordította le, *Istoria românilor* címmel, és 1998-ban jelent meg Jászvásáron, az Európai Intézet (Institutul European) gondozásában. Magyar nyelven a magyarországi Maecenas könyvkiadó adta ki, 1998-ban. A könyv fülszövegében ez olvasható: „*A román nép története* a világhírű francia történész, Catherine Durandin úttörő munkája. Érthető, ha a román történelem bizonyos mozzanatait másként értékeli, mint akár a magyar, akár a román olvasók. Bízunk benne, hogy a várható viták tovább gyarapítják, árnyalják a témakörre vonatkozó ismereteket." Ebből a könyvből idézünk: „A nemzeti parasztpártot és a román liberális pártot a Kominform megalakulását követően megkezdődött ideológiai háború keretében 1947 augusztusában feloszlatják, újságaikat ellehetetlenítik, központjaikat bezárják. A párttagokat üldözik, a szimpatizánsokat

letartóztatják. [...] 1947. október 30-án Maniu, Ion Mihalache és a Nemzeti Parasztpárt 17 vezető személyisége katonai bíróság elé kerül. Azzal vádolják őket, hogy kémkedtek az amerikaiaknak és felkelést akartak kirobbantani Romániában, és életfogytiglani börtönbüntetésre ítélik őket. Csak 1956 októberében derült ki, hogy Maniu 1952-ben meghalt.

Végül már csak a királyt kellett eltávolítani. A király 1946-ban arról panaszkodik [a szövetséges hatalmak Bukarestben látogatást tevő egyesült királyságbeli képviselőjének, Archibald] Clerk-Kerrnek, hogy a kommunisták naponta megalázzák és megsértik, *pedig csak egy maroknyi embert képviselnek.* A király kifejti, hogy a Szovjetunió politikájának az az eltökélt célja, hogy lerombolja a román gazdaságot és bolsevizálja az országot.

A monarchia utolsó hónapjai nagyon borúsak. 1947 november elején a kormányt átalakítják, Bodnăraş lesz a hadügyminiszter. A király Erzsébet angol hercegnő esküvője miatt november 12. és december 21. között nem tartózkodik az országban. Az esküvőn eljegyzi Anna Bourbon hercegnőt. December 30-án zajlik le az utolsó felvonás. Hogy miért éppen ezen a napon? A király szerint azért, mert a népet ilyenkor elfoglalja a szilveszteri ünnepségekre való készülődés. Groza értesíti a királyt, aki éppen Sinaián tartózkodik, hogy azonnal találkozni akar vele. A király Bukarestbe utazik, ahol Groza és Gheorghiu-Dej várja őt, és felszólítják: mondjon le és hagyja el az országot. Ha marad, a kommunisták foglya lesz. A király 1948. január 3-án az anyakirálynővel együtt elhagyja az országot, Groza pedig a parlamentben bejelenti, hogy a király lemondott."

Ami ezután következett, arról a francia történésznő *Forradalmi rendszer és forradalmi ortodoxia* címen ír egy újabb fejezetben, de ez már más történet, melynek bihari, nagyváradi vonatkozásai, mai értékelése feldolgozásra vár. Mégpedig ideje lenne megtenni minden elfogultság nélkül – vagy ahogy az ókori bölcsesség röviden megfogalmazza: sine ira et studio.

Végezetül a hetven évvel ezelőtti naptár propagandaanyagából érdemes felsorolni azokat a szerzőket, akik Bihar megyéből, a más magyarlakta megyék megszólalói mellett, fejtették ki véleményüket a számukra fontos kérdésekben.

1. Czikó Lőrinc tisztviselő: *A szabadság népe küldött bennünket;* 2. Huszár Sándor földműves: *Mezőgazdasági főiskolánkért;* 3. Köteles István: *A földművesség bevonásával;* 4. Kovács Elek kisiparos: *Programunkat akarjuk megvalósítani;* 5. Szablyás Kornél ref. lelkész: *Életünknek más irányt kell venni;* 6. Szücs Margit tanítónő: *Eleven nőmozgalom, öntudatos nők.*

Mindezek bemutatása után felmerül a kérdés, miért tartottuk fontosnak felidézni ezeket a dolgokat, amelyek fölött már rég eljárt az idő. Erre csak egy válaszunk lehet, amit már az ókorban a rómaiak fogalmaztak meg: historia est magistra vitae – a történelem az élet tanítómestere. Reméljük, ebből az összeállításból is sikerült az olvasónak a megfelelő tanulságot levonni. Dum spiro, spero – míg élek, remélek.

„Nem lehet magánügya nők elleni erőszak”

Csép Andrea parlamenti képviselővel beszélgetett Fried Noémi Lujza

Az RMDSZ Nőszervezetének szociális és családügyekért felelős ügyvezető alelnöke, Csép Andrea parlamenti képviselő a Kárpát-medencei magyar politikai alakulatok nőszervezetei első fórumán tartott előadást novemberben Nagyváradon a nők elleni erőszakról, felszámolásának szükségességéről, valamint a szervezet 2017. március 8-án útnak indított NEEEM (Nők Elleni Erőszak Elleni Mozgalom) kezdeményezéséről. A képviselőt a NEEM kampány tanulságairól és a várható törvénymódosításról kérdeztük.

2017. március 8-án indult útjára a NEEEM! kampány. Összefoglalná, melyek voltak ennek a céljai?

Elsősorban tudatosítani és tájékoztatni szerettük volna a közösséget egy létező és súlyos társadalmi jelenségről, hosszú távon pedig a szükséges törvénymódosítások és

Csép Éva Andrea

tudatosítás által mentalitásváltást kieszközölni. Nem utolsósorban pedig beszélni róla és megértetni az emberekkel azt, hogy a nők elleni erőszak nem magánügy. A téma aktualitását az elriasztó statisztikai adatok indokolják. Országunkban évente több mint 200 nő válik a családon belüli erőszak halálos áldozatává. Míg az Európai Unióban 4 nőből egy bántalmazott, Romániában 3 nőből egy. Ennél még ijesztőbb az az adat, hogy országunkban minden 30 másodpercben bántalmaznak egy nőt. Azt kell mondanom, amióta elindult az RMDSZ Nőszervezetének a NEEEM! kampánya, eljutottunk oda, hogy megkeresnek, írnak Facebookon olyanok, akik bántalmazottak voltak, és segíteni szeretnének, meg akarják osztani a tapasztalataikat velünk. De olyanok is írnak, megkeresnek, akiknek segítségre van szükségük. Azt hiszem, ez az igazi eredmény.

Nagyváradon a kampány egyik legfontosabb eredményének azt nevezte, hogy a nők elleni erőszakról immár nyilvánosan is lehet beszélni, a közbeszéd része lett. Nagy ellenállást kellett leküzdeniük ehhez?

A legnagyobb gondot az jelenti, hogy az erdélyi magyar társadalom és tulajdonképpen a teljes román társadalom is tabutémaként kezeli a nők elleni erőszak jelenségét. Folyamatosan abba ütköztünk és azzal szembesülünk, hogy aki nem volt fül- és szemtanúja, vagy nem volt ilyen típusú bántalmazás áldozata, az nagyon nehezen vagy egyáltalán nem érzékeli a probléma súlyosságát, éppen azért, mert az áldozatok általában nem beszélnek nyilvánosan erről, így a külvilág nem találkozik hasonló esetekkel, nem tud róluk.

Programjaik közt szerepelnek női kávéházak és iskolai felvilágosítás: hogy értékeli, eredményesek ezek?

Az iskolai tájékoztatókkal az volt a célunk, hogy már a fiatalság körében elkezdjük a tudatosítást, a prevenciót, hiszen ők képezik azt a réteget, amelyet segíteni lehet abban, hogy még nyitottabban, bátrabban álljon ki a jelenség leküzdése mellett. Szerintem a nevelés, oktatás területén kell a legtöbbet befektetni, mert a fiatal nemzedék időbeli tájékoztatása és felkészítése biztosítja a jövő egészséges társadalmát. Ezeket a rendhagyó osztályfőnöki órákat szakemberek segítségével tartjuk, minden erdélyi megyében. A 16 akciónap alatt *Ház a szomszédban – Slam poetryvel az erőszak ellen* című erdélyi turné is kifejezetten a fiataloknak szólt, és jó volt látni, hogy rengeteg érdeklődőt vonzott. A visszajelzések alapján elértük a célunkat, hiszen beszéltek róla, megkerestek és tudatosult bennük, hogy a nők elleni erőszak nem magánügy, mindannyiuknak tenni kell a leküzdéséért. A női kávéházak teljesen más típusú rendezvények az előzőhöz képest, céljuk az, hogy beszélgessünk a témáról. Kiváló alkalmak arra, hogy az információkat eljuttassuk minél több hölgyhöz, olyan információkat, amelyek segítenek a bajba jutottaknak menteni életüket, akár a gyermekük életét is. Ezek mellett rendkívül fontos a személyes tapasztalatok megosztása, az egymásra figyelés és egymás segítése is, s egyben az ismerkedést és az egymás iránti bizalom kialakítását is szolgálja.

Szükség van jogszabály-változtatásokra is. Ezek jelenleg hol tartanak?

Kétezertizenhat októberében Románia ratifikálta az isztambuli egyezményt és ezzel vállalta, hogy az érvényes jogszabályokat összhangba hozza az egyezményben foglaltakkal. Előrelépés ezen a téren eddig nem történt, éppen ezért az RMDSZ Nőszervezete törvénymódosítást dolgozott ki. Számos konzultációt tartottunk szakemberekkel

és olyan civil szervezetekkel, amelyek bántalmazottakkal foglalkoznak. Az ő szakmai tapasztalatuk fontos volt számunkra ahhoz, hogy működőképes jogszabály-módosítást érjünk el. Olyan törvénymódosításokat dolgoztunk ki, amelyeknek eredménye elsősorban a bántalmazott biztonsága és az elkövető szigorúbb büntetése. Az RMDSZ által kezdeményezett módosítások megteremtenék a lehetőséget arra, hogy a hatóságok már a helyszínen, azonnal kibocsáthassák a sürgősségi távoltartási rendeletet, ellentétben az eddigi gyakorlattal, amely 72 órás időintervallumot szab meg. Ez a 72 óra kritikus lehet azok számára, akiknek ténylegesen szükségük van azonnali biztonságra, mert ismételten bántalmazhatják őket és annak akár sokkal rosszabb kimenetele is lehet. A második módosításunk célja a bántalmazó szigorúbb büntetése, ugyanis a jelenlegi törvények értelmében, ha a felek bíróság előtt kibékülnek, a büntetőjogi felelősségre vonás elmarad. Mi azt javasoljuk, hogy második alkalommal a bántalmazó ne menekülhessen a felelősség elől, a büntetőjogi eljárás folytatódjék ellene. Az RMDSZ által 2017 júniusában iktatott törvénymódosítási javaslataink jelenleg a Szenátus szakbizottságai előtt vannak, a döntő ház a Képviselőház. Reméljük, hogy 2018 első felében végigtárgyalják mindkét házban, és kihirdetett törvény lesz belőle.

A védett házak létrehozása része a kormányprogramnak. Erre vagy az áldozatok védelmét segítő intézkedésre különítettek-e el forrásokat a 2018-as költségvetésben? Ha igen, mennyit és mire, ha nem, volt-e indoklás, miért nem?

Igen, a kormány fokozott figyelmet fordít arra, hogy bővítse a védett házak rendszerét, valamint újabb központokat létesítsen. A 2018-as költségvetésben foglaltak értelmében európai források lehívásából fedezik a megépítésüket. Fontos felhívni a figyelmet a szakemberek – rendőrök, bírák, szociális munkások – folyamatos képzésére, erre is tervez forrásokat elkülöníteni a szaktárca.

Ön szerint melyek lennének a legsürgetőbb teendők e téren?

Úgy gondolom, elsősorban törvényhozási szinten kell minél hamarabb előrelépni. Különösen sürgős lenne érvénybe léptetni az általunk javasolt törvénymódosítás azonnali távoltartásra vonatkozó részét, ugyanis az érintett nőknek, gyerekeknek minden perc, minden óra, minden nap számít!

Hogyan folytatják a kampányt, melyek a további lépések?

Az RMDSZ Nőszervezetének honlapján a NEEEM! kampány keretében készül egy külön felület, amely tartalmazni fogja a legfontosabb információkat a kampányról, tájékoztatóanyagokat, valamint mindazon intézmények és civil szervezetek elérhetőségét, amelyek segíteni tudnak a bajba jutottakon. Az elmúlt időszakban tapasztaltak megerősítettek bennünket abban, hogy a NEEEM! kampányt folytatni kell, nagy szükség van rá. De kiemelten figyelni fogunk a család értékeire, a családtagok biztonságára és a gyermekek biztonságára is. Nem győzöm hangsúlyozni, hogy a nők ellen elkövetett erőszak nem lehet magánügy, éppen ezért társadalmi összefogásra van szükség annak a védőhálónak megteremtése érdekében, amely segít az érintetteknek kilépni az erőszakos környezetből és támogatja őket abban, hogy kiegyensúlyozott életet élhessenek. Ezt a munkát kívánjuk folytatni ezután is.

Dr. Bakó Endre

Tóth Árpád műbírálatai nagyváradi pályatársakról

A költői pályán 1908-ban, a *Nyugat* c. folyóiratban indult Tóth Árpád, de már a következő évben megkezdte „figyelőstílusát", hogy az ő kifejezését idézzem. Harmadik feladatként *A Holnap* c. antológia második kötetének bírálatát kapta. Felvetődhet a kérdés, Osvát ennyire tehetségesnek tartotta az ifjú kritikust vagy a *Nyugat*nak nem volt fontos *A Holnap*? Bizonyára mindkét meggondolás érvényesült abban, hogy rá esett a választás. A szerkesztő számára jó ajánlólevél volt a kezdő poéta kifinomult ízléséről árulkodó míves költészet, másrészt a *Nyugat* vezetői nem örültek a váradi kezdeményezésnek, konkurenciát érzékeltek benne – alaptalanul. „Úgy érezték, hogy fölöslegesek a Holnap antológiái, csak megosztják az új irodalom erőit" – írja Kardos László.[1] De úgy gondolták, ezt deklarálja egy olyan tollforgató, aki nem tartozik a szerkesztőség belső köréhez. Kapott-e Tóth Árpád orientáló instrukciót? Nem valószínű, viszont alighanem ismerte a *Nyugat* szerkesztőinek véleményét. Bírálata, a fájdalomcsillapítónak szánt „injekciót" nem számítva, alapjában véve ezért is elutasító. „A Holnap több tagját nagyon szeretem, de a Holnap, mint társaság talán mégse olyan fontos és nagy dolog. Akik közöttük erősek, azokat más úton is észrevették és méltányolták volna, s az új magyar irodalmi nekilendülés talán ilyen társaság nélkül is elképzelhető."[2]

Az volt az első impressziója, hogy az antológiában túl sok az irodalmi nippnek, azaz csecsebecsének nevezhető vers, ezek mögött nem látja a költőt. Majd sorra veszi a szereplőket. Adyt és Babits Mihályt elsőrangú poétának minősíti, itteni verseikben is lát újdonságot: Adyban a szociális érzék, Babitsban a lírai véna erősödését. Méltatja Balázs Béla költeményeit is, mert a filozófia nem nyomja el bennük a lírát. Ismeri és elismeri Juhász Gyula költői értékeit, az antológiabeli „poénos és téma-megverselő" darabjai is kiváló dolgok, de nem érnek fel azokhoz a mély rezignációjú, finom lírai versekhez, amelyeket szeret és adekvátnak gondol Juhász egyéniségével.

Már-már ellentmondáson kapjuk a kritikust: ha ennyi értéket észlel,

Bakó Endre (1938, Derecske) újságíró, irodalomtörténész. A KLTE magyar–történelem szakán szerzett oklevelet. Tanított, majd kulturális újságíró lett, tanulmányok, kritikák szerzője, kiadóalapító, a rendszerváltás után pedig a Hajdú-Bihari Napló főszerkesztője. A debreceni és a bihari irodalom specialistájaként tartják számon, e tárgyban több kötettel jelentkezett. Legutóbbi könyve: Irodalmi őrvárosok – Írások és írók Debrecentől Nagyváradig (Várad–Méliusz, 2016).

1. T*óth Árpád*. Monográfia. Bp. 1955. 67.
2. Megjelent: *Nyugat,* 1909. jún. 16. A Tóth Árpád-szövegekből mindig a kritikai kiadást – Kardos László szerk.: *Tóth Árpád Összes műveit* idézem. Ezúttal 3. k. 66–69.

miért nem fontos az antológia? De hátravannak a valódi váradiak! „Dutkáról, Emődről és Miklós Jutkáról kell még szólnom. Nem tehetek róla, úgy érzem, nemigen különböztethetők meg egymástól oly ismertető jegyek említésével, melyek a valóban kifejlődött lírikust jellemzik. Róluk állapítható meg elsősorban, hogy kigondolt témák megírói."

S innentől kezdve változik az elmarasztalás és az elismerés aránya, több lesz az előbbi. Dutka pasztelljei között kevés kedves és megkapó strófát talál. „Amilyen mély és artisztikus a *Krisztus álmá*ban a kereszt alakú árnyat vető ablakfa poénje, oly unalmas egy másik versében a föld vörös lovon közeledő táltosa."[3] A végső verdikt: „Dutka az értékes, de amellett fölényes hanyagságú lírikus impresszióját kelti bennem." Ebben a véleményben latensen megbújik Ady Dutka-kritikájának ismerete. Emődről szólva megállapítja, „egészen elejti a lírát", holott nyelvi készségét érzékeli, ezért reméli, rövidesen túljut a fiatalos kapkodáson. Miklós Jutkát kissé arc nélküli verselőnek gondolja, darabos és dagályos, de azért van egy-két szép verse.

Abban Tóth Árpádnak igazat kell adnunk, hogy a váradi költők nem voltak kiforrott alkotók, Dutka és Miklós Jutka Ady hatását még nem vetkőzte le, de úton voltak önmaguk felé. Emőd bravúros verselése pedig Heltai Jenő és Makai Emil szellemi befolyása alatt bontakozott. De nem véletlen, hogy Fülep Lajos már Dutka első kötetére felfigyelt, s hogy a debreceni főiskolai lap tanulmányírója őt és Emődöt is az új idők új dalosai közé sorolta.[4] Pedig Miklós Jutkát a *Budapesti Napló* környékén, első kötetének (*Költemények,* 1904) megjelenése idején jelentősebb költőnek tartották, mint Ady Endrét.[5] Végül egyikük munkássága sem került irodalmunk fő sodrába, az öreg Dutka mégis joggal mondhatta: „még az irodalmi lexikon is tudja, és fanyalogva elismeri, hogy a magyar irodalom megújítói közé tartoztam."[6]

Már Kardos László is rámutatott (kissé túlhajtott osztályharcos alapállásból), hogy Tóth Árpádot leginkább Kollányi Boldizsár bevezető tanulmánya riasztotta.[7] Több okból. Ellenszenvének valóban oka lehetett, hogy leszólja az általa mégiscsak becsült barátot, Oláh Gábort, aki Juhász Gyula hívását visszautasította, nem csatlakozott A Holnaphoz. De elidegenítő hatással lehetett rá a nagyváradi kataszteri főmérnök harcias radikalizmusa, már-már marxista társadalomanalízise is: „Ma milliók éheznek a legpiszkosabb odukban és egypárszáz embermilliók felett szabadon rendelkezik. Két részre oszlik minden társadalom: a kizsákmányolókra és leigázottakra..." És így tovább. A kispolgári nyugalomra vágyó Tóth Árpád ekkor még nem tudott ennek a radikalizmusnak a hullámhosszára hangolódni, a *Nyugat* vezérkara pláne nem! Harmadik és nem utolsó szempont Kollányi Boldizsár zavart és szervetlen gondolkodásmódja, tudálékossága és darabos stílusa. Kollányi írt szociológiai, filozófiai, esztétikai cikkeket, tanulmányokat, még a *Világ* is közölt belőlük, de autodidakta volt a társadalomtudományok terén, s ez majd minden írásán érződik. Noha Ady szerette, barátjának tartotta őt, még verset is ajánlott neki, valójában dilettáns volt.[8]

3. E mondatot azért is idézem szó szerint, mert 1919-ben Tóth Árpád *Az új isten* c. ódájába bizonyíthatóan több motívumot vett át Dutkától. Lásd: Bakó Endre: *Az új isten – Egy Tóth Árpád-vers értelmezéshez.* In *Ágak és hajtások.* Felsőmagyarország Kiadó, 2014. 93.
4. Bakó: *Dutka Ákos és Ady Endre – Egy irodalmi barátság természetrajzához.* In *Rejtett vízjelek.* Dbr., 2008. 9–36.
5. Hegedűs Nándor: *Ady Endre nagyváradi napjai.* Bp., 1957. 388.
6. Bakó uo.
7. Kardos i. m. 65.
8. Bakó Endre: *Kollányi Boldizsár arcképéhez.* A Bihari Múzeum IV–V. Évkönyve. Berettyóújfalu, 1986. 283–297.

Az antológiák ugyan kis példányszámban jelentek meg, mégis elérték céljukat, szellemi földrengést okoztak, felhívták magura a figyelmet, jelezték, hogy a feudális társadalom mélyén új áramlatok indultak, s hírt adott a modernizmus készülődéséről. Tóth Árpád ezt a szerepüket nem látta, nem láthatta, nem ő volt az egyetlen, aki nem észlelte, hogy *A Holnap* antológiák szellemi mérföldkövek.

Az első Holnap-antológiát szerkesztő Antal Sándor két munkáját is figyelemre méltatta, s mindkétszer meleg, de tárgyilagos hangnemben. A skandináv országokat is megjárt váradi író ottani élményeiből sokat hasznosított elbeszélő művészete számára. A *Jörru története* c. novellaskötet bírálatából mindenekelőtt kiderül, hogy Tóth Árpád ismerte, olvasta regényét (*A trondhjemi herceg kíséretében),* s azt szerkezetileg egy kissé fáradtnak tartotta. E novellaskötet alkalmat ad arra, hogy „a kritika ezt a finom tehetségű írót nagyobb elismerésben részesítse". De szóvá teszi, hogy bár néhány novella kompozíciójában is igen sikerült, a szerkesztőkészség most sem erős oldala Antalnak. Regényének szerkezetét is a gyöngéd líra kohéziós erejére bízta. Két novellát cím szerint is kiemel. Végső következtetése: „Antal Sándor új könyve a magyar novellairodalom határozott nyeresége: az északi irodalomnak finom értékeit, melyek iránt az író kétségkívül fogékony, egy figyelemre méltó tehetség rokonsajátosságú értékei teszik itt a magyar novellaírás tulajdonává."[9] *A mester* egyfelvonásos extrém szerelmi történet. „Antal Sándor erős tehetségét dicséri, hogy a probléma nem válik darabjában frivol és hazug játékká. Komolysága, a gondos és finom rajz, mellyel a mester alakját meggyőző, imponáló fölényben tudja tartani a többi szereplő fölött, elfogadtatja velünk a különös megoldást." (A kis színésznő viszolyog a mestertől, de a jelenet végén önfeledten kínálja oda száját.) A mellékalakok rajza is sikeres – véli. Legfeljebb realisztikus kicsinységük és a mester impozáns vonásai közt nagyobb a kontraszt a kelleténél. A mű közel áll a nagy mintához: az élethez.[10]

Szókimondó, de ahogy mondani szokás, építő kritikával fogadta Ligeti Ernő (1891–1945) *Magányosan ezer tavasz közt* c. verseskötetét. A kolozsvári születésű író, a későbbi Helikon-vendég, a *Súly alatt a pálma* c. nevezetes könyv szerzője, 1911-től néhány évig Nagyváradon volt újságíró, s versekkel kezdte pályáját. Tóth Árpád vázlatszerűnek tartja költeményeit, melyek mintha sietősen, elnagyoltan születtek volna. De elismeri, hogy fantáziája erős, lírai heve magas fokú, némely költeményének megkapó a lendülete, eleven színekkel dolgozik, ízlésének viszont fejlődnie kell. E kötet még egyként hordoz kitűnő és gyenge sorokat. Összességében a könyvet mégis méltónak gondolja arra, hogy őszinte érdeklődést keltsen.[11]

2.

Az első világháború megpróbáltatásokkal teli hónapjai következnek. Ismeretes, hogy a Monarchia háborút kirobbantó lépése megosztotta a magyar írókat. A konzervatívok, a nép-nemzeti epigonizmus képviselői a kormányt támogatták, háborúpártiak voltak, a modernek, egy-két kivételtől eltekintve – egy ideig, sajnos, e kivételek közé tartozott Juhász Gyula is –, ellenezték a háborút, iszonyodtak az esztelen vérontástól. E tábor élén a már nagybeteg Ady Endre állt, rajta kívül Babits Mihály, Tóth Árpád, Szép Ernő, Dutka Ákos, Nadányi Zoltán stb. az első perctől ellenezte a háborút. Mindnyájan kifejezést adtak békevágyuknak versben és publicisztikai írásműben egyaránt. Tóth Árpád „srapnel-költé-

9. Mgj. 1913. nov. 1.: ill. TÁÖm 3. k. 364–365.
10. Mgj. 1914. jún. 16.: ill. TÁÖm 4. k. 21–22.
11. Mgj. 1914. máj. 1.: ill. TÁÖm 4. k. 17.

szetnek" nevezte a mesterségesen szított harci indulatokat, a kurucos hősködést, és mélyen lenézte a háborús költőket, mint látni fogjuk, Gyóni Gézát, a világégés hivatalosan „felkent dalnokát" is. Emőd Tamás (*Dicséret, dicsőség*) és Dutka Ákos (*Az yperni Krisztus előtt*) költeményeivel foglalkozó írását (*Két háborús verskötetről*) így kezdi: „Két háborús verskötet, mindegyik »holnapos« költő műve, s mindegyik kétségkívül különb annál a híressé vált przemysli könyvnél, mely körül legújabb irodalmi háborúskodásunk támadt." Ez a maga idejében igen bátor kijelentés, hiszen Rákosi Jenő éppen Gyóni kötetével példálózva indított újabb támadást Ady és a *Nyugat* poétái ellen.[12]

Akceptálja mindkét holnapos költő fejlődését, noha alaptulajdonságaik megmaradtak. Vagyis szeretik az alkalmi témákat, és szívesen használnak érzelmes vagy meglepő poénokat. Ezek már jobban illenek egyéniségükhöz. Ezúttal is hangsúlyozza Emődnek már fiatalon feltűnő, rendkívüli formaérzékét, amely tovább érett. Bár a drámai balladához nincs érzéke, jellemző ereje, de a kabaré-sanzon keretet meg tudja nemesíteni izzó líraisággal. Jelzi Emőd rusztikus törekvését, s cím szerint is megdicsér egy-két sanzont, köztük *a Két faláb* című̋ből egy versszakot is idéz. Ez meglepő, mert ebben nincs líra, csak ízléstelen kabaré-poénhajhászás.[13] E versek miatt 1919-ben majdnem kihagyták Emődöt a nagyváradi Ady Társaságból, császári és királyi költőnek bélyegezve. A kritikát – a költő ízes és színes magyar nyelvének méltatása után – azzal fejezi be, hogy a kötet nagyobb kompozíciói szétesnek, s üres pátoszt pufogtatnak.

Dutkáról megállapítja, mindenben ellentéte Emődnek. Rímei tompák, jambusai egyenetlenek. De nyersebb formátlanságával is megkapó tehetség, a finomabb, rejtettebb rezgésű lelkek költészetének képviselője. Kimondja expressis verbis, hogy „Dutka mély, értékes lírájú költő". Külön megdicséri a háborúhoz fűződő, érzelmes reflexióit, s idézi két sorát: „»Hárfán orkánok trombitáját / zengesse más. Költőnek nem szabad.« Tetszik, hogy diadalmámor helyett elégiákat rejt a kis kötet. A magyar szót, a magyar népet félti a rettentő vihar forgataga közepett ez a halk költő. (...) Dutka asszonyosan lágy, s Emőd katonás helykeséggel pattogó háborús versei egyaránt nyereségei e nehéz időknek, melyekben jólesik értékek megérlelődését is megfigyelhetni olykor." Érdekes, hogy Tóth Árpád számára nem tűnt fel, hogy Dutka nehezen szabadul Ady lenyűgöző hatásától.

Máskor is kapott háborús könyveket bírálatra, köztük Pelle János *Népek golgothája* c. kötetét. Pelle János (1885–1957) munkássága és személye feledésbe merült, holott az 1900-as évek elején Nagyváradon költőként is számon tartották. A *Nagyvárad* napilap 1907-ben készített költői seregszemléjében így írtak róla: „Mi zord kritikusok, túlkövetelő nagyváradi augurok Koczó Jenőt és Pelle Jánost, a »Nagyvárad« gyakori és kedvelt versíróit jelentékeny kezdőknek tartjuk, de mert látjuk bennük a tehetséget, és mert bízunk fejlődésükben, róluk is azokkal együtt emlékezünk meg, akik már elismert nevű poéták, és a legtöbb írásukkal becsületet szereztek a nagyváradi Parnasszusnak." A szemléhez csatolt Pelle-vers (*Dalok bányája*) arról árulkodik, hogy Ady-epigonnal van dolgunk. A vers első sora: „Dalok mély-öblű bányája a lelkem".[14] Nos, háborús kötetével Tóth Árpád röviden, szigorúan végzett: „E könyvben is, mint annyi másban, olyan háborús érzelmek és vélekedések találnak minden műgond nélkül való lapos és találomra történő

12. Mgj.: 1916. jan. 1.: ill. TÁÖm 4. k. 23–25.
13. Az istenhez fohászkodik, segítse meg a falábúakat, hogy eljussanak a nőhöz.
14. Kritikus: (vsz. Sas Ede): *Nagyvárad,* 1907. márc. 31. 3–4.

kifejezést, melyeket tán »schnellsieder«-érzelmeknek és gondolatoknak nevezhetünk. (…) Ilyen kötetek szerzőivel szemben nem ismételhetjük eléggé az ősi szabályt: a költészet sikeres művelése csak az önkritika nagyon szigorú gyakorlása mellett ígér eredményt a középszerű tehetségek számára”.[15]

1917-ben, a háború kellős közepén Nagyváradon a Szigligeti Társaság újra erőre kapott, s még könyvek kiadására is futotta. Tóth Árpád *Négy verskötetről* címen megjelent recenziója három váradi művet véleményez. Dutka *Ismerlek Caesar* c. versgyűjteményéről megállapítja, hogy legutóbbi jelentkezéséhez képest két következményt tud elkönyvelni, egy jót és egy rosszat. „A jó következmény abban áll, hogy Dutka lírája gazdagabb és mélyebb lett, benne egy igen mély és nemes érzésű lélek hangjai szólalnak meg.” Megállapítja, hogy a háború fájó élményei Dutka víziós erejét is megnövelték. De a háborúnak tulajdonítja azt is, hogy formai pongyolasága elhatalmasodott, „Ritmusa, rímei megbocsátatlanul gyöngék.” Nadányi Zoltán *Kerekerdő* c. könyvének anyagát Babits hatása alatt formálódott alkotásoknak minősíti. Kétségtelen, Nadányi ekkor már a modern líraeszményt követte, dokumentálhatóan ismerte Babits költészetét, de nem témái utánérzéseit vagy motívumait verselte meg, hanem a nagy költő művészi eszközeit tekintette példának. Jelesül gondos rímhasználatát, ritmusát, megújító hasonlatait stb. Meglehet, a rímek csengését túlzásba vitte, s talán az is igaz, hogy „sok ezekben a versekben az affektáltnak és utánzottnak látszó idegesség”. De a fiatal Nadányi tehetségéről meg van győződve, egyebek mellett azért, mert egyetlen képzavart sem talált e versvilágban, ellenben rálelt néhány meglepően teljes sorra. Huzella Ödön (1890–1961) művészettörténész, újságíró, költő *A csend* c. verseskönyvét is a Szigligeti Társaság adta ki, az előbbiekhez hasonlóan Mikes Ödön címlaprajzával. Tóth Árpád szerint a fiatal költő verseiben a Reviczky-hatás találkozik a Kosztolányi-reminiszcenciákkal. Sok a versekben a naivság és a zavar, de ami elszabadulva a konkrétumtól líraivá válik, az kedves és szép. Egyes költeményekből a vidéki redakciók életének romantikája csillan elő.[16]

A Szigligeti Társaság könyvsorozatának tagjaként jelent meg Sas Edének (1869–1928) *A fehér város* c. kötete, ezt különálló kritikával világította át viszonylag terjedelmes írásműben. Sas Ede jól ismert alakja volt Nagyvárad szellemi életének, a hasonló nevű napilap főszerkesztője, a Szigligeti Társaság vezetőségi tagja. Konzervatív kötődése közismert, az *Új Idők* állandó munkatársa, a Petőfi Társaság tagja. *A fehér város* egy költeménynek is címe. Tóth Árpád felidézi az epikus vers tartalmát, minthogy ezt értékeli a legparádésabb, a legsajátosabb darabnak, amelyben Sas Ede művészi eszközei összegződnek. A legjellemzőbb: az epikai elemeken át ódai hang és színes líra szólal meg. Az epikai keret ugyan néha túlrajzolt, de szilárd a strófaszerkezet és a kompozíciós készség. Ebből – úgymond – a szeszélyes asszociációkkal operáló, „modern zsenialitású” költők is tanulhatnának. Nyelvét olykor túl ünnepélyesnek találja. Kiemeli a *Gépeim* c. két szonettet, „melyekben nyomdája gépeihez fordul, szinte apai indulattal”. Tegyük hozzá, a kiemelés azért is jogos, mert a szonettformát csak a *Nyugat* második nemzedéke, főképp József Attila emelte át a hagyományos szerelmi tematikából (mesterszonettet is komponált: *A kozmosz éneke*) s vezette vissza az első magyar szonetthez, amely Faludi Ferenc nevéhez fűződik. (*A pipárul*)[17]

15. Mgj. 1916. dec. 16.: ill. TÁÖM. 4. k. 334.
16. Mgj.: 1917. máj. 1.: ill. TÁÖm 4. k. 57–59.
17. Mgj.: 1917. jún. 16.: ill. TÁÖm 4. k. 60–62.

3.

A háború és a forradalmak után Tóth Árpád egzisztenciálisan nehéz helyzetbe, már-már életveszélybe került: megszűnt a kenyéradó lap, elvesztette munkáját, s tartania kellett az esetleges erőszakos megtorlástól is, elsősorban *Az új isten* c. ódája miatt, mellyel a proletárforradalmat köszöntötte. De „bűne" volt a háborúellenesség és a háborús költészet elleni kemény, olykor ingerült fellépése is. Bár a proletárdiktatúra túlzásaitól korán visszarettent, s nem vállalt sem hivatali szerepet, sem publicisztikai tevékenységet, a fehérterroristák nem mérlegeltek, önhatalmúlag intézkedtek. Fenyegetett helyzetükben még olyan kiváló írók, mint Babits Mihály és Móricz Zsigmond is, magyarázkodni kényszerültek. Tóth Árpád azonban, noha betegsége egyre jobban gyötörte, nem torpant meg, humanizmusa azt diktálta, hogy az erőszakot leleplező műveket fordítson (Oscar Wilde: *A Readingi fegyház balladája,* Lenau: *Albigensek záróéneke*). 1920 januárjában szónoki szerepet vállalt egy Ady-ünnepségen, melyet többen lemondtak. „Tóth Árpád a törékeny termetében a nagy tehetség mellé lám, nagy bátorságot is kapott. Vállalta a díszbeszédet Ady Endréről – jegyzi fel tanúként Illyés Gyula.[18]

Kritikai dolgozatainak tiszta esztétikai szempontjait sem adta fel, nem tett a hatalomnak törleszkedő gesztusokat. Például Ritoók Emma kis versfüzetét (*Sötét hónapok*), mely a közelmúlt eseményeire reagál jószerint minden művészi áttétel nélkül, rendkívül szigorúan utasítja el. A neves nagyváradi családból származó, a század elején Lukács György, Balázs Béla *Vasárnapi Köré*hez tartozó írónő, skandináv regények fordítója, a háború s főként a forradalmak hatására eltávolodott a reformeszméktől, s az ellenforradalom szolgálatába szegődött.[19] „Tipikus műkedvelői zöngedezés" – szögezi le többek között. „Niels Lyhne fordítójának, Ady és Kaffka Margit-hatások átvevőjének illenék tudni, hogy az egyetlen terület, ahol maga a puszta hit nem üdvözít, a Művészet. Nem baj, lehet szidni az »idegen faj«-t, meg a Vörösmarty Akadémiát, de ha már versben cselekszik valaki ilyesmit, ne csak a száján hordja Arany Jánost, hanem a tehetségében is legyen valami belőle."[20]

Ez a kis dolgozata azon ritka kritikái közé tartozik, amelyben semmi értéket nem tud felfedezni, a szerző javára írni. Noha impresszionista bírálatokat írt, szubjektivitása színes, érzékeny, nagy műveltségről tanúskodó látásmódban nyilvánult meg, s nem elfogultságban. Kritikusi attitűdjére jellemző a komolyság, a pályatársi beavatottság, az empátia, a tárgyilagosságra való törekvés, az értékmentés, az esztétikai normák mentén haladó számonkérés. Ezért is tévedett ritkán.

18. *Beatrice apródjai*. Bp., 1979. 364–366.
19. A rendszerváltozás után újra kiadták *A szellem kalandorai* c. kulcsregényét, amelyben leszámolt a Lukács Györgyhöz s főként a Balázs Bélához fűződő kapcsolatával. Bp., 1993.
20. *Két alkalmi versfüzetről*. Mgj.: 1920. február (összevont szám), ill. TÁÖm. 4. k. 159–160.

Az emberektől függ, milyen lesz egy hely lelke

Fésüs Levente gondolatai szórakozásról, váradiságról, tervekről

Mitől válik egy romkocsma jó hellyé, afféle kultúrtanyává és klubbá, ahová szívesen járnak zenészek, más művészek, hóbortosak és kevésbé bohémak, fiatalok és örökifjak? Milyen varázsa legyen, ami odavonzza az embereket? Egy sepsiszentgyörgyi fiatalember, Fésüs Levente nyakába vette a világot, de nem ment a világ végéig, csak Nagyváradig. Már egyetemistaként foglalkoztatta a gondolat, hogy romkocsmát nyisson. Többedmagával ő hozta létre a Moszkva Kávézót, tavaly pedig megnyitotta a Lokalt.

A kis Almától a váradi Moszkváig

2001-ben jöttem Váradra, a Partiumi Keresztény Egyetem filozófia szakára. Bekapcsolódtam az egyetemi diákéletbe, a kulturális életbe. Néhány csoporttársammal szerkesztettük az egyetemi lapot, a *Praxist.* Páran megalakítottuk a Metrion Egyesületet, animációs filmfesztiválokat, kiállításokat szerveztünk. Kerestünk az eseményekhez érdekes helyeket. A Léderer-malomnál is tartottunk rendezvényeket, a Fekete Sas-palotában lévő moziban is. Csakhogy e rendezvényeket finanszírozni kellett valamiből. A pályázati források megcsappantak. Ezért az eseményeken büfét is működtettünk, ebből tudtuk valamelyest fenntartani magunkat. Úgy éreztem, hiányzik egy réteg a váradi életből, egy generáció, az a nemzedék, amelyiknek jó néhány tagja elvándorolt innen. Úgy láttam, keletkezett egy rés, egy űr, s a hiányt félig-meddig pótolták csak az itt maradottak. És valahogyan be kellene tölteni az űrt. Egyik kollégámmal, Mostis Gergővel azt is észrevettük, hogy nincs olyan hely, ahová eljárhatnának az egyetemisták, fiatal értelmiségiek poharazgatni, beszélgetni. Gergővel hoztuk létre az Alma nevű kávézót egy kis pincében a Kálvin utcában. Hamar kialakult a társaság. Azok, akik addig szétszóródtak, kezdtek együvé tartozni, lett egy törzshely. Azután keresgélni kezdtünk, olyan helyiséget akartunk találni, ahol nagyobb rendezvényeket is tarthatunk, amelynek esetleg terasza is van. Hallottuk hírét a volt Tempo Klubnak, a régi Nyomdaklubnak a Sonnenfeld-palotában. Nagy lakat éktelenkedett a valamikor szebb napokat látott, elhagyatott épület kapuján, az ablakok betörve. A szívünk szakadt meg, amikor láttuk. Elég sok időbe telt, amíg kinyomoztuk, kik a tulajdonosok, kivel lehet tárgyalni az épületrész kibérelésének ügyében. Sikerült megegyeznünk, s bérbe vettük az egykori nyomdaklub termeit. Fiatalos lendülettel vágtunk bele, kezdtünk renoválni. Nem volt áram, fűtés, sok minden hiányzott, de láttuk a lehetőséget benne. A tulajdonosok nyitottak voltak. Még segítettek is minket. Felújíttatták az utcafrontot, törődtek az épülettel. Ők is örvendtek, hogy komolyan gondoljuk. Egyre inkább úgy láttuk: igény van jó koncertekre, élő zenére, eseményekre. Sikerült felújítani az épületrészt, és 2009-ben megnyithattuk a Moszkva Kávézót. A fizikai vonzás törvénye érvényesült: sokan bekapcsolódtak a tevékenységbe, színészek, újságírók, egyetemisták kezdtek járni a Moszkvába. Összekovácsolódott egy kompánia, kialakult a kemény mag. Persze sok nehézség adódott, amíg beindultak a

dolgok, amíg rájöttek az idelátogatók: a koncertek pénzbe kerülnek, és a művészeket is támogatják azzal, ha koncertjegyet vásárolnak.

Aztán neves művészek léptek fel. Az első meghívottaink között volt Lajkó Félix. Az ő koncertje, jelenléte emlékezetes élmény maradt. Egy idő után már a művészek, a különféle együttesek, előadók jelentkeztek, nem is kellett keresnünk őket. Tudták, itt jó közönség van, elterjedt a híre. Elégedettek voltak a művészek, és ez a váradi közönségnek köszönhető. Sok mindenki megfordult itt: a Kistehéntől Ganxsta Zolee-ig, a Péterfy Bori & Love Bandtől a Tankcsapdáig. És sok kisebb zenekar is, rétegzenét játszó művészek (alternatív, jazz, free jazz stb.) meg nagyobb klubzenekarok. A szűkebb rétegeket megmozgató zenekarok is szívesen jöttek. *(Hosszú a lajstrom, felsorolni is nehéz volna, ki mindenki játszott a Moszkvában. És jó néhány anekdota is van az énekesekről, zenészekről. No de nem pletykálunk… – szerk. megj.)* Amikor újra összeállt a Kispál és a Borz, jelezték, hogy a Moszkvában akarnak először játszani. Hát ettől el voltunk ájulva. Nagyszerű élmény volt.

Ahogy telt az idő, bővítettünk, sorra pattantak ki az új ötletek. Sok önkéntes is bekapcsolódott a Moszkva életébe. Egy idő után fogalom lett a Moszkva. Az emberek adják a helyet. Ők határozzák meg, milyen a hangulat, ők lesznek a hely lelke. Lehet akármilyen dizájnos egy klub, ha nincs lelke…

Hárman alapítottuk a Moszkvát: Mostis Gergő, Lénárt Zoltán és jómagam. Gergőnek régi vágya volt, hogy színművészetire menjen, s el is költözzön Váradról. Amikor ez megtör-

Sok nyárestét lehetett eltölteni a Lokal teraszán

tént, olyan új társat kellett keresnünk, akivel nyerünk, aki új ötleteket hoz. Gergő helyére Halász Dezső jött, aki nagyváradi születésű, és akkortájt Budapesten élt. Később kiment Amerikába, s a helyére George Staicu került, aki meg a free jazzre fókuszált. Mindig szempont volt, hogy ki mivel gazdagítja, színesíti a Moszkvát.

Nagyon fontos mozzanat volt az is, hogy egy áskálódó, a Moszkvát folyton-folyvást feljelentgető szomszéd elérte, hogy egy hónapra bezárassák velünk a klubot. 2013 februárjában egy hónapra fel kellett függesztenünk a tevékenységünket. Volt egy tiltakozó akció is a Moszkva bezáratása ellen. A tiltakozók a Sonnenfeld-palota előtt gyűltek össze, s felvonultak a központban, a városházáig. Több mint háromszáz ember vonult fel a Moszkváért. Éreztették velünk, hogy mégiscsak fontos, amit teszünk, és ez nagyon jó érzés volt. Tanakodtunk, hogy keressünk-e más helyszínt. De arra jutottunk, nem adjuk fel a harcot. Törvényszék elé vittük a dolgot, és újból ki tudtuk nyitni a Moszkvát.

Hogyan legyünk Lokal-patrióták?

Hogy miért szálltam ki a Moszkva „óriáskerekéből”? Lassacskán úgy éreztem, hogy már túl nagy nekem. Az az igazság, hogy belefáradtam. Generációs csere is történt, más irányba fordultak a dolgok. Kisebb, otthonosabb helyet

akartam, a moszkvás stafétát pedig átadtam másnak, aki szeretné továbbvinni a dolgokat. A jó viszony megmaradt. Egymást segítjük továbbra is. Van, amikor tanácsot is kérnek tőlem. Nem baj az, ha több jó hely van a városban, hiszen kiegészítjük egymást, és az embereknek is több szórakozási lehetőséget teremtünk.

A Nagysándor utcában, egy belső udvaron találtam megfelelő helyet, a Park szálló udvarának *(ami egy ideig a Moszkva nyári kertje volt – szerk. megj.)* szomszédságában. A Weiszlovits-ház cselédlakásai lehettek abban az épületrészben, ahol most a Lokal található. Weiszlovits Emilnek, a Park szálló egykori tulajdonosának a szelleme biztosan közöttünk van... Jelentős műemlék épületek vannak körülöttünk, de sajnos egyelőre üresen. Jönnek a turisták a még romosan is gyönyörű épületeket nézegetni. Jó volna, ha élet lenne bennük.

Kézműves vásár a Lokal udvarán

Weiszlovits egyébként szintén mérce, példa lehet a váradi embereknek.

A Lokalt 2016-ban sikerült megnyitni. Azért is kapta ezt a nevet, mert helybeli dolgokat is szeretnék népszerűsíteni. A kézműves termékektől az irodalomig vagy a zenéig. Nagy sikere volt 2016-ban az I. Lokal Fesztiválnak. Helyi zenekarok koncerteztek esténként. A nagyváradiak, Bihar megyeiek mellett Debrecenből érkeztek kézművesek a fesztiválos vásárba. A sikerélményeket az emberektől kapjuk, akik megfordulnak itt. A 2017-es fesztivál a hideg idő miatt nem sikerült olyan jól, mint az első. Egyébként minden új elképzelés esetében történhetnek előre nem látható dolgok.

Ami a terveket illeti: szeretném beindítani az ún. Lokaliskolát. Ez régebbi elképzelésem: hetente lennének előadások, szakemberek tartanák, mindig más és más területről. Beszélnének a tevékenységükről, s az előadásokat műhelymunka követné. Helyi sörkészítőket szeretnék meghívni, s az előadást sörkóstolóval kötnénk egybe. Így összehozzuk a termelőket a vásárlókkal, kihagyva a közvetítőket. Szintén ezt a célt szolgálja a kis boltunk, ahol teákat, kézműves szappanokat lehet beszerezni, s időnként ezért tartunk vásárokat. A nálunk kapható borok váradi és diószegi kistermelőktől származnak. A Lokal Fesztivált valószínűleg kivisszük a városból 2018-ban. Keresünk valami szép vidéket Várad környékén. Ötletek már vannak, aztán meglátjuk, hogyan alakul. Megnyitjuk a téli filmklubot is, rendszeresen lesznek vetítések. Beszélgettünk a többi váradi romkocsma vezetőivel; nyáron szerveznénk közösen a várban egy romkocsmafesztivált.

Vannak jó kezdeményezések Váradon. Mégis, még mindig úgy érzem, hogy a hiány csak félig-meddig tűnt el. Kellene egy olyan közösség, amely továbbviszi Várad szellemiségét, a holnaposok szellemiségét, és tovább tud lépni. Szeretném, ha Várad megint visszakerülne méltó helyére. Ami engem itt tart, amiért otthonomnak érzem a várost: az emberek, akikkel tudok együttműködni, építgetni, tervezni. Érződik, hogy Várad eléggé nyugatias, nyitott szellemiségű, toleráns város. Reménykedem, hogy ezt tovább lehet vinni.

Lejegyezte **Tóth Hajnal**

Fésüs Levente

Minden magányt belaktam már

Varga Melinda költőt kérdezte Tóth Hajnal

A 2017-es Kinde Annamária-díjat Varga Melindának ítélte oda a *Várad* folyóirat szerkesztősége és a Holnap Kulturális Egyesület. Új, *Sem a férfiban, sem a tájban* című verseskötetét a IX. Nagyváradi Könyvmaratonon, a Darvas – La Rocheházban mutatták be. A friss díjazottal, az *Irodalmi Jelen* folyóirat vers- és interjúrovatának szerkesztőjével irodalomról, inspirációkról, tervekről beszélgettünk.

Indításként nyúljunk vissza pályakezdésed éveihez. Mikor kezdtél verset írni?

Úgy gondolom, semmi sem történik véletlenül, a pályakezdésem is kötődik némiképp Nagyváradhoz és Kinde Annamáriához is. Az első „versemet" negyedikben írtam, egy őszi, barna falevélhez kapcsolódott a négysoros, el is küldtem a *Szemfüles* című gyermeklapba – nem tudom, még létezik-e, de akkor nekünk rendszeresen járt az iskolába, s így postáztam a nagyváradi szerkesztőségbe az irományom. Gittai Istvántól elutasító válaszlevelet kaptam, azt tanácsolta, ne írjak verset, inkább prózával próbálkozzam. De a próza nekem akkor sem ment, nem vagyok epikus alkat, viccet sem tudok mesélni; költő szerettem volna lenni, és így visszagondolva, nem igazán hittem Gittai Istvánnak... Aztán általánosban Kinde Annamáriától kaptam biztató leveleket, jelent is meg írásom a *Szemfülesben* később.

A gyergyói általánosban kiváló magyartanárom volt, felfedezte, hogy írok, házi feladatokat adott nekem, verstangyakorlatokat is. A verslábakkal így már hatodikban megismerkedtem, noha, megvallom, nem igazán rajongtam értük. Molnár Sándor szigorú, de hozzáértő pedagógus volt. Házi olvasmányokat egy gazdag könyvlistából kellett kiválasztani, ki-ki kedvére szemezgethetett, a lányoknak nem volt kötelező a *Pál utcai fiúk,* választhatták helyette az *Abigélt* is, a cél az volt, megkedveljük az olvasást. Helyesírási füzetet is kellett ám vezetni, aki három hibánál többet ejtett a felmérőben, évharmadi dolgozatban (akkor még évharmadok és nem félévek voltak), nem kaphatott tízest. A nyelvtant nem kedveltem, megizzadtam a magyar tízesekért.

Sokat olvastam, Jókai volt a kedvencem, az otthoni és a gyergyói városi könyvtár összes fellelhető Jókai-regényét megismertem, *Az arany ember*, *A tengerszemű hölgy*, a *Fekete gyémántok*, az *Egy magyar nábob*, a *Kárpáthy Zoltán* meghatározó olvasmányélmény volt. Másik gyermekkori kedvencem Gárdonyi Géza *Láthatatlan ember* című regénye, no meg az indiánregényeket se felejtsük el és Szabó Magda *Abigéljét.* Az olvasásra Jókai kapatott rá, nem is értem, miért akarják kiebrudalni a tantervből, nála élvezetesebben senki nem tud mesélni, megannyi kaland, szerelmi történet és iszonyatos tudásanyag forrása ma is. Később nagymamámtól karácsonyi ajándékba megkaptam az Ady-összest. Végképp beleszerelmesedtem a költészetbe! Noha igaz, kiskamaszként inkább a költő szerelmi lírája foglalkoztatott, másra nemigen lehetett még „receptorom". Még egy kötődés Nagyváradhoz. Aztán kicsit korán, nyolcadikban megtaláltam Apollinaire *Tizenegyezer vesszőjét* és

az *Ezeregyéjszaka* meséit, ezek voltak a tiltott olvasmányok, amelyeket gyerekként nem szabadott volna olvasnom… Az sem elhanyagolható, hogy az esti imádságok mellett nagymamám saját meséket talált ki. Biztos vagyok benne, hogy ezek a szép kis mesék szoktattak rá az irodalomra, és a költői vénát is mamától örököltem; senki más nem ír a családban, másnak nincs affinitása az irodalom művelésére.

A gimnáziumot Marosvásárhelyen, a Bolyai Farkas Elméleti Líceumban végeztem, s a *Népújság* Múzsa rovatában Bölöni Domokos közölte néhány versemet. Ő bábáskodott fölöttem, ő adta kezembe az első kortárs könyveket, felhívta a figyelmem a kezdő költők gyermekbetegségeire, s rajta keresztül kerültem kapcsolatba a kortárs irodalommal, többek között Kovács András Ferenc, László Noémi, Lövétei Lázár László, Orbán János Dénes, Sántha Attila verseit és az erdélyi irodalmi periodikákat ajánlotta figyelmembe. Emlékszem, Orbán János Dénes milyen nagy hatással volt rám. Akkor már biztos voltam benne, hogy költő akarok lenni, s felcsigázott, hogy az irodalom másmilyen is lehet, mint amit addig az iskolában tananyagként és magánszorgalomból megismertem.

Az első komolyabb versem az *Irodalmi Jelen* Debüt rovatában jelent meg, amelyet akkor Orbán János Dénes szerkesztett. Azt a lapot ma is őrzöm. Aztán rá néhány hónapra a *Serény Múmiában* Karácsonyi Zsolt publikálta két versem. Meghatározó volt mindkét közlés, ahogy az első Bretter Kör is, ahol László Nonó írta a vitaindítót. Felhívta a közönség figyelmét arra, hogy valószínűleg Vízöntő jegyben születtem, mert gyakori a víz motívum a verseimben. Nem tudom, hogy érzett rá, a kétezres évek elején nem volt annyira digitalizált a világ, hogy rákereshettek volna az ember születési hónapjára. Ebben a periódusban ismertem meg Bréda Ferencet is, ő szintén meghatározó volt a pályakezdésemet illetően. A kolozs-

Varga Melinda
Fotó: Szentes Zágon

vári költő-író közösségnek nagyon sokat köszönhetek, itt formálódtam azzá, aki most vagyok emberként és költőként is.

Számodra mit jelent a versírás?

A vers az irodalom nagyasszonya, istenkapu, varázslat, teremtés, ima. Weöres azt vallja: „vigyázz, hogy világosat gondolsz-e, vagy sötétet; mert amit gondoltál, megteremtetted".

Az új verseimben tudatosan kerülöm a sötét tónusokat, fényt szeretnék teremteni, minden magányt belaktam már.

Mi ad ihletet neked?

Erre nem lehet pontos választ adni, egyáltalában kérdés, hogy mi az ihlet, s kell-e hinnünk a romantikus fogalomban, hisz az irodalomtudomány ezen már rég túllépett. A versírás felfokozott érzelmi állapot, hasonlít egy picit a szerelemhez, ugyanaz a bódultság, szárnyalás. A vers táplálkozhat valós élményből, hangulatból, életeseményből, történelmi momentumból, de kapcsolódhat szépirodalmi szöveghez, az intertextus is lehet ihlet, tulajdonképpen bármi képezheti a vers tárgyát, s nagyon esetleges, mikor éppen mi. Bizonyos értelemben a világunk vers, benne élünk a poémában. Hamvas mondja: „a verseket nem írjuk, hanem éljük".

A nagyváradi könyvbemutatón szóba került, hogy Gyergyószentmiklóson születtél, Kolozsváron jártál egyetemre, s a kolozsvári szellemi közeg beszippantott, nem költöztél haza. Hol érzed magad otthon?

Az otthon sose a térhez kötődik, nem a város miatt érzi magát valaki otthon, a városokat történetek, események, emlékek teszik lakályossá. Balla Zsófiának ezzel kapcsolatban nagyon sok jelentékeny verse van. Körülbelül én is úgy érzek Kolozsvárral és Gyergyóval kapcsolatban, mint ő Budapesttel és szülővárosával, Kolozsvárral, csak persze annyi lényeges különbséggel, hogy egészen más korban hagyta el ő a szülővárosát, mint én, és más okból. Haza Gyergyóba megyek, otthon Kolozsváron vagyok – ugyanezt vallja a költő is egy vele készült interjúban a magyar fővárossal és a Szamos-parti várossal kapcsolatban. Gyergyószentmiklóson jártam általános iskolába, Ditróban pedig – ahol a nagyszüleim élnek – óvodába, életem legszebb hét éve ott telt el. Minden jelentős gyermekkori élményem oda kötődik. Szívesen járok haza, de a választott otthonom Kolozsvár. Számomra fontos, hogy kulturális-irodalmi szempontból pezsgő városban éljek. Kolozsvár nagyon sokszínű város, két színház, két opera, filharmónia, irodalmi kávéházak, tárlatok és megannyi más esemény közül választhatsz. A kisváros bezár, a székely kisváros még inkább. Kicsit olyan, mintha húsz évet mennél visszza az időben. Sajátos világ, megvan a maga varázsa, de ilyen szabad, lázadó lénynek, mint én vagyok, képtelenség lenne beilleszkedni, alkalmazkodni. A művésznek szüksége van olyan környezetre, ahol feltöltődhet, hasonszőrű emberekkel társaloghat.

Az új versesköteted címe Sem a férfiban, sem a tájban. *Miért ezt választottad?*

A cím mindig sugall valamit, kifejezi a kötet főbb vonulatait, a táj- és városverseket, a szerelmi vonalat, a magányt is.

A kötet címadó versének utolsó sorai: „Sem a férfiban, sem a tájban / nyugalmat immár nem találok." Mi az, amiben nyugalmat, harmóniát lelsz?

A költő nem a nyugalomból táplálkozik, a versírás impulzív tevékenység. Meglehetősen szomorú vers, régebbi,

2013-as. Most már másképp gondolom, a Férfiban meglelem a nyugalmam, és a tájjal is békét kötöttem.

Ezekben a versekben írtál városról, tájról, magányról, „fekete gyöngysorba fűzött éjszakákról". Az írás, az irodalom segít-e valamiképpen „kikönyökölni" a magányból?

Számomra az irodalom nem terápia, s a lírai alany nem mindig azonos a költővel. De az olvasás, más művekhez kapcsolódás segíthet „kikönyökölni" a magányból. Állapotokat, vívódásokat, hangulatokat írtam meg, igyekeztem általános érvényű dolgokról verselni, hogy az olvasó ne érezze úgy, naplót lapoz. A vers az olvasóhoz kell szóljon, ezért sose lehet öncélú magamutogatás, fanyalgás, szenvelgés. Elidegenült, rideg világ vesz körül, úgy gondolom, amiről én írtam, mindenki mást is foglalkoztat.

Az Állatszív *című ciklusban a kutyádról mesélsz, mélységes szeretettel. Egyik versedben „a csend nagy fehér macska". Eszerint meglehetősen szép barátság fűz a négylábúakhoz. Mit jelentenek neked ezek az állatbarátságok?*

A négylábú társ megváltoztatja a hozzáállásod a világhoz, empatikusabb, mosolygósabb leszel. Kinyílnak olyan kapuk, amelyek addig csukva álltak, megtanulod a természetet figyelni, észreveszed az évszakok váltakozását, hogy milyen élénk kék a nyár végi, őszi ég, a kutyasétáltatás felfedezés, kalandtúra. Ezekre a dolgokra a mindennapi rohanásban nem figyelünk. A kiskutyámra szeretettel és odaadással gondolok, sajnos már nincs közöttünk, de sokat tanultam tőle, amiért roppant hálás vagyok, hat lábbal ketten belaktuk a földet. A kiemelt költői kép a macska hízelgéséhez kapcsolódik, a csend olyan, mint a puha macska, aki hozzád dörgölődik, dorombol – ezt akartam érzékeltetni. Nincs konkrét macskamúzsa mögötte, de kétségtelen, hogy a macskákat is kedvelem, noha nem annyira, mint Weöres Sándor vagy Hrabal.

Milyen témák foglalkoztatnak mostanság? Gondolkodsz-e próza, illetve prózaversek írásán?

Naptárverseket írok most, az év minden napjára egy-egy verset tervezek. Remélem, 2018 őszéig elkészül; prózaversek is lesznek benne. A nagyobb lélegzetű prózához túl éretlen, szeleburdi vagyok, poétikus a gondolkodásom, meg hát az is befolyásol, hogy a lírát magasabb rendű műnemnek tartom, mint az epikát. Ne felejtsük el, az első fennmaradt irodalmi alkotás is vers. Verses beszámolóimat tervezem kötetben kiadni, illetve interjú- és esszékötet is tervben van.

Kik a kedvenc költőid, íróid a klasszikus, illetve kortárs irodalomból? Kik hatottak rád mostanság leginkább?

Ez mindig változó, az a kedvenc, akit éppen olvasok. Akit nem szeretek olvasni, félredobom. Nemrég Böszörményi Zoltán *Kényszerleszállás Shannonban* című elbeszélő költeménye ragadott magával, a költő más művei is közel állnak hozzám. Parti Nagy Lajos *Létbüféje* szintén egészen friss és meghatározó olvasmányélmény, ahogy Nagy Zsuka *Küllők, sávok* című verseskötete is. Demeter Zsuzsa *Szandra May a hóhullásban* című, Kinde Annamáriáról szóló kismonográfiája nemcsak az alaposság, hanem az érzékenysége miatt is fontos olvasmány. Más kortársat azért nem említek, mert attól tartok, hogy valaki megsértődne, miért maradt ki a sorból; csupán a legutóbbi jelentősebb olvasmányélményeimről beszéltem. Az antik irodalmat mindig szívesen olvasom, Catullust, Szapphót, Horatiust, Senecát, Platónt, a magyarok közül pedig Faludy György, Sziveri János, Nemes Nagy Ágnes, Weöres Sándor, Dsida Jenő és Kinde Annamária bármilyen hangulatban, lelkiállapotban aktuális és tud újat mondani számomra.

Mi a véleményed a kortárs romániai magyar irodalomról? Miként látod a mostani pályakezdők helyzetét?

A pályakezdőknek sose kedvezett még ennyire az irodalom, több fiatal írószervezet, csoport karolja fel őket, és egyre több izgalmas hang mutatkozik meg, sokkal több a lány, mint az én pályakezdő koromban, és ennek roppant örülök. Az *Irodalmi Jelen* Debüt rovatát szerkesztve csak jót tudok mondani a legfiatalabb irodalomról, nagyon sok értékes, izgalmas kéziratot kapok. Persze figyelemmel kísérem más lapok egészen fiatalokkal foglalkozó rovatait is. Azt gondolom, nincs okunk panaszra. Az elmúlt egy-két év kellemes meglepetése, felfedezése számomra Dezső Katalin – hamarosan verseskötete jelenik meg –, de hasonló kaliberű tehetség Tóth Dominika, Pejin Lea, Kemény Gabriella, Magyar Eszter Csenge; novellistákban sincs hiány, Borcsa Imola, Shrek Tímea, György Alida, Somorjai Réka vagy Tóth Vivien szintén ígéretes tehetség, és ez csak az *IJ* Debüt rovatának fiatal hölgy gárdájából néhány név, a sor folytatható, kiegészíthető... Aggasztónak tartom viszont az irodalom megosztottságát. Sose voltak ilyen mély szakadékok a különféle táborok között, ez nagyon kártékony, önmarcangoló tud lenni. Kényelmetlen számomra ez az átpolitizáltság; a legnagyobb baj ezzel, hogy huszonévesen állásfoglalásra kényszeríti a fiatalokat, holott inkább a tehetségük fejlesztésével kellene foglalkozniuk.

Hogyan ismerkedtél meg Kinde Annamáriával? Mit jelentett neked az ő barátsága?

Az *Új Magyar Szó* zöldfülű tudósítója voltam, egy évig kipróbáltam a napilapos újságírást. Ha valami, akkor ez biztosan nem nekem való... Ebben a periódusban ismerkedtem meg az *Erdélyi Riport* munkatársaival, köztük Annamarival is, hosszabb anyagokat kellett írni, és nem gyorsan, rohanva, ez sokkal közelebb állt az alkatomhoz, mint a száraz tudósítói nyelv. Annamari sokat segített kezdő újságíró koromban, csak tanulni lehetett tőle, nemkülönben a *Várad* szerkesztőjeként is figyelt a fiatalokra, rám is. A nagyváradi színház épülete előtt találkoztunk először, az első kötetemnek szervezett a folyóirat bemutatót. Magas nőnek hitt, nevettünk, amikor ezt utólag elmesélte. Nem tudom, mi alapján gondolta azt, hogy magas vagyok. Összebarátkoztunk, fokozatosan nyílt meg; impulzív, nagyon érzékeny ember volt. Hiányzik. Ha velünk lenne, most már érettebben tudnék vele beszélgetni az élet dolgairól és az irodalomról.

2017-ben neked ítélték oda a Kinde Annamária-díjat. Mit jelent ez számodra?

Az elismerés számomra nem csak irodalmi pályám visszaigazolása. Jelzésértéke van, azt sugallja, többet kell visszajárnom Váradra, hiszen erős kötelékek fűznek ide. Nagyon hálás vagyok érte. Új lakásba költöztem a napokban, féltve költöztettem a díjat, ne essen baja.

Fojtogató indulatok a fűző alatt

William Oldroyd: Lady Macbeth

Kritika

Kosztümös film? Hát kosztümök, azok vannak benne... Dráma? Drámainak elég drámai... Feketekomédia? Feketének fekete, az egyszer biztos, de hogy komédia... Shakespeare-feldolgozás? Inkább a feldolgozás feldolgozása. William Oldroyd brit színházi rendező első nagyjátékfilmje feszes, káprázatosan fényképezett és elképesztően játszott kamaradarab a (női) lélek legsötétebb bugyrairól.

Egy lány arca. Áttetsző fehér fátyol borítja – csak ennyiből következtethetünk arra, hogy az oltár előtt áll, és épp az igent készül kimondani. Nyugtalanul pillantgat jobbra-balra, de hogy mit lát, arról halvány fogalmunk sincs, a kamera szigorúan csak az arcon marad, a háttér homályos, nem szól a nászinduló, nem hangzik el párbeszéd. Az újdonsült férj arcát is csak később látjuk, és akkor sem közelről – ennél sokkal hangsúlyosabb szerepet kap a helyszín, a friss házaspár otthona, egy ódon kastély a 19. század közepének Angliájában. Sötét, nehéz fafaragványok, a fényt teljesen kizáró, fehérre mázolt spaletták, örömtelen, üres, szürke falak, a mindenütt uralkodó patyolattisztaság – és mindennek a közepén egy díszes kerevet, amelyre Katherine, az akarata ellenére férjhez adott leány gyakorta leül gondolkodni, egyenesen szemben a kamerával, pontosan középre rendezve, mint egy valóságshow „vallatószobájában". Királykék selyemruhája az egyetlen színfolt az egész házban. Az első jelenetek után akár azt is hihetjük, horrorfilmmel van dolgunk: közelit gyakorlatilag csak a főszereplőnő arcáról kapunk, a többi beállítás pedig annyira tágan van keretezve, hogy bármelyik pillanatban arra számítunk, valamelyik sarokból kiugrik valami. A feszültség egyre nő, a filmet nézni egyre kényelmetlenebb, és

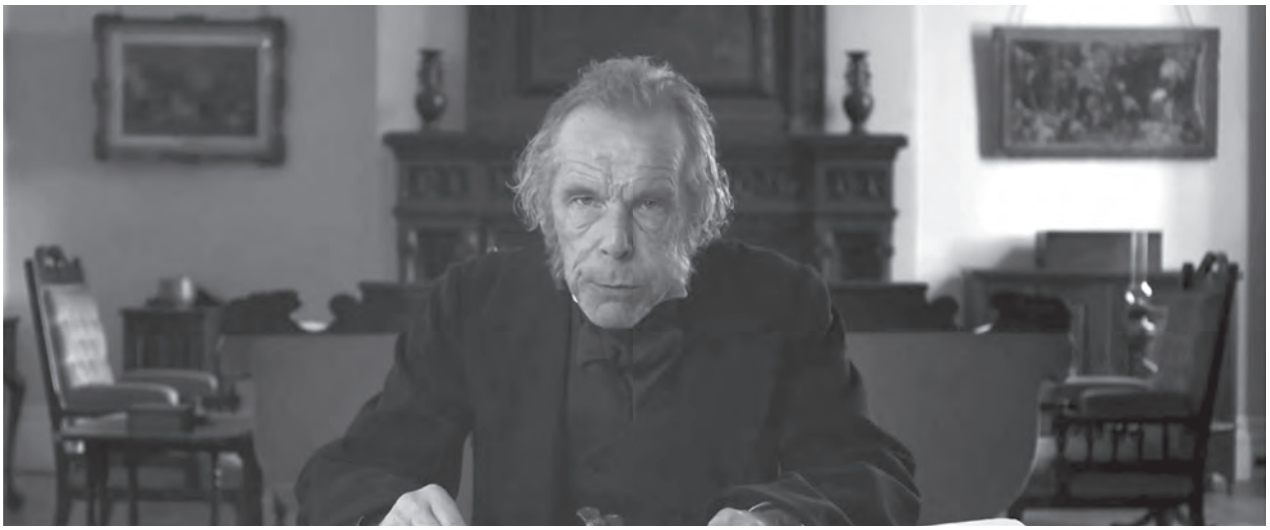

Az após az úr a házban... legalábbis egy ideig (Christopher Fairbank)

egyre világosabb, hogy a makulátlan környezetben hatályos időn belül vér fog folyni.

Nála jóval idősebb férje a szó legszorosabb értelmében bezárja Katherine-t a házba. Még a nászéjszakán közli vele, hogy nem hagyhatja el a termeket még friss levegőt szívni sem. Hamar kiderül azonban, hogy a valódi zsarnok nem ő, hanem az apja, egy jómódú bányatulajdonos, aki minden eszközzel el akarja érni, hogy újdonsült menye örököst produkáljon a családnak. Csakhogy a cél érdekében épp a fia az, aki vagy nem akar, vagy nem tud tenni semmit – ez a tény azonban a sivár hálószoba titka marad, a gyermekáldás elmaradásáért a felelősséget a fiatalasszony viseli. És amikor a két férfit hivatali kötelességeik elszólítják a házból, Katherine pedig egyedül marad a szolgálókkal, csak idő kérdése, hogy mikor üt be a krach.

Az információkat végig igencsak szűken méri a film: mind képileg, mind a cselekmény szempontjából megmarad egyfajta balladai homály. Magáról a házról például egy külső nem sok, annyit sem kapunk, csak a termekben bolyongunk mi is a főszereplőnővel, vagy az udvart, az istállót látjuk, anélkül hogy bármiképpen be tudnánk lőni, hol vagyunk a főépülethez képest, és hogyan is néz ki az egyáltalán. Az, hogy gyilkosság fog történni, biztosan senki számára nem meglepetés – már csak a címből is egyértelmű, hiszen a Bárd királydrámájában Lady Macbeth az, aki a

A szépségért meg kell szenvedni. Katherine-t nemcsak a fűző fojtogatja

kiindulópontul szolgáló bűn elkövetéséért közvetve felelős. A nagy előddel ellentétben azonban Katherine őrületét a legkevésbé sem a lelkiismeret-furdalás okozza, erről a fogalomról valószínűleg soha nem is hallott. Hogy mitől is válik ő a rövid, alig másfél órás játékidő alatt valódi női démonná, akitől senki, de tényleg senki nincs biztonságban, arról sokat lehetne beszélni. A magány, az elnyomottság, a szexuális frusztráció és az orosz irodalomból ismert halálos unalom biztosan szerepet játszik benne. A film egyébként Nyikolaj Leszkov orosz író 1865-ös, *Kisvárosi Lady Macbeth* című kisregényének (Gyöngyi László fordítása) adaptációja. De vastagon benne vannak a faji és osztálykülönbségek is: Katherine szolgálója egy fekete lány, a szemtelen istállófiú pedig, akivel az asszonyka hamarosan szenvedélyes viszonyba bonyolódik, kevert fajú. A társadalom és a férje (apósa) által rákényszerített nemi szerep elleni lázadás egyértelmű mozgatórugója a lány tetteinek, legalábbis az elején, de szabadságvágya hamar kegyetlenséggé és gátlástalansággá fajul.

A mindössze 21 esztendős brit színésznő, Florence Pugh vérfagyasztó alakítása a film egyik fő adu ásza. Javarészt csak az arcával játszik, nyaktól lefelé szoros fűzőbe és súlyos uszályos ruhákba van burkolva. Az arckifejezései azonban mindent visznek: egyik pillanatban ijedt őzikének tűnik, a másikban csábító szépségnek, a következőben minden emberi érzést nélkülöző pszichopatának.

Katherine a kereveten. Az őrjítően szimmetrikus képek a néző idegeit is rövid úton kicsinálják

Finom, de végtelenül cinikus kis fintorai a film legviccesebb momentumaiért felelősek – anélkül, hogy túl sok mindent elárulnék, érdemes figyelni, ahogyan az első gyilkosság, mint valami morbid élő közvetítés, az ő pókerarcáról olvasható le, mint ahogyan a temetés jelenet komikumát is az az arc adja, amivel elvonul a koporsó mellett. Állapotváltozásait finom utalásokban nyomon követhetjük azokban a visszatérő képekben, amikor elhelyezkedik a kereveten: ilyenkor a ruháján minden ráncnak jelentősége van, hajának egyetlen tincse sem véletlenül szabadult ki a szigorú konty alól. Az egyetlen, aki iránt némi érzelmet mutat, és akinek a jelenlétében valódi mosolyt produkál, a szeretőjévé avanzsáló, egyszerű észjárású szolgafiú, Sebastian (Cosmo Jarvis), aki, bár egy ideig úgy tűnik, a románcnak köszönhetően a ház ura lesz, szintén a femme fatale áldozatává válik, és a maga részéről a páros egyetlen tagja, akiben végig megmarad egy csepp humanitás – neki ez lesz a tragédiája.

William Oldroyd a másfél évszázados alapanyagból (a kisregény cselekményének mintegy felét felhasználva és térben jócskán áthelyezve) feszes, minden részletében átgondolt, kényelmetlen, szokatlan filmet rendezett, amely egy perccel sem hosszabb annál, mint amennyinek lennie kell, egy szóval sincs benne több dialógus, mint amennyi feltétlenül szükséges, zenei aláfestése pedig az utolsó pillanatig nincs. Első pillantásra semmivel nem több annál, aminek látszik, de a szigorúan kicentizett, patyolatra sikált felszín alatt számos mondanivalója van a szabadság, az emberség, valamint az emberben és a világban mindenkor létező árnyékos oldal mibenlétéről.

Nagy Orsolya

Lady Macbeth
(2017, Nagy-Britannia)
Rendezte: William Oldroyd
A forgatókönyvet írta: Alice Birch
Fényképezte: Ari Wegner
Zene: Dan Jones
Szereplők: Florence Pugh, Cosmo Jarvis, Paul Hilton, Naomi Ackie, Christopher Fairbank

„Érmóza csíhá”

Demény Péter *Vadkanragyogás** című (kis)regénye mágiába oltott, olykor érzelmes, máskor esszéisztikus könyv a szenvedélyről. Énelbeszélő narrátora egy Katerina nevű, előkelő származású, idősödő hölgy, egy német őrgróf lánya, aki retrospektív módon, az emlékezés kusza és szubjektív stílusában meséli el szerelmi és más jellegű szenvedélyeit, írja meg önéletírását. Időben nincs behatárolva pontosan a történet, de az efféle jelzések, mint német választófejedelmek, pestisjárvány stb., hozzávetőlegesen 16–17. századot sejtetnek, tele misztikával. A helyszínek is változatosak, az események egy része a mai Németország területén játszódik, más része talán Itáliában vagy Magyarországon (Erdélyben?), de spanyol utalások is szép számmal találhatók. Közvetett módon tehát a történelem is megjelenik a könyv lapjain, de inkább csak háttérként, kellékként, couleure locale-ként.

A könyv egy metaforikus/jelképes mozzanattal indul, mely aztán a végén még visszaköszön: *„Ez nektek a boldogság? Hogy egy öreg ember bűzeit szagoljam?,* kiáltottam, és kiszálltam az ablakon.” A repülés mint az emberi lét kereteiből való kilépés lehetősége visszatérő motívum: „gyönyörű aranysárga madarat tartottam valódi önmagamnak”; „a fájdalom (...) szó szoros értelmében szárnyakat adott nekem, és az ég madarai közé emelt”. Az elbeszélés perspektívájából azonban már ez is a múlté: „Huszonegy éve, amióta a pacsirta kiszállt az életemből”, vagyis amikor az utolsó szenvedély is elhagyta, Katerina visszavonult szülei távoli birtokára, megcsendesedve: „bolyongok az emlékeim között, olykor megcirógatom őket”, és mesél, inkább önmagának, próbálván: „az elmeséléssel meg is érteni azt, ami történt velem” (érdekes, hogy korábban naplót írt, de azt megsemmisítette).

Történetét tinilány korától indítja: különleges, már-már boszorkányos teremtményként jellemzi magát, akit

* Demény Péter: *Vadkanragyogás.*
Lector Kiadó, Marosvásárhely, 2016.

gúzsba kötöttek a főúri etikett konvenciói, aki mindig a különlegest, a felfokozottat kereste. Szüleihez fűződő kapcsolata több mint ellentmondásos: „Imák, köszönések, illedelmes főhajtások, ezekből állt az én nevelésem", mondja egy helyütt, később pedig így egészíti ki: „szüleim, ez a két jólnevelt varjú, akinek a szárnya csak azért van, hogy a testéhez simuljon", hogy végül egyenesen is megnevezze a problémát: „atyáméknak meg kellett küzdeniük azzal a borzadállyal, hogy életet adtak egy idegennek, aki annyira nem érti, hogy nem is szeretheti őket".

Katerina mégsem él szellemi magányban, felszabadító, inspiráló hatással van rá „szeretett guvernántom, Mademoiselle Odille" – különleges, nem hétköznapi nő (mint Kármán Fannija számára ama báróné), „hozzám hasonlóan őrült volt". Tőle tanulja meg, hogy hallgatni kell a belső hangokra és figyelni a látomásokra, jelenésekre, mint ahogy azt is, hogy merje felvállalni érzelmeit, szenvedélyeit.

A Hans nevű lovászfiúval való viszonyát, a testi örömök tobzódását plasztikus képekben, ugyanakkor csapongó stílusban adja elő. Első szerelmi légyottjuk története a könyvben a 44. oldalon kezdődik, aztán megszakad, közbeékelődnek más, az emlékezet szeszélyéből előtörő események, a 67. oldaltól folytatódik, majd újabb hívószavakkal ismét elkalandozik a mesélés, hogy végül a 98. oldalon jusson nyugvópontra. Ami természetesen a szakítás: „ha fáj, akkor érzed, hogy élsz, és nem is érted, mit neveztél életnek addig". Közben megtapasztalja, hogy: „a szenvedély a butát is megokosítja és szárnyat ad a baromnak"; „a szerelem… a legnagyobb szörnyűségek közé tartozik (…) csak simogatni vagy ütni képes"; „a szerelem téboly"; „a szerelem (…) megmunkált szenvedély".

Életének komoly mélypontja ez, amit csak súlyosbít Odille halála: úgy döntött, hogy elkapja a pestist (az elbeszélés szerint a pestis valójában szellemi betegség, mert válogat, és választhatni lehet).

Katerina felvállalja testiségét, érzékiségét: „döfjön és döfjön, addig szeret", épp ezért tűnik sorscsapásnak számára, hogy szülei kiszemelik számára egy távoli kis ország megtört, öregedő fejedelmét, Nicolaust. Érdekházasságot köttetnek vele a javából, a fejedelem „csak az országát akarta felvirágoztatni, kapcsolataim által naggyá tenni". Boldogságát közvetett módon mégis ennek az öregembernek köszönheti, mert az – mintegy nászajándékként – udvarába rendel egy sármos spanyol tánctanárt, Diegót, s Katerina rövidesen szenvedélyes viszonyba keveredik vele. A fejedelem, aki „igazán nem tehetett róla, hogy soha nem szerettem, és hogy ő sosem tudta soha, mi a szerelem", mondhatni nem vesz tudomást erről, elnéző-en és nagyvonalúan hallgat.

Diego egy különleges képességekkel megáldott, Casanova típusú hódító (boszorkányos is: „ránézett az üvegre, az ezer darabra tört"). Ezért is talál oly nagyon Katerinához, akinek – amint erről már szó esett – szintén vannak paranormális képességei. Pásztoróráikra egy kis erdei lakban kerül sor (egyebek mellett ez is a szentimentalista énregényekkel rokonítja Demény Péter könyvét), átélik a szerelem új dimenzióját, az érzékiséghez valamiféle mágikus, eksztatikus lelki emelkedettség társul.

De a nagy szenvedélyek szükségszerűen pusztítóak, Diego is kiszáll (szó szerint, egy vadkan hátán) Katerina életéből: „a mai napig szégyenkez-nem kell, hogy nagyon szerettem valakit, a távozását mégis túléltem". Nem is érti, miért lesz vége a kapcsolatnak, de sejti, hogy az szükségszerűség, ugyanakkor fanyar belenyugvással állapítja meg, hogy „egyik szerelem tanulságai nem érvényesíthetők egy másik esetében".

Úgy érzi, tovább nem érdemes, már mindent megtapasztalt, hogy szinte feláldozta önmagát a szenvedély oltárán, „Diegómmal való örvénylő szerelmem és pusztító szakításunk", majd férje halála után visszavonul. „Csak egy öregedő nő hajol a papír fölé", írja rezignáltan, úgy tűnik, hogy a megnyugvás, beletörődés ösvényein vagyunk. Önmagát csitítja az írással („miért nem tudom megköszönni, hogy megtörtént, ahelyett hogy azon tusakodnék, ami nem történt meg?"), a zárszó azonban azt mutatja, az igazi szenvedély sosem múlik el, ha nem másként, hát dac, harag, lázadás formájában jelen van: „BOLDOGSÁG – BOLONDSÁG – DIEGO – TE DÖG".

A recenzióm címéül választott „érmóza csíhá" kifejezés egy különös barlangban hangzik el egy médium (boszorkány) szájából, az énelbeszélő jellemzéseként. Jelentése nincs pontosan tisztázva, csak sejthető, hogy szenvedély által megvertet jelent. Az ilyenek a könyv legjobb részei, amikor a misztikum tényleg misztikum marad, amikor a részletek homályba vesznek.

Ami a címbéli metaforát illeti, annak jelentésmezejét fokozatosan tárja fel a szerző. Az első légyott alkalmával Hans: „belém mártotta csodálatos agyarát", itt a (vadkan)agyar a férfierő jelképeként jelenik meg, aztán újabb látomások következnek: Odille „egy vadkan hátán robogott ki a sűrűből", ami a szenvedély megzabolázásának lehetőségét villantja fel, hogy végül a szenvedély tárgya (Diego) repüljön el vadkanháton, vakító fényességben. A szenvedély tehát átélhető, de nem megtartható, aki eljegyzi magát vele, végül az unalom felesége lesz. Mert köztes állapot nincs: vagy szenvedély, vagy unalom. (Megjegyzendő, hogy a könyvben számos mitikus lény bukkan fel, a vadkan mellett a vakítóan fehér sirály, holló, farkas, ezek a tudatalatti kivetülései).

Demény Péter könyve tehát misztikával vegyíti az érzékenységet, így alakítja ki a regény sajátos hangját. Témája, a megidézett világ kissé idegen, de mint minden egzotikum, izgató. A stílus olykor barokkosan körülményesnek hat, a tudatfolyam-regényekre jellemző élőnyelvi mesélés szertelenségét hozza, de az előre- és visszautalások hálója körülfonja az olvasót, s az a könyv végére érve megállapítja, hogy jobban szórakozott, mint ahogy a témától való kezdeti idegenkedése ezt előrevetítette. A *Vadkanragyogás* egyébként rövid mű, alig több mint 140 oldal, simán „megehető" egy nap alatt, az olvasó nem is érti, miért ilyen kevés, többet is elviselne (de nyilván: jobb, ha egy könyvnek „még"-íze van, mint ha csömört okozna).

Az esszéisztikusság a korábbi Demény-könyveknek is sajátosságuk volt, ez elsősorban erényt jelent, időnként gyengeséget. Olykor talán evidenciákat hangsúlyoz: „nincs szépség bizonyos fokú rejtelmesség nélkül", máskor azonban meglátásai egyszerre mélyek és szellemesek: „Ó, szerelem, miért vagy még grammatikailag is komplikált?"; „Ki mondta, hogy addig ember az ember, amíg el nem borul az elméje, vajon nem éppen ez az elmeborulás-e az igazi elmeélesség…"

Különös könyv a *Vadkanragyogás,* s egy irodalmi alkotásnak az is „dolga", hogy különös legyen; tele van olyan nyelvi regiszterekkel, intertextuális utalásokkal, melyek egy részét felfedi az olvasó és elégedetten bólint, mások fölött azonban átsiklik (pl. a nyitómondat Páskándi Géza *Vendégség* című drámájának egyik mondatát értelmezi újra). Demény Péter jó érzékkel aknázza ki az alkatának legmegfelelőbb manír előnyeit, a szürrealizmust mágiával keverve elgondolkodtatóan érdekes könyvet ír arról, ami talán nincs is teljesen kihalva belőlünk.

Zsidó Ferenc

Kemény öklök, puha kalapok

Gárdos Éva *Budapest Noir* című filmjéről

Sokan elvárják, ha egy népszerű regényből film készül, hogy a mozi vásznán az agyonnyálazott lapok elevenedjenek meg. A Kondor Vilmos álnéven publikáló író könyve azonban a rendezőnő elmondása szerint legalább négy-öt órával hosszabb játékidőt követelt volna meg, ami megengedhetetlen, és talán felesleges is lett volna.

Gárdos Éva, a film rendezője amerikás magyar, kettős állampolgár, aki bár Budapesten született 1950-ben, miután szülei elmenekültek az 1956-os forradalom után, nevelőcsaládban élt hat évig. Ezt követően nem kevés hányattatás után a Vöröskereszt családegyesítő programjának köszönhetően juthatott csak ki a tengerentúlra, először Kanadába, aztán pedig az Egyesült Államokba. Filmes karrierje kezdetén Francis Ford Coppola castingosa volt az *Apokalipszis most* forgatásán, majd a Coppola unokaöccsének, Nicolas Cage-nek is sikert hozó *Lány a völgyből* kis költségvetésű film vágójaként tett szert elismerésre. Ezek után számos amerikai produkcióban tevékenykedett mint vágó, majd Andy Vajna megkeresésére elkezdett Magyarországon is dolgozni. Először mint *A miniszter félrelép* vágója,

később mint a *Szabadság, szerelem* forgatókönyvírója és a *Magic Boys* című vígjáték társrendezője.

A fentiek után Gárdos egy nem kimagasló, de egy egészen nézhető filmet hozott össze. Azt, hogy ebből mennyi az ő érdeme, igazából nehéz lenne kihámozni. Hiszen a sikerkönyvet jegyző Kondor Vilmos álnév ott csüng a stáblistán, bár mint a nyilatkozatokból is kiderül, a regény szerzője nem vett részt aktívan a forgatókönyv megírásában. Mivel a történet filmre való átírásának igazi felelőse Szekér András volt. Akinek olyan alkotások kötődnek a nevéhez, mint az egyetemi és középiskolai tananyagként is szolgáló *Az igazi Mao* című áldokumentumfilm, az *Ópium – egy elmebeteg nő naplója* vagy a másik Szász János-film, *A nagy füzet*.

A főszereplő Kolovratnik Krisztián, aki egy ideje kissé eltávolodott a pályától, most nagy visszatérőként jelent meg a szélesebb közönség előtt. Jelzem, hogy nem érdemtelenül. A sikert többek között Kulka János is garantálja, aki az utóbbi idők hazai filmes termésének meghatározó arca lett. Megjegyzendő, hogy Kulka a hasonló hangulatot megragadó *Vizsga* egyik főszereplőjeként már brillírozott. Stílusosan kitárulkozó madame-ként tűnik fel a kétezres évek szexbombájaként is elkönyvelhető Dobó Kata. Továbbá húzónévként kezelendő a magyar moziban szokatlan módon hihető szenvtelenséget áruló Anger Zsolt. A sikerhez hozzáírandó a filmvásznon is tehetségesnek mutatkozó Tenki Réka és a napjainkban szintén igen kedvelt Törőcsik Franciska is, aki csupán névrokona a nemzet színészének.

De még mindig nem jutottunk el a lényegig, azaz a ’30-as évek miliőjét vászonra idéző látványtervezőkig. A film jelmezeiért Flesch Andrea volt a felelős, a látványért úgy általában pedig Pater Sparrow, azaz Verebes István fia, Zoltán, míg a berendező Frank Zoltán volt. Ők voltak, akik a korabeli függönyöktől kezdve az írógépeken át az egész környezet megálmodását és a beszerzését magukra vállalták, egészen a gumiból legyártatott macskakövekig, amikkel a már modern aszfaltborításokat fedték el. Nem működhetne a film azok nélkül sem, akik nem hozzáadtak, hanem számítógéppel eltüntettek 2017-es elemeket, hogy egy letisztult 1936-ot kaphasson a néző. Erre persze megvolt a Filmalap pénze is, azaz 900 millió forint, amely a magyar film világában egy igen reprezentatív büdzsének számít. Most tekintsünk el a dzsentri módon eltékozolt 3 milliárdtól, amit a *Kincsem* kapott, mely többször is kilépett a zsáner kötötte keretek közül, hogy öncélú bohóckodásával tönkretegye mindazt, amiért a fent említett háttértervezők és kellékesek olyan keményen megdolgoztak. Ez hál’istennek a *Budapest Noirban* nem ismétlődött meg.

A történet pontos időpontjára utal, hogy a kezdő képsorokon Gömbös Gyula, az akkor Münchenben elhunyt miniszterelnök koporsóját hozzák haza a fővárosi pályaudvarra. Tehát a két háború közt vagyunk, pontosabban 1936 végén, amikor a közhangulatban erős már a revansvágy, és felbukkanni látszik az antiszemitizmus is. Erre tökéletesen reflektál az a kávéházi jelenet, amikor a Zerkovitz Béla nevével fémjelzett *Tanulj meg, kisfiam, komédiázni* című slágert éneklő művészt majdnem fizikai atrocitás éri a fajvédő elveket valló fiatalság részéről. A fő agresszort a mellékszerepekben egyre többször feltűnő Bán Bálint alakítja, aki karizmáját, azaz jelenlétét tekintve lassan meghaladja az apjáét, Bán Jánosét is. Őt és randalírozó barátait természetesen itt is a keményöklű főhős (Kolovratnik Krisztián), illetve a mulató tagbaszakadt és dörgedelmes hangú tulajdonosa (Szabó Simon) állítja le.

A noir műfajára jellemző módon a volt ökölvívó – jelenleg bűnügyi újságíró – hangosan elhangzó gondolatai, visszaemlékezései nyomán követhet-

jük végig az eseményeket. A magának való főhőst leginkább a politika iránt táplált ellenszenve űzi minél messzebb a változó idők történéseitől, illetve egy lány (Törőcsik Franciska) titokzatos megjelenése, majd gyors halála.

Ha már a szenvtelen főhős újságíró, akkor dukál mellé egy társ is, hogy kiélezze magányosságát, de mégis sejtelmessé tegye a múltját és a jelenét. Itt például, az íráshoz egyszerűen a képet társítva, a hű társat a vagány fotóriporternő (Tenki Réka) testesíti meg. A szenvedélyes nyomozás közben kettejük pezsgő románca is új dimenziókba lép majd. De ne feledjük, itt a legalantasabb alvilág közvetve összeér a felső tízezerrel, és ami összeköti őket, mi más, mint a prostitúció.

A film tempója igyekszik fenntartani az érdeklődést, de néhol sajnos van, hogy elbitangol a figyelem szamara más tájakra legelészni, és a néző a díszlettervező lebuktatását tervezgeti magában. Jelzem, nem sok sikerrel. Ragályi Elemér és fia egy olyan Budapestet ábrázolnak, melynek képein a felcicomázott enteriőr bőven megfér a kinti posvánnyal. A város nevezetességeiről készült külsők pedig csak elegánsan, mérnöki távolságból vannak filmre fotografálva.

A pacekos zsurnaliszta azonban a dzsumbujtól az úri kaszinóig mindenhol kiismeri magát a nagyvárosban. Kemény figura, de nem legyőzhetetlen. Hasonló hősöket a magyar nagyjátékfilm berkeiben nemigen találni. Kolovratnik megformálása abszolút hiteles, bár mind a monológjain, mind a többiekkel való párbeszédein lehetne talán valamit javítani. Tenki Réka érdekes arcberendezése és egyre érettebb nőiessége, párosulva a színészi talentummal, telitalálat. Mint ahogy Anger Zsolt is remek a rendőrség vezetőjének szerepében. Egyedül talán Kováts Adél játéka tűnik néha kissé elnagyoltnak Kulka János természetessége mellett, aki szintén eredeti módon hozza az arisztokrata, Amerikát is megjárt üzletembert.

Végeredményben egy nézhető mozit kapunk, egy olyat, amilyet a magyar filmipar nem nagyon produkált eleddig, de amelynek remélhetőleg lesz folytatása a későbbiekben.

Beretvás Gábor

Gordon Zsigmond: Kolovratnik Krisztián
Eckhardt Krisztina: Tenki Réka
Vörös Margó: Dobó Kata
Gellért Vladimir: Anger Zsolt
Vitéz Szöllősy András: Kulka János
Szöllősyné Irma: Kováts Adél
Rendezte: Gárdos Éva
Fényképezte: Ragályi Elemér, Ragályi Márton

Korrekt rálátás

Monográfia Kinde Annamáriáról*

Magyartanárként, csak didaktikus segédeszköznek tekintettem a monográfiát: ezt kell majd „gondolja” a vizsgán a diák. Irodalomtörténészként azért néztem át, nehogy felfedezzem azt, amit már mások megírtak a témában. De a Kinde-monográfia más; nem fűz hozzá semmi érdek vagy elvárás. Itt hiányzik a távlat, nincs kényelmes visszatekintés az időben, hiszen Kinde Annamária négy éve halt meg.

Nemcsak ezért volt nehéz dolga Demeter Zsuzsának, Kindéről már születtek vélemények (hiszen az észrevétlenül maradt életművekre nincs monográfia-igény), és a monográfiaíró, mint becsületes krónikás, feltérképezi az életmű fogadtatását és visszhangját is. Egy egész Tesz-Vesz-Várost látok kirajzolódni Kinde körül, miközben a monográfiát olvasom, és ennyi vélemény egy kicsit már sok.

„Amikor azt mondom, hogy költő vagyok, az úgy értendő: szeretném szabad embernek tudni magam” (158.) – emeli ki az idézetet Demeter Zsuzsa Varga Melinda riportjából, a dilemma kapcsán, hogy a női irodalom keretei között jelölje-e ki Kinde költészetét vagy sem. Számomra ez a kindei mondat a közös kapocs e két nő között, hogy szakmaiságukból bár „kibeszél” a nőiesség, de nem akarnak feltétlenül elmerülni benne. Kinde Szandra May alteregója mellé megteremti Tom

* Demeter Zsuzsa: *Szandra May a hóhullásban. Kinde Annamária költészete.* Marosvásárhely, Lector Kiadó, 2017.

Vanguardot is, Demeter Zsuzsa pedig az a monográfiaíró, aki előzékeny, befogadó, szinte mindenki véleményének helyet adó szerző.

A rövidke bevezetőt leszámítva (a „nagyváradiságról") Demeter Zsuzsa szinte mindvégig a háttérben marad. Természetesen megvan a saját értékelése, a műfajhoz hű összegzések és következtetések, de túlsúlyban vannak a többiek. Az ok érthető: nincs még távlat, szinte minden most zajlik, nem jött még el az olyan megállapítások ideje, melyeket például egy Petőfi- vagy Arany-monográfiában olvashatunk. Persze írtak már KAF-ról, Vidáról, Lángról, Jankról, OJD-ről, Brédáról, Egyed Emeséről és annyi más kortársról, de egy adott műre vagy perspektívára való fókuszálás mindig magabiztosabb ítéleteket enged meg, mint egy monográfia.

Hiányolom a Függeléket, mint például Életrajzi adatok, Műveinek kiadásai, Fényképek, dokumentumok, Bibliográfia (van lábjegyzet, de a kutatásra való tekintettel ez is beleférne). Mégis egy becsülettel megírt, korrekt munka, aminek segítségével rálátást kapunk Kinde munkásságára, őt parafrazálva felépül bennünk a háza.

Mikola Emese

Hale Tenger:
Balloons on the Sea, 2011,
hétcsatornás video-installáció